

Гайнріх Гайне

Твори

1

державне видавництво України

ГАЙНРІХ ГАЙНЕ

ВИБРАНІ ТВОРИ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

ДМ. ЗАГУЛА

ТОМ ПЕРШИЙ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Харків * 1930 * Київ

ГАЙНРІХ ГАЙНЕ

КНИГА ПІСЕНЬ
—
НОВІ ПОЕЗІЇ

НАНОВО ПЕРЕКЛАВ, ЗРЕДАГУВАВ І ПОЯСНИВ
ДМИТРО ЗАГУЛ

ВСТУПНІ СТАТТІ
М. БАРАНА та Б. ЯКУБСЬКОГО

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ
Харків * 1930 * Київ

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису Українського Друку“, „Картковому решертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати.

*Обкладинка
худ. Б. Крюкова.*

Зам. 1099.

СЛОВО ВІД РЕДАКТОРА-ПЕРЕКЛАДАЧА

Майже сорок років тому, коли появилoся перше українське видання „Книги пісень“ Гайнріха Гайне, редакторка того видання, письменниця Олена Пчілка писала в своїй передмові до тієї книжки Гайнівської лірики так:

„В нашій літературі ще так многі питання не рішені, що зостається не зважене ще й те, над чим нам більше треба клопотатись, чого більше постачати, чи оригінальних творів, чи перекладів; зоставшись при думці про користь оригінальних творів, деякі наші видавництва зовсім виключили всякі переклади хоч би й найкращі, хоч би й з найславутніших авторів. Маючи ж таку свою думку, що добрі переклади добрих авторів однаково потрібні, як і власні добрі праці, нагадую при тім, що кожна література, зовсім не виявляючи тим якогось свого убожества чи занедбання власної творчості, клопочеться об тім, щоб мати в себе переклади найкращих творів інших літератур. А для письменности такої молодой, як наша, в котрій справжня літературна мова тільки що починає вироблятися, — переклади (звичайно, переклади добрі) мають бути ще корисніші, ніж для якої іншої, бо, даючи багатий світовий зміст, твори славутніх митців слова, стилу мають багато послужити, при пильній праці перекладачів, до виробу вдатної, добірної літературної мови нашої“...

В наші часи, в часи буйного розквіту радянської української літератури, слова О. Пчілки можуть здаватися анахронізмом. Зараз ніхто не заперечує потреби в перекладній літературі і ледве чи знайдеться у нас таке видавництво, що вагалoся б випускати друком переклади з чужомовних літератур. Але де в чому редакторка першого видання Гайне (по-українськи) може й зараз мати певну рацію. Справа йде про „д о б р і переклади з д о б р и х авторів“. Наші ви-

давництва наввипередки одне перед одним випускають перекладну літературу без певної системи, без умілого добору. Ми надто мало звертаємо уваги на вартість книжки, що її випускаємо в українському перекладі, на її художню та ідеологічну вартість. В той час, як у нашій перекладній літературі досі немає ще жадного повного видання жадного західньо-європейського класика, на книжковому ринку з'являються перекладні твори з другорядних авторів, твори не дуже високої якості в незграбних здебільшого перекладах. При тому ми ще мало спиняємося на актуальності твору, що ми його перекладаємо, не дбаємо за те, щоб дати нашому читачеві до рук твори автора, співзвучного нашій епосі.

Гайнріх Гайне належить до тих чужоземних письменників, що їх твори мають в українській літературі найбільше перекладів. Це свідчить про велику популярність німецького лірика в нашій країні. Вже 1892 року в своїй статті про українські переклади з Гайне, надрукованій у журналі „Зоря“, відзначив цей факт письменник О. Маковей, а десять років пізніше, 1902 року, це саме зазначає І. Франко в передмові до українського видання „Подорожі на Гарц“: „З усіх німецьких поетів ХІХ в., мабуть, найбільше пощастило на переклади українською мовою Гайнріхові Гайне“. Популярність цього письменника не зменшувалася до самої революції 1917 р., бо 1918 р. видавництво „Серп і Молот“ у передмові до першої повної збірки творів Г. Гайне пише, що воно, „приступаючи до видавання повних збірників творів всесвітніх класиків, вибрало в першу чергу улюбленого українським громадянством німецького поета Г. Гайне“. Деякі вірші з цього поета перекладали в нас по десяткові разів.

Можна без перебільшення сказати, що майже кожний з наших до-революційних ліриків пробував свої сили на ліриці Гайне, яка мала, безперечно, чималий вплив на нашу оригінальну ліричну творчість. Цей вплив помітний не лише на творчості поетів „Молодої Музи“ (Пачовського, Лепкого, Луцького, Чарнецького та ін.), не тільки на поетах „Молодої України“ (Олесеві, Вороному, Чернявському та ін.), а й на старшій од них генерації (на Франкові, Маковееві, Лесі Українці, Кримському, Руданському, не кажучи вже про О. Федьковича, В. Шашкевича, Зарицького та інших). Навіть поети, що виступили напередодні Жовтня, наші символісти, не вільні були на початку своєї творчості від могутнього впливу чарівної Гайнівської лірики. Виявити й висвітлити вплив Гайне на нашу дожовтневу літературу — завдання спеціальної критичної розвідки. Не будемо тут зупинятись і на питанні про причини такої популярності Гайнівської поезії на Україні, бо й це не входить до нашої теми. Тут ми подамо

лише (бодай неповний) реєстр українських перекладачів з Гайне та список окремих українських видань Гайнової творчості.

Перекладати любовну його лірику почали в нас ще в першій половині минулого століття, тобто ще за життя самого поета, але найбільше пощастило в нас німецькому лірикові 1892 року, коли появилися перші дві видань українських перекладів з Гайне. Перше з них — це „Книга пісень“, видана в бібліотечі „Всесвітні твори“ під редакцією Олени Пчілки, в перекладі Лесі Українки й Максима Славинського (Славинського), видане в Львові. Друге видання (Вибір поезій Г. Гейне. Німеччина. Байки для дітей. Переклав і пояснив Іван Франко, накладом видавництва „Академічне Братство“) появилася так само у Львові. Цього самого року появилася у нас і перша стаття про українські переклади з Гайне (О. Маковей в „Зорі“, Львів, 1892 р.). Десять років пізніше вийшов окремою книжкою переклад Ол. Черняхівського „Подорож на Гарц“ з передмовою й поясненням Івана Франка накладом Української Видавничої Спілки у Львові. 1903 року, так само у Львові, накладом редакції „Літературно-Наукового Вістника“ вийшла ще одна книжка Гайнових поезій та драматичних творів: „Атта Троль, Раткліф, Баллади“, в перекладі Лесі Українки і Максима Славинського, 1908 р. переклад О. Черняхівського „Книга Ле-брай“, а 1909 р. в літературно-науковій бібліотечі „Українсько-руської видавничої Спілки“ у Львові „Фльорентійські ночі“ в перекладі І. Франка.

Більше не було, здається, окремих українських видань Гайнових творів до революції 1917 р., але в періодичній пресі та в збірниках оригінальних творів наших письменників часто появлялися переклади з Гайне і то його більших творів або цілих циклів; напр., переклад циклу „Нова весна“ в „Позиченій Кобзі“ П. Куліша, цикл „Останні поезії“ в „Пальмовому гиллі“ А. Кримського, обидва цикли „Північне море“ в журналі „Нова громада“ 1906 р. в перекладі Б. Грінченка; далі переклади Кримського („Відліпуці“, „Поет Фірлусі“).

За перших років Жовтневої революції праця над перекладами з Гайне не вгавала. 1918 і 1919 року вийшли три перші випуски „Повного збірника творів Г. Гайне“ в перекладах Д. Загула та В. Кобилянського, накладом видавничого товариства „Серп і Молот“ у Києві. Перші два випуски містили „Книгу пісень“, а третій — „Нові поезії“. Восени 1919 р. після розгрому, що його вчинили денікінці в згаданому видавництві, праця видавництва, а з нею й видання дальших творів Гайне, припинилася. 1920 р. Державне Видавництво України взялося було видати мої переклади „Німеччини“ та інших політичних віршів, але з невідомих мені причин вже зверстана й про-

корегована книжка світу не побачила. Аж 1923 р. видавництво „Книгоспілка“ випустило в Харкові книжечку на два друк. аркуші „Сатира та інші політичні поезії“ Гайне в моєму перекладі. З того часу й до сьогодні наші видавництва про Г. Гайне цілком забули. Не можна сказати, щоб на твори цього великого світового лірика не було в нас попиту. Адже видання „Книги пісень“ і „Нових поезій“, що їх випустило видавництво „Серп і Молот“ накладом 5000 примірників (а для поезії це й зараз надто великий тираж), розійшлося протягом трьох років, а „Сатира“, що видала „Книгоспілка“, теж давно вже зникла з книжкових полиць по великих книгарнях. За неабияку популярність Гайнових творів на Україні говорить і кількість українських перекладачів його лірики, — вона майже вдвічі перевищує число російських письменників, що перекладали твори Гайне. Нам відомі такі українські письменники, що перекладали Гайне: В. Александров, К. Білиловський, В. Бугель (Степан***), С. Бен, Мик. Вороний, П. Грабовський, О. Грицай, А. Гаврилко, якийсь Голка, Б. Грінченко, М. Голубець, В. Доорохольський, Б. Дідицький („язичієм“), Л. Жабко, Потапович, Д. Загул, Є. Згарський, Аркадій Іванович Йонін, О. Кониський (Яковенко І.), М. Коцюбинський, Ол. Коваленко, В. Кобилянський, А. Кримський (Хванько), П. Куліш, К. Лоський, Б. Лепкий, Ом. Левицький, Ост. Левицький, О. Маковей (М....), В. Масляк, В. Милорадович, О. Навроцький (Гетьманець), Ом. Один, В. Пачовський, О. Пчілка, М. Рильський, Д. Ревуцький, С. Руданський, П. Свенціцький, М. Славинський (М. Головатий, М. Ставинський, С. Лавінський, Максименко), М. Старицький, Л. Старицька-Черняхівська, Тит. Б., Леся Українка, О. Ю. Федькович, І. Франко (Мирон***), М. Чернявський, О. Черняхівський, П. Чубинський (Павло з України), С. Чарнецький, В. Щурат (В. Конін), В. Шашкевич, а далі з десятків невідомих перекладачів, що підписувалися лише ініціалами: М. К., А., Л., Т. М., Г. і т. д.*) (цей реєстр імен, безперечно, ще не повний; взяли ми його з матеріалів Українського Наукового Інституту Книгознавства в Києві). Критичний розгляд праць цих перекладачів гадаємо дати в другому томі нашого видання.

Це видання ми розраховуємо на широкі кола читачів, тому й містимо в ньому лише найхарактерніші для Гайнової творчості твори. В першому томі містимо переважно любовну лірику Г. Гайне, до якої входить половина віршів з „Книги пісень“, з „Нових поезій“ та з поетичної спадщини. До цього видання не беремо слабших почат-

*) Докладну бібліографію укр. перекладів з творів Г. Гайне вмістимо в п'ятому томі.

кових творів, які складають цикл „Примари-снів“ (окрім лише чотирьох віршів), та циклу „Сонети“. До першого тому даємо дві біографічно-критичні статті та досить докладні примітки й уваги, розраховані на читачів мало озґаймлених з клясичною та німецькою літературою. Другий том цього видання містить у собі політичні та сатиричні поезії Гайне — „Принагідні поезії“, „Останні поезії“, децю з поетичної спадщини нашого поета та перші два розділи з „Романсеро“ („Історії“ й „Ляментациї“). До цього тому додаємо критичну розвідку про українські переклади з Гайне. До третього тому увійде третій розділ „Романсеро“ („Єврейські мелодії“) та обидві великі сатиричні поеми „Німеччина — зимова казка“ та „Атта Троль — сон літньої ночі“. В цьому третьому томі буде вміщено статтю про сатиру Гайнову. Із загальної кількості віршових творів Г. Гайне наше видання міститиме трохи більше як половину. Всі вміщені тут поезії даємо в своїх нових перекладах, бо старіші переклади слабші технічно й надто далекі від ориґіналів.

Останні два томи нашого видання міститимуть кращі прозові твори Г. Гайне з його „Картин з подорожів“, а саме: „Подорож на Гарц“, „Люкські купальні“, „Місто Люкка“, „Книга ле Гран“, а також „Фльорентійські ночі“, „Записки Шнабелевоського“, „Листи про Німеччину“, „Бахарахський рабин“ та „Нотатки й афоризми“. Для цих томів буде по змозі використано вже готові переклади І. Франка й О. Черняхівського, звірені з ориґінальним текстом і з потрібними поправками. Решту перекладів редакція замовила кращим сучасним перекладачам з німецької мови.

Критично-біографічну статтю до цього видання доручено написати проф. Б. Якубському, статтю про соціальну підоснову творчости Г. Гайне — тов. Мих. Баранові, критичний розгляд українських перекладів з Гайне готує тов. О. Бургардт, а редактор цього видання — розвідку про Гайнову сатиру. Йому належать і примітки й уваги до цього видання та бібліографічний покажчик українських перекладів Гайнової творчости.

Як перекладач усіх уміщених в цьому виданні віршованих творів Г. Гайне, не можу нічого сказати про вартість цих перекладів, — це зробить за мене критика, — але зазначу одно, що я намагався дотримати в перекладі всіх особливостей Гайнівського стилю, не тільки розміру й ритму, не тільки образів, порівнянь та метафоричних виразів, а й порядку рим та окремих слів. Розуміється, „художність“ од цього, може, й не виграла; може, переклади стали через те сухіші од моїх попередніх перекладів, але зате вони вірніші за перші. Ще одно. Останніми часами наші критики висловлюють часто незадоволення

з приводу моїх перекладів і ставляють мені такі вимоги, що їх за сьгоднішніх умов нашої перекладної техніки просто неможливо виконати. Перекладач не завжди може бути авторіві „конгеніяльним“, але ж він завжди повинен бути, як казав Жуковський, „суперником автора“, а не його рабом. Легка річ — дати декілька перекладів окремих поезій, що найбільше до смаку й під силу перекладачеві, таких поезій, що своїм настроєм і стилем більш-менш близькі улюбленій манірі самого перекладача, — але цілком інакша справа, коли треба перекладати підряд те, що потрібне, а не тільки те, що подобається й що легше.

Наприкінці свого переднього слова із смутком згадую свого колишнього друга й товариша, співробітника над перекладами з Гайне, свого земляка Вол. Кобилянського, що десять років тому зійшов передчасно в могилу. І ось тепер я випускаю свої переклади без нього. З ним було б мені набагато легше вив'язатися з цього важкого й відповідалного завдання.

Дм. Заул.

ГАЙНРІХ ГАЙНЕ

(1797—1856)

I

Життя й літературна діяльність знаменитого німецького поета припадає на першу половину XIX сторіччя, що позначилася в Європі переходом од феодално-хліборобської системи господарства до нової, буржуазно-капіталістичної. Це величезне соціальне зрушення, що з деякими відмінами проходить у різних країнах, в одних раніше, в інших пізніше, в основному скрізь було проявом однакового процесу. Парова машина знищує ремісничі майстерні, в тиху ідилію старих поміщицьких садіб серед „ланочків і садочків“ вривається гудок локомотиву, стару форму обміну простого крамового господарства крам-гроші-крам заміняє нова господарська форма: гроші-крам-гроші. На ринку з'являється новий крам — „вільна“ робоча сила. Настає епоха влади капіталу.

Ця корінна зміна господарювання та взаємин людських у суспільному виробництві позначається на свідомості європейського суспільства, на його науці, літературі, мистецтві. На фундаменті нового господарства зростає нова надбудова. З вогню й крові виростає нове капіталістичне суспільство, нова буржуазна культура. А на румовищах старого феодалного ладу представники його, представники старого побуту й старих ідей, — аристократи, власники старовинних замків, — виховані в дворянських традиціях, на манір Єремії на мурах зруйнованого Єрусалиму, поринувши в меланхолію, оплакують старий світ жалісними строфами світового жалю. Італійський поет, граф Джакомо Леопарді проклинає вік машин, кольб і реторт, славнозвісний англійський лорд Байрон шле прокльони всьому світові, бретонець-дворянин Шатобріан проливає гіркі сльози над могилою старого доброго часу.

У цю переломову добу європейська інтелігенція, а саме більшість її літературних представників, обертає свої очі до давно минулого, до перших часів зародження феодалізму, до сумних келій монастирів першої доби християнства в Європі. В новому ладі вони вбачають занепад культури і навіть загибель людства і шукають порятунку в релігії, в містицизмі, в мріях про поворот до лицарського середньо-

віччя. В європейській літературі цього часу домінує романтизм, що, не сприйнявши тенденцій розвитку суспільства, нового побуту, весняного подиху в притухле повітря фєвдальних замків, ідеалізує сумне минуле. Тільки дужі одиниці з-серед фєвдальної аристократії, зрозумівши історичну неминучість економічного й інтелектуального занепаду своєї класи, стають в опозицію до фєвдального суспільства й вітають визвольні змагання буржуазії. Іноді виривається в них справжня революційна нотка, але все таки майже всі вони не в силі були розірвати зв'язки з тією класою, з якою вони крєвно зв'язані; вони не в силі були прилучитися ні до буржуазії, ні до пролетаріату.

Яскравим представником такої групи інтелігенції за перших десятиріччів минулого сторіччя, інтелігенції, що хиталася між старим і новим суспільством і аж ніяк не пристала ще до нового, був виходець з англійської аристократії лорд Байрон.

Можна сказати, що саме Байрон, яскравий представник суспільних зв'язин свого часу, перший став на роздоріжжі двох літературних шляхів — романтизму й реалізму, спрямування думок і почувань у минуле й сприймання сучасного. Романтизм захоплював тоді почування інтелігенції і відбивав її тугу за втраченим минулим. Реалізм у літературі відбивав свідомість насамперед окремих одиниць серед європейської інтелігенції, а далі й ширших її кіл про капіталістичне сучасне, про його суперечності. Ціле літературне покоління, що творило на межі цих двох епох суспільства, виявляє в своїй літературній творчості всю суперечність прогресивної й регресивної тенденцій. Класова боротьба в царині економіки відбивається й на літературі, на боротьбі романтизму з реалізмом. В розпалі цієї боротьби поволі переорієнтовується європейська інтелігенція. Бувши спершу під владним впливом романтичних настроїв і своїх співців романтичного минулого, вона поволі, як реалізм перемагав романтизм, скидає з очей своїх полуду дорогих ілюзій і прилучається до вимог життя, що їх висуває нова, владуща класа.

У боротьбі цих двох течій літературної думки та форми переходової доби визначне місце, не тільки в німецькій, але й у європейській літературі, має останній романтик і одночасно перший соціальний поет Гайнріх Гайне. Ціле життя боролися в ньому суперечливі почуття естетичного аристократизму й демократично-громадських змагань. В поетичній його творчості дивовижно переплітаються містичні спрямування до фантастичного світу, буйна романтична фантазія з ненавистю до деспотизму, з боротьбою за визвольні ідеї, з їдкою сатирою над міщанським філістерством сучасного йому суспільства. Болючий процес наростання нового з надрів старого ладу, характерний для всієї Європи, але надто вже ускладнений в Німеччині, сучасний поетові, якнайкраще позначається в його літературній творчості.

II

Народився поет у зубожілій єврейській купецькій родині в Дюссельдорфі (Райнська провінція). Там спочатку й учився він у місцевому католицькому ліцеї. Пишні обряди католицької церкви захопили молодого юнака й відбилися на деяких пізніших його творах. На юнацький період життя Гайне припала війна з французами. Спочатку війни мо-

лодій Гайне підпав під вплив загального патріотичного настрою, але ненадовго. Коли реакція перемогла Наполеона і до Райнської Провінції прийшли прусаци, вернулися знову старі феодално-бюрократичні порядки й знищили демократичні установи й рівноправність євреїв з іншими національностями, що їх декларував Наполеон. Ці політичні події глибоко позначилися на інтелектуальному розвитку нашого поета й на пізнішій поетичній творчості та публіцистичній діяльності. Чимало заваджало формуватися світоглядові Гайне й те, що, живучи в країні найбільшого промислового розвитку ще молодим юнаком, він міг познайомитися з суспільними явищами народження нової історичної доби — капіталізму й класової боротьби між земельною аристократією, промисловою буржуазією та пролетаріатом. Розвиток молодого капіталізму призвів, між іншим, і до занепаду торговельного підприємства його батьків, але ж родина намагалася за всяку ціну зберегти від руїни своє підупале підприємство.

Батьки готували Гайнріха до комерційної діяльності й послали спершу до банкової контори у Франкфурті над Майном, а опісля до Гамбургу, в „ділову науку“ до дядька, Соломона Гайне, гамбурзького банкіра-мільйонера. Там він і пробув мало не 4 роки (1815—19). Але намагання батьків зробити з нього комерсанта добрих наслідків не мали: „ділова наука“ пішла на марне. Уже в Гамбурзі Гайне почував себе поетом, далеким од торговельної прози. Під впливом нещасної любови до старшої доньки свого дядька-мільйонера — Амалиї Гайне — пише він перші свої поеми „Junge Leiden“ („Юнацькі страждання“); сумні настрої нещасного кохання переплітаються в них зі спогадами про юнацькі часи в Дюссельдорфі.

Всі марні спроби батьків зробити із сина „ділову людину“ примусили їх подбати про закінчення освіти молодого Гаррі. Починаються його мандрівки по університетах (1819—25). Спочатку він у Бонні, де слухав лекції Е. М. Арндта й Шлегеля. Під впливом проводиря й теоретика романтичної школи, Шлегеля, що з великою увагою поставився до романтично настроєного молодого поета й допомагає йому своїми порадами, Гайне перекладає Байронові поеми й вивчає твори романтичної школи. В Бонні бере участь у житті студентської громади, де панували тоді туманні ліберальні та ясно виявлені націоналістичні настрої. З 1820 р. ми бачимо Гайне в Геттінгенському університеті; тут він вивчає естетику та філологію. Міщанське місто Геттінген показує поетові наочні картини німецького філістерства. Ці картини дали поетові матеріал для славновісних „Картин з подорожів“.

Покинувши Геттінген, поет переїздить до Берліну й слухав тут лекції в Гегеля. Перебування в берлінському університеті чимало вплинуло на розвиток Гайне. Особисте знайомство з великим філософом і ґрунтовне вивчення його праць поширює горизонт Гайнового світогляду. З гегеліянства сприйняв він, як сам каже, „ідею звільнення особистости, що усвідомила себе, від усіх звиклих поглядів“, і почував себе „живим законом моралі й джерелом усякого права й усяких правил“. Пізніше, в блискучій своїй праці про німецьку філософію, Гайне з глибокою пошаною й подякою згадує свого вчителя. Чимало вплинуло на Гайне і його знайомство з літературними колами, з гуртом байроністів, з романтиками, а надто його близька

приятель з Карлом та Рахилею Варнгаген-фон-Ензе, що в салоні їхньому збиралися видатні представники інтелігенції 20-х років. Там уперше знайомиться він, хоча й поверхово, з утопічним французьким соціалізмом.

1825 року Гайне став доктором прав. Але й докторський титул нічого не дав батькам поетовим, що мріяли про адвокатську його кар'єру. Ні комерція, ні юриспруденція не привабили до себе майбутнього автора „Атта Троль“. За професію він обрав собі літературну творчість.

А треба сказати, що літературна творчість Гайне мала тоді не абияку вже популярність. Пояснюється це тим, що Гайне був найглибший виразник тих суперечностей, які склалися за переломової доби буржуазних революцій, що, починаючи з Франції, прокотилися бурхливим потоком мало не по всій Європі. Великий поет велетенських суспільних зрушень опинився у фокусі двох суперечних думок: і тієї, що вистигла в надрах феодално-ремісничого побуту, і тієї, нової, що складалася разом з народженням матеріалістичного світосприймання. Звідси й джерело всієї веселки й усього багатства його поезії, в цьому і вся суперечливість його поетичної творчості, його вагань поміж революційними протестами та містично-релігійними спрямованнями.

На поетичній творчості поетовій та на пізнішій публіцистичній діяльності його помітні різноманітні впливи бурхливої доби й багаті події та глибокі особисті його переживання, починаючи з Дюссельдорфа.

Дитячі й юнацькі роки поетові припали на часи перемог Наполеона І, що пройшов походом усю Німеччину. Сім років свого хлоп'ячого та юнацького життя (від 9 до 16 років) він пробув у своєму рідному Дюссельдорфі, де на той час були французи. Наполеон, переходячи, приносив з собою демократичні ідеї, скасовував кріпацтво, заборону шлюбів поміж дворянами й „простими“, обмежував права цензури, й, — що особливо чутливо сприйняв юнак-Гайне, — надавав рівних з усіма прав євреям. Оці історичні події та ідеї, що йшли із сусідньої Франції, мали величезний вплив на розвиток талановитого юнака, майбутнього поета. Поруч цих знаменних суспільних подій чудова надрайнська природа з її багатими легендами також чимало вплинула на розвиток буйної фантазії чутливого юнака. Врешті, нам відомо, що молодий Гайне захоплено зачитувався „Дон Кіхотом“, фантастичними повістями Гофмановими та авантурними романами, як Рінальдо-Рінальдіні, що, безперечно, вплинули на розвиток його фантазії. І багата надрайнська природа, і особливо багаті історичні події склалися так, що, всупереч намаганням „реалістичних“ батьків зробити з сина „ділову людину“, спрямували його на „неділовий“ шлях поетичної творчості. Знаменитий романтик німецької літератури — Шлегель — зразу помітив інтелектуальне спрямування в молодого студента Гайне під час його студій в Бонському університеті, і, очевидно, звернувши на нього увагу.

Не мало вплинула на молодого Гайне й любов його до двоюрідної сестри Амалії. Пуста, розбещена дівчина, дочка багатого банкіра, гумливо ставилася до ніжних ліричних віршів молодого, закоханого в неї поета. Надії одружитися з коханою дівчиною не справдилися.

Але ж це „розбите щастя“ Гайнове дало дорогоцінний плід, яким зачитувалися цілі покоління: „Книга пісень“ — літературний шедевр форми й змісту.

Берлінський період нашого поета глибоко вплинув на його філософію. В берлінському університеті Гайне слухав лекції славетного Гегеля, і лекції ті, а також і особисте з ним знайомство, очевидно, не могли не вплинути на світогляд молодого поета.

Літературно-мистецьке життя того часу в Берліні (1821 рік) не було зв'язане з суспільними рухами. Відірване від громадської думки та ідей тієї доби, воно було вузько аристократичне, інтелігентське. Клясики запласували очі на дійсність і поверталися до стародавньої Еллади, шукали в ній „гармонійної волі“ людського духу, вбачаючи в античних статуях закінчену красу. В красі античного світу, що не мала нічого спільного із справжнім життям, тодішня берлінська літературна громада шукала своєї втіхи та насолоди й намагалася її наслідувати. Романтики, своєю чергою, шукали порятунку від „безбарвної дійсності“ в середніх віках. Їх не задовольняла буденна міщанська дійсність і вони ідеалізували поезію католицької церкви та поезію феодалного лицарства. Мрії про „краще минуле“ привели їх до консерватизму, до апології старовинних форм життя з його інквізицією, з його деспотичною монархією, і поставили тодішніх берлінських романтиків у ворожий табір супроти всяких поступових і революційних суспільних змагань.

Таке літературне оточення не могло притягнути до себе молодого поета, що за часи свого юнацтва прожив шість років революційного режиму в своєму Дюссельдорфі і чутливо сприйняв ідеї нового світу.

III

Гайне — найтипівіший поет переходною добою від романтизму до реалізму в світовій літературі. Він стоїть на межі якраз між естетичними й філософськими настроями, з одного боку, та новими політичними й соціальними, — з другого. Яскравий і оригінальний романтик водночас злобно посміхається над марними ілюзіями сучасного йому філістерства. Романтичні настрої поетові виявляються в його перших юнацьких творах, що потьмарені нещасним коханням до Амалії („Junge Leiden“ — „Молоді страждання“). Перші його поетичні твори повні таємничих істот, демонів, духів, кладовищ. Таємна дівчина копає для нього могилу, „Син ночі“ готує йому муки. Любовні переживання й глибокий смуток в „Ліричному інтермеццо“ — це чи не найкращі зразки романтичної любовної поезії в світовій літературі, і порівняти їх можна із славетними сонатами Данте й Петрарки. Третя група „Книги пісень“ — „Die Heimkehr“ — („Поворот до дому“) віддає ті настрої, коли поет 1823 р. знову відвідав Гамбург, „колиску своїх страждань“ і коли його кохана Амалія одружилася вже з іншим. Всі ці три частини („Молоді страждання“, „Ліричне інтермеццо“ і „Поворот до дому“), доповнені пізніше кількома віршами, що їх написав поет під час своїх мандрівок по Гарцу, та циклом віршів, присвячених Північному морю, складають ту „Книгу пісень“ („Buch der Lieder“), що перекладена на всі європейські мови й дала віковичну славу великому поетові. У всій всесвітній літературі ледві чи

можна знайти збірку ліричних творів такої високої художньої майстерності, такої лірично-емоційної сили, такої глибини поетичних образів, як та „Книга пісень“, що написав її Гайне за перших 10 років літературної творчості.

Серед кількох десятків ліричних перлин ми знаходимо в цій збірці відомий вірш про райнську русалку „Льорелей“, що співав свої пісні на надрайнській скелі, заманюючій піснями рибалок, щоб потопити їх у прозорих хвилях. Тут і пісня про двох гренадирів, що повертають з російського полону, з далекого Сибіру до Франції, і захоплено згадують про свого скинутого з трону імператора (Наполеона). Цим віршем поет славить великого корсиканця, що в своєму поході, переходячи Німеччину, приніс їй революційний струмінь у затхла феодальне життя Німеччини. У збірці ми бачимо самотній кедр, — на дикій півночі дрімає він, укритий льодом і снігами, і уві сні мріє про далеку пальму, що така самотня сумує на спаленій сонцем скелі. Але в оцій багатющій на різноманітні образи романтичній ліриці почувасться нова думка, що відрізняє її від романтичної поезії попередників і сучасників нашого поета. Спільне з романтиками в поезії Гайне лише почуття незадоволення із справжнього життя та прагнення до вимріяного, буйною фантазією змальованого, ілюзорного. Щира туга поетова по нереальній, вимріяній красі, що виявляла глибоко пережиті почуття радощів і смутку, надає його ліричним творам великої переваги над романтиками-ліриками, що в їхніх творах переважає надуманість, вигаданість. Але романтику „Книги пісень“ пронизує проміння суспільної свідомості. І до власних страждань та переживань, хоча б які болючі вони були, поет ставить критично; він насміхається з своєї власної романтики, глузує. Кінець-кінцем, окрім духів та інших надприродних істот, поет бачить конкретну дійсність клясових суперечностей, бачить конкретних паразитів суспільства і той суспільний лад, що був за первопричину, між іншим, і його власних страждань. Іронія в ліриці — це та характерна риса Гайнівської поезії, що відрізняє його від „чистих“ романтиків і поєднує з реалістами. За серпанком своєї романтичної фантазії він умів бачити конкретну дійсність у суспільному житті свого часу й свого оточення. Вже в творчості цієї першої доби, в якій поєднуються ідеальні порівняння Фавстові до абсолютного й злібна насмішка Мефистофелева, що викриває марність ідеалістичних змагань, помітні риси першорядного сатирика, що сатирою свою нещадно громить філістерів. У витонченій формі яскравих ліричних картин, в танку фей та кобальдів, за серпанком любовних мрій, за пережитим болем та смутком, почувасться шум реального життя нового суспільства, з його складними суперечностями. І в романтичній ліриці Гайновій — жива людина серед конкретної дійсності, людина, свідомо того, що доля її не в руках таємних надземних істот, а тут, на землі в боротьбі із силами природи.

В „Книзі пісень“ ми покищо знаходимо лише натяки на майбутнього поета-сатирика й публіциста, що свідомо служить визволенню поневоленого людства. Тут він ще хиткий романтик, закоханий в красу й поезію, поет душевних настроїв радості й смутку, поет, що глибоко сприймає, відчуває, переживає й блискуче віддає пережите. „Книга пісень“ містить у собі першу добу поетичної творчості ве-

ликого лірика, що надзвичайно по-мистецькому віддає глибоко пережиті настрої сучасної йому європейської інтелігенції, яка разом з Гайне та під його впливом проходила крутий шлях від романтичних мрій до реальної дійсності. Такий шлях, тільки може трохи в інших конкретних умовах, проходив і український великий поет, що почав свою поетичну творчість романтичними картинами русалок та ідеалізацією минулої історичної доби козацтва й опісля перейшов до реальної „Наймички“, до злиднів поневоленого, покріпаченого трудящого люду.

IV

Політичних рухів, що панували за Гайнових часів у Європі, нових політичних ідей, що складалися на основі нових соціально-економічних порядків, аніж не міг не помітити славетний автор „Книги пісень“. Велетенське соціально-політичне зрушення після Великої Французької Революції, що в часі якраз збігається з життям та діяльністю Гайнріха Гайне, не могло не відбитися на його свідомості та поетичній творчості. Ще за молодих юнацьких років свої симпатії віддає він визвольній революції. Але коли в першому періоді літературної діяльності переважають у Гайне романтичні настрої, то тепер, сприйнявши соціально-визвольні ідеї своєї доби, поет повертається від мрії до дійсності.

Хоча нахил до такого зрушення був у поета й раніше, але до цього повороту чимало спричинилися й його подорожі по Німеччині, що припадають на другу половину двадцятих років. Подорож свою поет почав восени 1824 року, коли поїхав у гори Гарц та Тюрінгію. Реакційна доба, що запанувала в Європі після скинення Наполеона й Віденського Конгресу, надто вже давалася в знаки тодішній Німеччині. Монархічні держави склали Священну Спілку, щоб боротися проти всяких визвольних та революційних рухів. Досвід Великої Французької Революції й доля останнього Людовіка турбували європейських монархів і вони намагалися реакційними заходами придушити всякий вияв вільної думки. Душею священної спілки був австрійський міністер Метерніх. Метерніхова політика всякої надії на конституційний лад, що обіцяли німецькі князі під час Наполеонівських походів, розвіяла. В таких умовах бюрократичної реакції не легко було поетові, що ненавидів міщанство й філістерство,— та й взагалі ту класу, до якої належав,— жити й творити серед неї. В тяжкому настрої починає він свою подорож у гори й настрої цей віддає він у вірші, що ним починається перший том „Картин з подорожів“ („Reisebilder“), — „Подорож на Гарц“.

За цією першою подорожжю пішли інші. Наприкінці 1826 р. поет захоплюється красою моря на острові Нордернай і ми маємо другий цикл його „Картин з подорожів“ — „Північне море“. Через рік Гайне вже в Англії. Політичне життя цієї країни, таке відмінне від тогочасного німецького, парламент, національна єдність і гордість англіїців, що перемогли Наполеона, ліберальні порядки зовнішньої вільної думки й слова глибоко зворушили поета, що приїхав з країни бюрократичної реакції, де всяку вільну думку, що суперечила інтересам владущої класи, нещадно придушувало. Після Англії Гайне подорожує по Баварії. Тодішній баварський король Людовік I, представник

освіченого абсолютизму, був один з тих небагатих німецьких владарів, що перевели у себе деякі ліберальні реформи й притягали до себе на службу видатних людей. Хоча й не широка політична воля, але ж воля, відразу захопила поета. Він почав працювати в мюнхенських „Політичних Річниках“ („Politische Jahrbücher“), і задумав навіть добитися посади при уряді ліберального короля. Але коли з цих намагань дістати урядову посаду нічого не вийшло, Гайне покидає Баварію і їде до Італії. Південна італійська природа, її клімат спочатку заспокоюють розбурхані нерви нашого поета, що надзвичайно почував і сприймав красоту природи. Але душевну погоду під блакитним небом Італії закривають хмарами особисті нещастя, що спадають в цей час на Гайне одно по одному. Молодша сестра Амалії, Тереза, що її покохав поет, розчарувавшись в пустій своїй старшій сестрі, виходить заміж. Майже в той самий час помирає батько поетів. Нарешті сповіщають поета, що надії його дістати катедру в Мюнхені, якої він так добивався, пішли на марне. Ліберальному королеві радикалізм нашого поета здався загрозливим для ліберальних порядків його держави і через те він відмовив поетові. Наслідок італійської подорожі — третя частина „Картин з подорожів“ — „Італія“ („від Мюнхену до Генуї“, „Люкські купальні“ і „Місто Люкка“).

Перечитуючи „Картини з подорожів“ у хронологічному порядку, бачимо, як, починаючи від Гарцу й кінчаючи англійськими та італійськими враженнями, поступово міняється настрій у поета та його світосприйняття від романтичного переходить до визвольно-революційного.

За останні сторіччя до Гайне в інтелектуальному житті Німеччини, в її літературі, в її науці, помітний політичний індивідуалізм, відірваність від суспільного життя. Гайне перший в творах, починаючи з другого періоду своєї творчості, повертається до буденного життя, до політичних і соціальних питань своєї доби. Якщо й тепер інколи вертається поет до романтизму, то це лише ремінісценції з минулого періоду його творчості, відгуки його чутиної, вразливої вдачі. Тепер він дає зразки першорядної політичної сатири. Його їдка, гостра іронія б'є найперше німецьке філістерство. Він чудово бачить негативне в суспільному житті тогочасної Німеччини й нещадно викриває це у своїх геніяльних сатирах. Студент Геттінгенського університету, автор „Подорожі на Гарц“, описуючи своє університетське місто, каже: „Взагалі геттінгенці поділяються на студентів, професорів, філістерів і худобу, і ці чотири стани зовсім таки не різко відмінні один від одного. Стан худоби переважає“. Напр., Геттінгенському професорові сняться цитати, що виростають у саду замість квіток. Або такий тип німецького міщанства, як гімназист, що старанно вивчив латинську граматику і з погордою відвертається від свого товариша, що не знає родового відмінку від слова „mensa“.

Подорожі по Англії та Італії відбилися своїми найхарактернішими рисами тогочасного життя цих країн на „Картини з подорожів“. Вражений красою італійської природи, на тлі тієї природи, поет спостерігає різноманітні вияви суспільно-політичного життя країни, порівнює їх з Німеччиною і з характерною своєю іронією висміює все в них негативне. Культ католицької церкви в Італії дає поетові багатий матеріал для сатири. Тут поет виступає яскравим антирелігійником і доводить, що тільки послабшення віри могло б визволити

німців від міщанського обскурантизму. Переплітаючи спостережені негативні сторінки життя зашкарублого італійського дворянства та його забобони із своїми особистими стражданнями й спогадами про німецьку дійсність, автор „Картин з подорожів“ дає нам яскраву ілюстрацію глибоких суб'єктивних переживань на тлі об'єктивних спостережень. В цій різноманітності та переливах суб'єктивного й об'єктивного, в цій рябизні картин романтичних ремінісценцій та глибокого сприймання й усвідомлення реального позначається вся своєрідність форми й змісту Гайневої творчості.

Але ж даремне було б шукати в літературній творчості німецького поета, що перший на свій час вніс у літературу буденне суспільне життя своєї сучасності, якоїсь викристалізованої, чіткої політичної програми. Він чудово спостерігав окремі моменти дволичності в житті, суперечності свого суспільства, але не може розв'язати й не розв'язує тих суперечностей. Оточення, в якому жив поет, не дало йому зрозуміти тенденцію суспільного розвитку. Через те хоча й жорстоко б'є він своєю сатирою філістерство своєї класи, але не розв'язує соціальної проблеми, не знаходить виходу із затхлої атмосфери свого суспільства. І тільки наприкінці свого життя, під впливом уже пізніших історичних подій (липневої революції 1830 року), і під впливом К. Маркса поет наближається до матеріалістичного світогляду, але покищо провідна думка в його „Картинах з подорожів“ не виходить поза рямці ліберального індивідуалізму. Глузуючи з релігійних забобонів, — Гайне виступає яскравим вільнодумцем. З їдкою іронією він глузує з занепадного дворянства з його лицарськими норовами, з його фєвдальними рештками зовнішньої пихи, бідного, скупого, але поет все ж таки не зовсім визволяється від туги та естетичного захоплення старовиною. Легенди й повір'я, прикриті цвіллю старої дворянської культури, дивовижно переплітаються з іронічною посмішкою в поета над представниками тієї культури.

В „Картинах з подорожів“ романтик бореться з реалістом. Але нова історична подія, липнева революція 1830 року, штовхнула поета на шлях визвольної боротьби.

V

Затхла атмосфера консервативної філістерської Німеччини придушує всякі вияви вільної думки. „Картини з подорожів“ доводять до тупої злоби німецького філістера. Гайне виривається з цього міщанського оточення й переїздить на острів Гельголанд. Тут, на березі моря, поет знаходить собі широкий простір, вільно відпочиває й під шум морських хвиль пише нові твори. З пригніченим настроєм приїхав сюди поет із Німеччини й цей настрій віддає він сумними картинами: „Наді мною літали в повітрі білі, похмурі картини, що подібні були до людей. І люди ці ступали в жалібній процесії, похиливши голови в глибокій задумі. Вони йшли наче за чияюсь домовиною... Кого ховають? Хто помер? — питав я себе. Чи не помер ото великий Пан?“

А коли прийшла перша звістка про липневі події, відразу міняється пригнічений той настрій самотнього мандрівника. „Це було сонячне проміння, обгорнене папером. Воно й запалило в душі моїй

дику пожежу. Мені здалось, що я можу запалити увесь океан до північного полюсу отим вогнем захоплення, що палав у мені“.

Гайне переїздить до Парижу і з того часу Франція стає йому другою батьківщиною. Тут поет кидається у вир політичної боротьби й ставить собі завдання бути за посередника між Францією й Німеччиною. Звідси задумує він розврушити до нового життя свою стару батьківщину. Він знайомить Францію з літературним та інтелектуальним життям Німеччини й намагається познайомити Німеччину з політичним і художнім життям Франції. Для того він пише дві цікаві праці: „Романтична школа“ і „До історії релігії та філософії в Німеччині“. Поет стає публіцистом, співробітничав в періодичній пресі й випускає окремою книгою „Французькі справи“, збірку своїх політичних фейлетонів. У тих фейлетонах Гайне виступав борцем за волю, висміює старе суспільство. Хвиля страшенного обурення протекла по всій Німеччині. Урядова цензура забороняє публікувати Гайневу кореспонденцію. Під її впливом народжується нова літературна течія „Молода Німеччина“, що визнає Гайне за свого духовного проводиря. „Молода Німеччина“ пропагує ідеї волі, матеріалізму, визволення від усіх забобів, політичних, моральних і естетичних, висуває гасло визволення жінки. Один з представників і прихильників цієї течії, що потім перейшов до реакційного табору, Менцель, так її характеризує: „Від найменшої іскри може спалахнути пожежа... Під машкарою французького республіканізму ця нова франкфуртська школа гріха та блюзнірства заводить страшну безсоромність. Похиті, знищення шлюбу — ось їхні гасла, і вони не тільки пишуть сороміцькі книжки, але й відновлюють старі“.

Реакційний німецький уряд заборонив публікувати твори „молодих німців“. А щодо творів Гайне, то німецька цензура дійшла повного вже абсурду: вона не тільки заборонила всі попередні, але й майбутні твори поетові. Пруський уряд skonфіскував навіть ті французькі газети, в яких надруковано статті Гайнріха Гайне.

Своїми кореспонденціями Гайне обурив проти себе не тільки філістерську Німеччину. І французькі його прихильники, що їхні ідеали він і боронив, почали відходити від нього. За свого життя поет мав багато більше ворогів, ніж приятелів. Спочатку, як прибув він до Парижу, приятелювали з ним французи, читали його перекладені твори і всі жінки захоплювалися „Книгою пісень“. А далі, після його „Картин з подорожів“, а надто після його публіцистичних виступів, одвернулися від нього й французькі друзі. І тільки Маркс та частково Ляссаль розуміли й шанували ту літературну революцію, що призвівником її в літературі був Гайне.

Аналізуючи літературну творчість Гайне, треба зважати на те, що із знаменитого сатирика і на свій час революційного поета був крайній індивідуаліст і вже через те саме не міг він стати учасником політичної партії, чи хоча б певної політичної групи. Гостра спостережливість, ненависть до філістерства, захоплення ідеалами французької революції і, поруч з цим, примхливий індивідуалізм естета — цими характерними для психології Гайне рисами позначається вся своєрідна, яскрава його публіцистика. Суперечливість вдачі й світогляду, зумовлена тим соціальним оточенням, в якому виріс поет і до якого він належав, зумовила й усі його ідеологічні хитання. Боро-

чись зі спиритуалізмом на славу сенсуалізму, захоплюючись утопічним соціалізмом, Гайне залишався індивідуалістом і естетом, що проповідував гедонізм. Захищаючи інтереси визискуваних, одночасно він пускав їдкі стріли в „народ“, що „смердить сиром“. Особисто знайомий з Марксом і бувши під його впливом, Гайне відмовлявся відвідувати революційні збори й „пити брудершафт з челядниками“. Охотніше бував він у розкішних палацах великих фінансистів, а надто Ротшльда. Спочатку він приятелює з французьким письменником Берне, і здавалося, що ця приязнь буде міцна, бо обидва вони, поминаючи примхи Гайневі та його естетичні ухили, своєю ідеологією й стилістичною формою були дуже близькі. Але приязнь ця була дуже й дуже недовга і замість неї настала смертельна ворожнеча й гострі жорстокі обопільні обвинувачення. Колишньому своєму другу присвячує Гайне окрему книжку „Про Берне“, що вийшла з друку вже після смерті славетного публіциста. Автор придбав нових ворогів, що в нападках на Берне почували стріли проти самих себе.

За життя Гайне напевне мав більше ворогів, ніж друзів, як ми вже казали. І хто тільки не ворогував з ним? Тут не місце рахувати всіх ворогів, бо список забрав би чимало місця. Згадаємо тільки деякого, починаючи з учителів: Авг. Шлегель і романтики, вороги-аристократи (Плятен) і кінчаючи радикальнішими, як згаданий Берне, Фрайліграт та ін. Естети ненавиділи Гайне за те, що він „забруднив“ поезію політикою, а політичні діячі — за те, що він часто заміняв політику поезією. І власне кажучи, політик з нього був кепський, бо якогось певного, викристалізованого політичного світогляду в Гайне не було. Передовсім він художник-письменник. А як проти письменника, до нього вороже ставилося не менш як дві третини всієї літературної Німеччини.

Через особисті злигодні та через матеріальну скруту, що часто бувала в нього, а надто, коли багатий його гамбурзький дядько не давав йому грошей, вороже оточення в колах літераторів та політичних діячів очевидячки гнітило іноді поета й ми бачимо ще гостріші й ушпиливіші випадки в його сатирах та кореспонденціях.

VI

Хворіючи на тяжку хворобу, Гайне останні десять років свого життя тяжко мучився. Про свою хворобу він пише: „Ніхто з моїх лікарів не знає, що в мене. Певне тільки одно — останні три місяці я витерпів такі муки, що їх не могла придумати еспанська інквізиція. Ця смерть живо та це небуття стає нестерпне, коли до нього прилучаються страждання... Якщо я не вмиру негайно, то все таки життя скінчилося для мене назавжди. А я так широко-сердечно люблю життя. Немає вже в мене чудових гірських вершин, щоб міг я на них дряпатися, немає жіночих уст, щоб їх цілувати, немає навіть смачної печеної воловини, що міг би я її з'їсти з друзями“. Хворіючи тяжко, серед страшних мук та болю і тепер не покидав поета характерна для нього іронія, навіть з хвороби своєї він сміється. Як іронічно звучить тут порівняння жіночих уст зі смачною воловиною! Сильного інтелекту не заглушило в поета хворе тіло. Цікавість до політичного життя, звістки з Німеччини хвилювали хворого Гайне.

Спаралізований поет (він хворів на сухоти спинного мозку), не виходячи з кімнати, в своїй „матрацевій могилі“ (Matratzengruft) з незвичайною силою духа терпів він страшні муки. Але під впливом тяжкої хвороби похитнувся його пантеїстичний світогляд. Гайне повертається до біблії, до „простої віри батьків“. Але ж поворот цей до релігії не припинив іронічних і атеїстичних виступів нашого поета в останніх творах на релігійні теми („Letzte Gedichte“). В „Післяслові“ до збірки „Романцери“, з характерною йому іронією пояснює він свій релігійний ухил: „Я звернувся до бога, як блудний син після того, як довго пас свиней у геґеліянців“. Останні твори, написані вже в „матрацевій могилі“, що серед них знаходимо справжні шедеври стилю й глибини настрою („Lamentationen“), показують, що тяжка хвороба не зломилася сильного духу. Мало не до самої смерті Гайне зберіг надзвичайну силу таланту та яскраву творчість. Славновісний памфлет проти релігійної нетерпимости „Віцліпуцлі“, „Гастінґське поле бою“, „Шельм фон-Берген“, „Еспанські Атріди“ показують нам стару Європу з її жорстоким, кривавим, похмурим життям. Релігійний ухил войовничого атеїста позначається на поемі „Die Wanderatten“ („Мандрівні щури“). Тут поет висловлює страх міщанства перед комунізмом („буржуазія береться до зброї; попи дзвонять у дзвони; фортеця моральної держави — власність — в небезпеці“). Але в цій самій поемі він так само злісно характеризує комуністів, що „не думають про безсмертя нашої душі“. А в іншій поемі, „Признання“ („Geständnisse“), Гайне прямо нападає на „фанатичних монахів атеїзму“, та на „страшенно оголений, не прикритий ніяким фіговим листком комунізм“. Гайне підкреслює, що його страх перед комунізмом — це не тривога багача за свою власність, а тривога „художника й вченого“; він боїться, що перемога комунізму принесе „неволю всім нашій новій цивілізації“. Знайомство з Марксом, — Гайне здивався з ним у першій половині сорокових років у Парижі, — чимало перешкодило поетичній та публіцистичній його творчості. Під впливом Марксовим Гайне покинув оспівувати любов і перейшов до політичної поезії. Його „Zeitgedichte“ („Сучасні поезії“) і „Neue Gedichte“ („Нові поезії“) вперше в німецькій літературі відбивають високо-художніми формами революційний світогляд. На повстання шлезьких ткачів улітку 1844 р. Гайне відгукнувся своєю славновісною поемою „Ткачі“, де робітники тчуть смертельне покривало монархічній Німеччині. Тут особливо помітний вплив Маркса. В „Ткачах“ роллю робітничої класи, як погребника старого світу, виявлено надзвичайно яскраво. В найзначнішому творі, написаному під впливом Маркса, в поемі „Deutschland. Ein Wintermärchen“ („Німеччина. Зимової казка“) Гайне досягає апогею німецької політичної лірики. В цій поемі Гайне напрочуд майстерно повднує їдку сатиру на німецьку дійсність з тонким ліричним почуттям, використовуючи стару романтичну форму. В „Зимовій казці“ ми маємо синтезу найвидатнішого німецького лірика з політичним публіцистом.

Але передсмертні хитання, що відбиваються в творах останнього періоду Гайневої творчості, як, наприклад, згадана вже поема „Wanderatten“, показують, що, не встигаючи за швидким процесом „самопізнання“ свого геніального друга, Маркса, Гайне не дійшов до матеріалістично-діалектичного розуміння суспільних стосунків. Гайне

не став марксистом; до кінця життя залишався він суперечливим індивідуалістом із суперечливими хитаннями від революційного патосу до релігійних мрій. До кінця життя в душі поетовій не припинялася боротьба між естетом-романтиком і запальним вісгуюном волі.

В поемі „Атта Троль“, що належить до останнього періоду його літературної творчості, поет висміює ту тенденційну політичну поезію, що він сам перший створив у німецькій літературі. Одночасно глузує він з комуністичних ідей рівності й старонімецьких християнських ідей, що панували в ліберальних колах. Він ненавидить лібералів, що показали свою продажність. „Я святкую, — пише Гайне, — своє народження на чужині й на чужині вигнанцем скінчу свої дні. А ті хоробрі бійці за освіту й правду, що обвинувачували мене в нерішучості та плазуванні, спокійнісінько розгуляють по вітчизні, чудесно влаштувалися на посадах слуг держави, або сановників біржі, або корінних відвідувачів якогонебудь клубу, де вечорами відсвіжують себе виноградним соком рідного Райну та гольштайнськими устрицями“.

За коротке перебування 1843 р. в Гамбурзі ще дужчим ворогом став Гайне проти владущої класи тодішньої Німеччини, проти представників релігійного культу, „що потихеньку попивають винце, а всім нам наказують пити воду“. В Гамбурзі він знову на власні очі побачив, в яких кайданах гніту та приниження перебував рідна країна.

Тяжкі картини суспільно-політичних порядків запали поетові в пам'ять. Ми бачимо картини ці в „Зимовій казці“: порядки на митниці, дикі промови німецької інтелігенції, лютування цензури й доведений до отупіння народ, „все такий самий салдат і педант, в кожному жесті — заломлені кути, холодна пиха на обличчі, ті самі дерев'яні руки“. Своє враження від Кельну повний ненависти поет віддає так: „тут справляла оргії цензі й канкан танцювали черниці. Кельнський Менцель, Гохстратен тут колись писали сторінки їдких доносів. Тут у диму і вогні багаття люди з книгами в руках горіли, а навколо лунав церковний дзвін: „аллилуя“ з піднесенням співали. Тут і глупота і злоба, наче по вулиці собаки без упину йшли, побравшись під руки; нащадки їхні й тепер можуть нас дивувати нетерпимістю до чужих обрядів“.

Звичайно, німецька цензура заборонила „Зимову казку“ по всіх містах Німеччини та по всіх прикордонних пунктах, а уряд видав наказ заарештувати автора, коли з'явиться в Німеччині.

VII

В багатющій, різноманітній поетичній та публіцистичній творчості нашого поета переплітаються в характерній для нього суперечності власне три світогляди, що боролися за його доби: він почав свою поетичну діяльність із зоряної казки й романтичної любови. Романтика першого періоду його творчості відбивається й на деяких його політичних виступах, коли висловлювався він за монархію і заявляв, що не любить республіки, що більше шанує вірність, ніж волю. Поет виріс за емансипації буржуазії і визвольно-буржуазна ідеологія дедалі більше витискала з його світогляду дворянсько-романтичну ідеологію. У внутрішній боротьбі поет то схиляється до буржуазно-визволь-

ного руху, називаючи буржуазну волю своєю релігією, то співчував дворянству, що охороняє цивілізацію та назбирані впродовж віків художні цінності. Життя в Парижі, у відмінних суспільно-політичних умовах схиляє його до буржуазії: поет стає вістунм буржуазних ідей Великої Французької Революції. Але ознайомившись глибше з розвиненою французькою буржуазією, поет — із своїм хистким світосприйманням, — знову повертає до дворянської романтики. Розчарувавшись у дворянстві й буржуазії підо Марксовим впливом, Гайне починає сприймати ідеологію пролетаріату, усвідомлює собі історичну його роль, але боїться перемоги комунізму. Індивідуаліст, типовий інтелігент — він боявся подумати про владу „похмурих іконоборців, що своїми грубими руками нещадно розіб'ють всі мармурові статуї краси, такі дорогі моєму серцю“; вони зруйнують усі ті фантастичні цяцьки мистецтва, що були такі милі поетові; „вони вирубають мої олеандрові гаї і на їхньому місці почнуть садити картоплю“. Своєю буйною уявою Гайне передбачав, що в царстві соціалізму крамар загортатиме каву для бабусь в аркуші його „Книги пісень“, бо — як каже він — „я прекрасно розумію, що перемога соціалізму принесе загибель усій нашій цивілізації“. Але коли поет переконався, що „всі люди мають право їсти“, хоча й з боєм свого серця, благословляє прихід нової ери. „Хай провалиться цей старий світ, в якому погібала невинність, розкошував егоїзм, людина експлуатувала людину“.

Але ж революційні ці рядки аж ніяк не доводять, що Гайне справді прийшов до соціалізму. Марксистська ідеологія так і залилась йому неприступна. Сам визнав він себе за романтика-відступника. Про себе він казав, що серце його розкололося надвое, бо розколовся ввесь світ, а серце поетове — центр світу. Дуалізм в його творчості відбивав його добу боротьби й суперечностей і віддає страждання інтелігенції першої половини XIX сторіччя.

Ідеалістичний світогляд не дав великому німецькому поетові зрозуміти суперечливість його доби, тенденції дальшого її поступу, і через те не зміг він прилучитися до тієї нової суспільної класи, що її призначила історія встановити суспільну гармонію.

Великий співець суспільних суперечностей помер 17 лютого 1865 року серед тієї ненависти до нього, що товаришувала йому на його життєвому шляху. А по смерті великого поета почалася гостра боротьба за й проти визнання його творчості. Ні дворянство, ні буржуазія не визнають його без застережень, а коли й визнають у ньому геніяльного художника, то тільки з більш або менш прихованою ненавистю до знаменитого сатирика.

Переможний пролетаріат радянської країни не здійснив химерних передбачень поета про те жакливе йому майбутнє, коли, як переможе пролетаріат, то крамар почне загортати в аркуші його „Книги пісень“ каву для бабунь. Пролетаріат шанує в ньому борця за майбутнє, борця свого часу і, вивчаючи багату творчість його, використовує її на те, щоб будувати соціалістичну культуру.

М. Баран.

ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ ГАЙНРІХА ГАЙНЕ

I

Нещодавно один з українських дослідників, пишучи про Гайне, висловив думку, що основна стихія Гайне — антитеза, яка стала формою його світовідчуження*). Справді, не тільки вся поетична творчість Гайне, а й бурхливе його життя складаються з повсякчасних протилежностей, з дивних та своєрідних суперечностей, із „антитез“.

Творчість кожного письменника найбільше буде вивчена й зрозуміла, коли вивчене те соціальне тло, що на ньому ця творчість зросла та розвинулась. Письменникове життя — це невід'ємна частина того тла. Правда, іноді буває, що творчість певного письменника ніби далеко відійшла від подій його життя, від його вчинків, остільки далеко, що й важко зв'язати ту творчість з письменниковим життям: такі випадки потребують свого пояснення — і це не так уже й важко зробити через історично-матеріалістичну, тобто марксистську аналізу тієї творчості. Але між життєвими подіями й учинками Гайне та його поетичною творчістю такий міцний зв'язок, що, здається, важко розглядати окремо його життя та його творчість. Спокусливо, подаючи картину його доби, його соціального оточення, тих численних подій, що кидали поета в різні краї, внутрішніх суперечностей у його вчинках, безпосередньо зв'язувати це все з його творчістю, яку зумовлює все життєве оточення письменникова; але треба відмовитися від способу спільного ознайомлення з життям та творчістю автора „*Buch der Lieder*“, бо він став би на перешкоді послідовній аналізі творчої еволюції поетової: довелося б увесь час переривати опис оточення та спеціально розглядати твори. Краще та й природніше розглядати Гайнове життя на тлі його доби й соціального оточення, відзначаючи під час цього розгляду хронологію його творів, бо в житті кожного письменника його твори є події його життя, а в такого письменника, як Гайне, то може й головні події.

Гаррі Гайне народився в Дюссельдорфі на Райні 13 грудня 1797 р., в сім'ї небагатого крамаря Самсона Гайне. Ім'я Гаррі дано майбут-

*) О. Бургардт, Леся Українка і Гайне. — „Твори Л. Українки“, т. IV. Вид. „Книгоспілка“, К. 1927, стор. IX.

ньому поетові під час його народження. Лютеранське ім'я Гайнріха замінило ім'я „Гаррі“ тоді, коли поетові довелося змінити віру єврейську на лютеранську. Батько поета був невисокої освіти; син-поет пізніше схаактеризував свого батька, як людину, що в душі її „завжди була ярмаркова розвага“. Але мати, Беті Гайне, із Гельдернів, була освічена жінка, завзята послідовниця філософа XVIII століття Жан-Жака Руссо. Все виховання дітей лежало на ній. Дехто з біографів Гайне говорить, що розвитком поетичного хисту хлопчик завдячував впливам матері, але сам поет у своїх „Мемуарах“ каже, що мати боялася того, щоб син не став поетом, виривала з рук у сина всякий роман, який тільки в нього бачила, забороняла синові ходити до театру, лаяла служниць, коли вони при Гаррі розповідали про привиди та ін. Коли вже говорити про перші впливи на майбутнього романтика в цьому власне напрямкові, то доведеться згадати його дядька з боку матері, Симона Гельдерна, великого дивака, пристрасного бібліомана, що мав бібліотеку свого померлого батька, де було багато книжок медичних, філософських та кабалістичних. З „Reisebilder“ (Картини з подорожів“) ми знаємо, що перші книжки, які читав малий Гайне з дядькової бібліотеки, були „Дон-Кіхот“ Сервантеса та „Гуліверові мандрівки“. Про першу книжку Гайне пізніше писав, що все життя його „переслідували фігури худорлявого лицаря та його гладкого жури“, і далі казав про себе: „може я також не хто інший, як Дон-Кіхот“. Щодо Гуліверових мандрівок, то цікаво тільки зазначити, що майбутній славетний сатирик цією книжкою захоплювався.

Не можна обминути того важливого в житті Гайне факту, що Гайне на шістнадцятому році життя побачив Наполеона, який тоді, подолавши Німеччину, зробив з неї „Райнський союз“. Мешканці Дюссельдорфу, як і інших місцевостей Німеччини, зазнали під французькою владою тягар військових податків, але разом з тим і добродійні прояви тієї громадянської рівності, що нею винагороджував Наполеон подолані країни за втрату національної незалежності та волі, а власне — знищення кріпацтва, дозвіл шляхетству одружуватися з селянами та міщанами (буржуа), судову реформу на французький кшталт; для євреїв Наполеон зробив перший крок, щоб зрівняти їх з іншими національностями — дав їм звичайні права рекрутства. Взявши тільки на увагу, який страшенний німецький гніт на початку XIX століття єврейство терпіло, зважимо ту велику роллю, що її мав для майбутнього поета в ті часи французький вплив. Немає сумніву, що ці майже дитячі враження від перебування Наполеонового війська в Німеччині, — крім липневої французької революції 1830 року, — полегшили поетові пізніше зробити сміливий крок: покинувши рідну країну, назавжди переїхати до Франції. На юнацькі роки поета припадає й зародок його антирелігійності, що пізніше дала йому змогу бути зовсім вільним від якоїсь релігії та спрямувати свою гостру сатиру як на християнську, так і на юдейську релігію. В „Мемуарах“ своїх Гайне розповідає, як одного разу батькові його переказали, ніби син не вірить у бога і насміхається з релігії. Розмова батька з сином з приводу цього звелася на те, що батько йому сказав: „Ти можеш бути філософом, скільки хочеш, але, прошу тебе, не говори прилюдно, як ти думаєш, тому що мої справи пішли б погано, коли б мої клієнти дізналися, що маю сина, який не вірить у бога“.

За першу школу мав Гаррі Гайне дюссельдорфський ліцей. Школа та була цілком старої системи та старих методів. На першому плані була грецька мова („винахід чортів“ — за Гайновими „Мемуарами“), потім латинська, мітологія (Гаррі „дуже любив цих голих богів, що так весело керували всесвітом“), хронологія всіх царств та царів, географія (про неї так само дотепно в „Мемуарах“ сказано, що її „дуже важко було навчитися, бо ж на той час французи перекроювали всі кордони“), граматики різних мов з „неправильними дієсловами“, які „різняються від правильних тим, що за них більше січуть“ та ін. Але в старших класах ліцею, де викладали вже й філософію, проф. Шальмайер викладав усі грецькі філософські системи. „Отже, — каже про це викладання Гайне в своїх „Мемуарах“, — тут я рано побачив, як без лицемірства релігія та скептицизм ішли спокійно поруч, — через те в мене народилася не тільки невіра, а найтолерантніша байдужість“.

Поет, у якого в поетичній творчості кохання займає чи не перше місце, покохав ще зовсім дитиною. В „Reisebilder“ Гайне згадує маленьку дівчинку, „Вероніку“, як перше своє кохання. Наприкінці дюссельдорфського періоду свого життя сімнадцятилітній Гайне покохав удруге, багато дужче, катову дочку „Червону Зефхен“ — червону, бо волосся в неї було „червоне, як кров“. В кожному її рухові виявлялися, — як каже Гайне, — ритми її тіла, навіть музика її душі“. Це друге кохання мало величезний вплив на вияв його поетичного таланту і поет не раз пізніше звертався до його в своїх поетичних спогадах. Хоч ранні життєві умови сприяли молодому Гайне розвиватися на майбутнього поета-романтика, хоч він і почав рано писати вірші (першого вірша написав на шістнадцятому році життя) — батьки, а надто мати, готували Гаррі до цілком іншої професії, — до торгівлі. Сімнадцятилітнього Гайне батько одвіз до Франкфурту, і Гаррі став за службовця у вексельному відділі в конторі банкіра Ріндкофа, а згодом за продавця в бакалійній крамниці. Майбутній поет дуже часто, замість іти до контори чи до крамниці, блукав вулицями. Нарешті він втік зі служби й приїхав додому. Та це не змінило наміру його батьків. Незабаром Гайне бачимо в Гамбургу на посаді комерційного агента в свого дядька Соломона Гайне, багатого банкіра, що став пізніше мільйонером. У дальшому житті поетовому Соломон Гайне грав видатну роль, бо непрактична вдача Гаррі Гайне поставила його на все життя в матеріальну залежність від дядька. 1818 року на одній з гамбурзьких вулиць з'явилася вивіска комісійної контори англійської мануфактури під фірмою „Гаррі Гайне й С-ка“. Саме в той час Гайне почав друкувати свої вірші, але, зважаючи на цю свою фірму, мусів сховатися за псевдонімом. Перші його поезії надруковано в числах від 27 лютого та 17 березня 1817 року забутого вже часопису „Hambur-ger Wächter“. На початку 1819 року це Гайнове підприємство мусіло самоліквідуватися, бо сам Гайне перший побачив, що жадних комерційних здібностей він не мав. Але невдала комерційна кар'єра не була для Гайне цілком марна; ті роки, що він пробув у Франкфурті та в Гамбургу серед людей, надто далеких від його тодішніх інтелектуальних інтересів, серед крамарів, комерсантів, спекулянтів і банкірів, дали йому пізніше змогу написати кілька сторінок віршів і прози з якнайгострішими дотепами та надзвичайної сатиричної сили. Разом з тим недовге перебування в такому далекому від будь-

якої поезії оточенні породило в його вдачі скептицизм та песимізм. Три роки надто близького споглядання та спостереження крамарського духу серед франкфуртських та гамбурзьких одновірців, для яких не існувало нічого, крім торгівлі, спекуляції та збагачування,— а з другого боку, глибоке почуття скорботи за свою націю та ненависти до гнобителів її, тих, що, обмеживши євреям людські їхні права, дозволили їм тільки торгувати й тим самим послідовно й брутально нищили високий ідейно-філософський дух єврейської нації.

До життєвих вражень молодого Гайне, здобутих у Гамбургу, додати треба ще й інтимну подію, що мала великий і тривалий вплив на його поетичну творчість. Поет закохався в свою кузину, дочку дядька Соломона, Амалію. Закохався без взаємності, глибоко пережив це нещасне кохання і втілив його в свої численні прекрасні ліричні пісні.

Невдалі спроби зробити з Гаррі Гайне комерсанта примусили батьків шукати поетові якогось іншого фаху. Про співчуття його поетичним намірам не могло бути й мови. Родинна рада вирішила зробити з нього юриста-адвоката. Повстало питання про матеріальне забезпечення майбутнього студента. Мати продала ради Гаррі свої брильянти, але цього було мало, і знову прийшов з допомогою багатий Соломон Гайне,— він обіцяв Гаррі давати протягом трьох років кошти на навчання й на життя. 11 грудня 1819 року Гаррі Гайне став студентом бонського університету.

Бонський університет нічого не дав Гайне, як юристові; він сам пізніше про цей університет, та й про ті два, що йому довелося в них пізніше побувати, саркастично казав: „Із сьоми років, які мені довелося провести в німецьких університетах, три прекрасні, квітчасті роки я витратив на вивчення німецької казуїстики“. Але замість юриспруденції цей перший університет дав поетові дуже доброго вчителя літератури та поетичного керівника. Тоді в Бонському університеті викладав літературу Август Шлегель, великий знавець німецької та всесвітньої літератури, закоханий в Шекспірові, сам один з видатніших проводирів німецького романтизму. Глибокий вплив того Шлегеля на поетичну вдачу молодого Гайне безперечний. Шлегель звернув увагу Гайне на східні літератури, як на джерела німецького романтизму, перший познайомив поета з піснями Нібелунгів, поглибив у Гайне любов до Байрона (Гайне переклав „Манфреда“ під керівництвом та за порадами Шлегеля). Безперечно, вплив тієї лектури, що порадив Шлегель Гайне, відбився в циклі його віршів „Ліричне Інтермеццо“.

Гайне не довго пробув у бонському університеті. 4 вересня 1820 року став він з невідомих причин студентом Геттінгенського університету. Не скінчивши університетської науки, довелося Гайне дуже швидко покинути й Геттінгенський університет через незалежні від нього причини: в нього мала бути дуель із одним студентом; вона не відбулася через те, що університетська адміністрація про неї довідалась, але все таки Гайне звільнили на півроку з університету. Він не захотів чекати кінця того терміну й наприкінці лютого 1821 року був уже студентом берлінського університету. Берлінський період Гайне треба вважати за найкорисніший для його поетичної творчості.

Хоч тодішня політична реакція дуже мало допомагала культурному розвитку країни, хоч і сам Гайне пізніше малював тодішній

Берлін гостро негативно, але знайшов він два культурні — правдивіше, мистецькі — осередки, де міг мати потрібний йому високий рівень у розумінні мистецтва й належне визнання його поетичного таланту. Це — два салони: Варнгагенів та баронеси Гогенгавзен. У першому салоні незабаром визнано його за справжнього поета, і він здобув ширшу приязнь господині його, Рахелі Варнгаген. Рахелю Варнгаген єднало з поетом спільне національне походження та однакові погляди на єврейське питання. У салоні баронеси Гогенгавзен, де тоді якраз був культ Байрона, швидко визнали Гайне за безпосереднього Байронового спадковця. Але найглибше вплинув на Гайне берлінський університет, де славетний філософ Гегель мав безперечний та безпосередній вплив на поглиблення та поширення Гайневого світогляду. Крім Гегеля, було тоді в берлінському університеті ще кілька професорів, що допомогли поетові усталити й зміцнити його соціальні, політичні та естетичні погляди.

Треба відзначити ще два важливі моменти в берлінському періоді. Перший — це активна участь Гайне, як секретаря та неодмінного відвідувача гуртка під назвою „Товариство єврейської культури й науки“, яке поставило собі за мету бути посередником „між історичним юдейством та новітньою наукою“.

Дізнавшись, що Амалия Гайне стала madame Фрідлендер, Гайне загуляв, але ж одночасно з цим написав цілу низку віршів, де химерно поєдналось глибоке почуття нещасного кохання з ущипливим саркастичним глузуванням над ним. Ці вірші (з додатком кількох віршів на інші теми) склали першу поетичну збірку Гайне, що потім стала за перший розділ „Книги пісень“, під назвою „Юнацькі страждання“. Збірка дуже швидко зробила ім'я автора відомим. Через два роки, 1823 р., вийшла друга збірка творів Гайне, де між двома трагедіями „Альманзор“ та „Раткліф“ був і цикл віршів „Ліричне Інтермеццо“, що власне й закріпив назавжди поетичну славу їх автора. Книжка статтів про громадське життя Берліна під заголовком „Листи з Берліна“, що вийшла в світ того самого року, мала менший успіх, ніж перша віршована збірка, але обидві книжки нарobili поетові багато клопоту, а надто пошкодила йому трагедія „Альманзор“. Гайне закидали, що він недозволено порушив традиційне німецьке розуміння релігії та моралі. Ортодоксальні єврейські кола закидали поетові антиєврейські настрої та погляди, а ортодоксальні лютеранські кола вбачали в трагедії „Альманзор“ знущання з християнської віри й обзивали поета непристойними назвами, зводячи всю справу на особисті рахунки з євреєм-письменником. Окрім того, що ці нападки та цькування гостро вразили й так знервованого поета, вони спричинилися й до великих неприємностей матеріального характеру. Побіжно ми вже казали, що поетів дядько, Соломон Гайне, обіцяв йому давати гроші на навчання. Обіцянку дано на 3 роки; з великими труднощами вдалося протягнути цю грошову допомогу й на дальші роки, бо Гаррі Гайне з різних причин доводилося переходити з одного університету до другого. Дядько Соломон уже давно скептично ставився до того, чи вийде з небожа юрист-адвокат. Але тепер, почувши такі гострі напади від єврейських кіл, Соломон Гайне загрожував, що не даватиме вже 400 таларів, що їх він щороку давав Гаррі. Ледве якось умовили дядька не робити цього і в кінець

знервований поет, щоб поліпшити стан здоров'я, мав змогу ненадовго поїхати до моря, до містечка Куксгавен. Ця подія, дрібна в біографії, визначна в творчості нашого поета, бо з цього часу, коли Гайне вперше побачив море, воно стало йому за одну з головних та крадших поетичних тем. Після недовгого відпочинку, Гайне, побачившись із батьками та з дядьком Соломоном, переконався, що рахувати в матеріяльній царині треба тільки на себе самого й тому треба швидше кінчати університет та шукати якоїсь посади. Закінчувати свою юридичну освіту Гайне приїхав до Геттінгену. Через невідомі причини він знову перемінив берлінський університет на ненависний геттінгенський. Готуючись до іспитів, у вересні місяці 1824 року використовує він перерву й подорожує на Гарц по Тюрингію. Подорожуючи майже весь час пішки, прибув Гайне до Ваймару й відвідав Гете. Повернувшись із подорожі, Гайне береться знову до науки й, нарешті, 20 липня 1825 року, захистивши дисертацію, кінчає свою вищу освіту й дістає диплом доктора юридичних наук третього розряду.

Тут доводиться коротко зупинитися на тому вчинку, що найбільше вражає своєю несподіваністю. Вступаючи на юридичний факультет бонського університету й знаючи, що по закінченні цього факультету євреї не зможуть дістати посади, Гайне сподівався, що за час студентства щось зміниться. Хоч минуло з того часу не три, а цілих шість років, проте нічого не змінилося й за місяць до закінчення університету перед майбутнім „доктором юридичних наук“ повстало питання про переміну віри. Це питання розв'язав він після довгих вагань та внутрішньої боротьби. Розв'язав він його тим, що 28 червня 1825 р. прийняв лютеранство. З цього дня він став уже не Гаррі Гайне, а Гайнріх.

Після скінчення університету починається найблискупіша поетична діяльність Гайнріха Гайне. 1826 р. з'являється книжка, що містить у собі першу частину „Картин з подорожів“, далі цикл ліричних віршів „Поворот“, першу частину ліро-епічного циклу „Північне море“ та кілька окремих віршів. Книжку відразу заборонено в Геттінгені, а незабаром по багатьох інших містах тодішньої Німеччини. Почалося знову шалене цькування поета від ображених німецьких філістерів. І ніби даючи відповідь на це цькування, Гайне того самого року видає другу книжку, що містить у собі другу частину „Картин з подорожів“, листи з острова Нордернай та „Книгу ле-Гран“. В листі до Варяггена поет так коментує мету, ради чого видає цю книжку: „У цей кволий рабський час треба було чомунебудь статися. Я з свого боку зробив своє — і завдаю сорому тим безсердечним друзям моїм, які хотіли зробити дуже багато, а тепер мовчать. Коли війсьکو напоготові, тоді й найполохливіші рекрути дуже бадьорі та хоробрі; але справжню відвагу виявляє той, хто стоїть на полі бою один“.

Ця книжка, як і сподівався її автор, ще більше обурила реакційні кола, ще краще прийняли її кола поступові та революційні й вихваляли сміливість її автора. Гайне, стомившись від безперестанного та щоразу гострішого цькування, а ще більше, побоювшись залишатися в тій країні, де всі його книжки суворо забороняли, виїхав до Англії. 1827 року Гайне повернувся з Англії, приїхав до Гамбургу, зібрав усі свої ліричні речі й випустив свою славетну „Книгу Пісень“. І найлютіші вороги Гайне не могли не визнати геніяльності цієї

збірки. В цей самий час особисті справи Гайне ставали щоразу гірші. Матеріальне становище, а може й свідоме бажання бути виразником тодішніх поступових суспільних думок, примусило його взяти на себе редагування газети „Політичні аннали“, що їх видавав відомий барон Котта. Треба було сподіватися, що путнього редактора політичної газети з поета-романтика не вийде. Через півроку він залишив цю роботу. А як сам поет не уявляв собі, що він непридатний ні для якої „посади“ чи державної служби, це можна бачити з того, що 1827 р. Гайне добивався університетської катедри в Баварії, а 1830 р., майже перед тим, як кидати Німеччину, він уперто намагався в Гамбургу посади синдика ради. Важко якось і зараз поєднати в одній особі автора бойових, і як на свій час, революційних, повних гострого соціального сарказму „Картин з подорожів“ і синдика Гамбурзької ради. Після невдалої редактури Гайне поїхав до Італії.

Третя частина його „Картин з подорожів“, що з'явилася в світ 1829 р., мала в собі „Подорож від Мюнхена до Генуї“ та „Люкські купальні“. Тут ще гостріше нападав Гайне на політичну систему Німеччини, як завжди ховаючись за описом особистих своїх вражень від подорожів, але німецькій владі вже з перших двох частин дуже добре були відомі політичні та соціальні погляди Гайне, і поетові, після виходу в світ цієї третьої частини, довелося виїхати з Берліну до Гамбургу, бо загрожував йому арешт; в Гамбурзі тоді жила його мати, і Гайне на деякий час оселився в неї. Незабаром він поїхав на Гельголанд, щоб набратися здоров'я та побувати біля моря, яке він надзвичайно любив. Коли Гайне перебував на цьому острові, вибухла французька липнева революція 1830 року; ця подія дала багато радості та бадьорості поетові, ще більше загострила його сатиричне перо і, як результат цієї революції та нових вражень після повороту до Гамбургу (вврейські погроми в ті дні в Гамбурзі), з'явилася нова його книжка: „Додатки до картин з подорожів“. У цій книжці ще міцніші та твердіші стали його соціальні й політичні погляди, поет глибше цікавиться суспільними проблемами сучасності. Того самого року (1830) вийшла й збірка нових віршів Гайне „Нова весна“, знов на сучасно-романтичні теми, з певним уже скептичним ставленням до своєї власної романтики. Ці дві, такі протилежні, книжки ще раз доводять, що, розвиваючись далі й послідовно ускладнюючись, поетова творчість залишалася вірною своїм молодим заповітам, але двоїста була щодо суті. В травні 1831 р. Гайне опинився в Парижі. З цього часу він назавжди позбувся можливості не тільки повернутися до рідного краю, але й хоч на короткий час побачити його.

Що примусило Гайне змінити Берлін на Париж, Німеччину на Францію? Перша причина — небезпечно було zostаватися в Німеччині. Поруч з тим — бажання матеріально стати незалежним, тобто знайти якусь роботу, щоб давала більший заробіток, ніж писання віршів. Зваживши ті гострі моральні прикросі, яких довелося зазнати Гайне через повсякчасні нестатки, може цей мотив до переїзду треба поставити на перше місце. Але ж власне на переїзд до Франції потрібні були гроші й ці гроші з великими труднощами дістає поет знов таки в того самого Соломона Гайне. Певне, він і згодився дати ті гроші, щоб звільнити себе від політично-небезпечного небожа, який міг і самого його більш чи менш скомпромітувати.

Париж відродив поета. Увесь веселий тон паризького життя, театри, ресторани, кафе та інші заклади для легких розваг спочатку захопили поета цілком і марно він в одному з перших листів з Парижу пише: „коли хтонебудь спитає вас, як мені тут живеться, скажіть, як рибі у воді, чи краще, скажіть, що коли в морі риба одна одну питає, як вона себе має, та відповідає: як Гайне в Парижі“.

Через рекомендацію дядька-мільйонера він дістав право входити в салон мільйонера Ротшільда. Тут поет познайомився з славними композиторами Росіні, Берліозом, Шопеном і Лістом. З другого боку, найбільш живою для Гайне з усіх паризьких вражень була атмосфера недавньої революції, що її з такою радістю ще в Німеччині вітав Гайне.

Після нездійснених паризьких думок про кар'єру дипломата й побачивши химерність такого наміру, а також через примхливу свою вдачу, Гайне взяв на себе журналістичну роботу, писав кореспонденції до німецької газети „Morgenblatt“ про Паризьку художню виставку того року. Незабаром він став за оглядача політичного життя у Франції в одній з найпоширеніших тоді німецьких газет „Allgemeine Zeitung“. Недовго дозволяв німецький уряд видавцеві друкувати статті Гайне. Першу з них датовано 28 грудня 1831 року, останню 17 вересня 1832 р., та й те, що друковано протягом менш як одного року, дуже мало виявляло думки та оцінки самого Гайне. Видавцеві через цензурні умови доводилося кожного разу багато викидати із статтів славетного поета. Як тільки Гайне доводився, що вже, навіть і жорстоко обрізаний від цензури, не має змоги говорити з німецьким читачем про французькі справи, він відразу заходився коло того, щоб видати всі свої статті так, як їх написано, окремою книжкою. До цієї книжки він додав гостру передмову, де просто й недвозначно схаактеризував тодішню Прусію та Австрію, з їхніми королями та імператорами та з їхніми ненажерливими намірами. А вже через якийсь місяць йому довелося писати „Передмову до передмови“, так її перекутили в німецькій цензурі. Те, що сказав Гайне в цій другій передмові до своєї книжки „Французькі справи“, є правда й на сьогодні, тому ми й дозволимо собі навести одну з головних думок „Передмови до передмови“: „В Європі немає зараз жадної нації, тільки є дві партії, і з них одна зветься аристократія, що вважає себе через своє походження за упривилеювану та узурпувала всі права суспільства, а друга, що має назву демократії, вимагає визнати всі людські права та знищити всякі привилеї через походження в ім'я розуму“. Після цієї події Гайне побачив, що виконувати політичні завдання в тодішніх німецьких умовах стало неможливо, і мусів далі писати тільки на теми, далекі від політики. Але ці статті писав він уже французькою мовою для французів (пізніше переклав їх і на німецьку мову). Коли в своїх політичних статтях він знайомив німців з тодішнім політичним станом Франції, то тут він поставив собі завдання знайомити французів з німецькою літературою, мистецтвом, філософією. В обох цих справах Гайне мав на думці одну й ту саму мсту — наблизити німецьку та французьку культуру. Ця ідея наближення, двостороннього ознайомлення в ті роки для Гайне здавалася за найважливішу. Книжки Гайне „Романтична школа“, „До історії релігії та філософії в Німеччині“, „Про Німеччину“ мали допомогти цю ідею здійснити. Крім

цієї роботи, є ще одна робота чималої культурної ваги, що їй віддавав сили Гайне. Зараз після французької революції 1830 р. та під безперечним і безпосереднім її впливом народилася німецька літературна група молодих письменників. Завдання цієї групи були більше політичні — по змові перенести всі досягнення французької липневої революції на німецький ґрунт. Оскільки емігранти Берне та Гайне були до цього причетні найбільше, то й група під назвою „Молода Німеччина“ мала їх за ідейних проводирів. Тепер ясно, що в майже утопічних прагненнях „Молодої Німеччини“ нічого шкідливого для тодішньої Німеччини не було, але ж на часопис, за редакцією письменника Гуцкова, відразу почалися гострі та брехливі напади. Відомий тоді письменник Менцель виступив із статтею, де доводив, що „Молода Німеччина“ є кубло, звідки розноситься проповідь руйнування християнства, моралі, сім'ї, шлюбу, почуття сорому, німецької національності, і зазначав, що кубло те має за своїх керівників євреїв, хоч євреїв у „Молодій Німеччині“ було тільки двоє — Гайне та Берне. Обидва вони відповіли Менцелеві — Берне в своїй статті „Менцель-французожер“, а Гайне „Про донощика“ 1837 р. Згодом Гайне з Берне надто вже розійшлися і Гайне написав книгу „Про Берне“ (1840).

Треба сказати, що для Гайне сварка, розходження, розрив стосунків з своїми приятелями, однодумцями, тими людьми, яких він поважав, — характерне явище. До першого вчителя літератури, Августа Шлегеля, замість колишнього пієтету, Гайне ставився пізніше надто вже гостро через чисто особисте почуття помсти. Так само було з оцінкою Гете й Гегеля. Гайне мав надто неврівноважену вдачу і це часто призводило до великих неприємностей.

Тільки за останні роки свого паризького життя зазнав поет у тій чи тій мірі особистого щастя. Поет зазнав, коли не спокійного, то в кожному разі сталого кохання. Євгенія Міра — було справжнє ім'я тієї жінки, яку поет та всі його знайомі й приятелі звали „Матільда“. Кохання це розпочалося десь у другій половині 30-х років, а 1841 р. було в законено через шлюб. Матільда з походження була селянка, малоосвічена, ледві письменна, ніколи в житті своєму не читала жадного рядка свого чоловіка, але внесла в його життя певний лад і, — це найголовніше для історії літератури, — довгі роки тяжкої хвороби Гайне самовіддано, надзвичайно уважно доглядала його. Вона задовольняла терпляче всі численні поетові примхи й зуміла утворити такі умови навколо хворого, що він міг у них продовжувати свою літературну роботу, не зважаючи на страшний біль і взагалі дуже тяжкий свій стан. Бували поміж ними і Матильдою бурхливі сцени (недаремно поет називав її „мій хатній Везувій“), але вона ж дарувала чоловікові безмежну ніжну відданість та просту, невичерпну веселість, — те, що так високо цінував у кожній жінці Гайне.

З 1848 року Гайне не вставав з постелі. Перед смертю Гайне помирився з „добрим німецьким богом“. 13 лютого 1856 р. Гайне ще писав шість годин без перерви. 16-го він востаннє попросив паперу й олівця, але вже не зміг писати. 17-го лютого він помер.

Похорон не був урочистий; на ньому було не більш, як сто чоловік, і між ними ті французькі письменники, що дуже шанували поета — Теофіль Готье, Дюма, Поль Сен-Віктор та кілька німецьких журналістів. Гайне просив у своєму заповіті, щоб не було ані церков-

ного погребу, ані промов. Його волю вволено. Пізніше над могилою поета (на Монмартрському кладовищі) поставлено простого пам'ятника з написом „Henri Heine“.

Багато пізніше, коли весь культурний світ визнав Гайне за геніяльного поета, німці мали поставити пам'ятника в тій країні, що він її так любив і разом ненавидів, та яку своєю геніяльною творчістю прославив. Це було вже за часів останнього німецького імператора Вільгельма II. До того часу протягом кількох десятиліттів ніхто з німців не насмівся б піднести питання про пам'ятник тому поетові, що стільки неприємного та так гостро писав про свій рідний край.

Вільгельм II написав на проханні тих, хто нарешті насмівся просити про таку нечувану річ: „Я ніколи не дозволю ставити на німецькій землі тому жидові та революціонерові пам'ятника“.

У німецькій республіці й тепер немає пам'ятника авторові „Книги пісень“.

II

Гайне в усім визнаний найбільший лірик всесвітньої літератури. В ліричній поезії всіх віків його можна б порівнювати з єдиним Катулом, славетним римським поетом Августової доби, але лірика Катула не може дорівнюватися значно глибшій ідейно і значно ширшій тематично Гайневій ліриці, та й соціальний діпазон ліричної творчості Гайне незмірно більший, ніж у творчості Катула. Автор „Buch der Lieder“ та „Die romantische Schule“ був людиною з геніяльною поетичною вдачею, з великою літературною та філософською ерудицією. Але більше того, — він мав остільки прозорливе око, що вже в 1833—34 роках, швидко після липневої революції, вказував на німецьких ремісників і робітників, як на спадковців великих філософів, і робив з того висновок, що справа полягає не так в „зовнішніх проявах революції“, як в її „глибших проблемах“. „Ці проблеми не торкаються ні форм, ні осіб, ні встановлення республіки, ні обмеження монархії, а стосуються до матеріального добробуту народу“. Пролетаріат все світу шанує й шануватиме Гайне, як поета, що завжди впливав і має впливати на своїх читачів коли й не революційно, то в кожному разі прогресивно. Робітнича класа шанує поета так, як він того сам бажав, як „барабанщика революції“, як хороброго салдата у визвольній боротьбі людства.

Найвище, що залишив Гайне майбутнім поколінням у своїй надзвичайно різноманітній літературній роботі, — це збірка віршів за перші 10 років літературної творчості, збірка, що пізніш дістала назву „Книга пісень“. У всесвітній літературі не знайти збірки літературних творів такої високої художньої майстерності, такої лірично-емоційної сили, такої глибини поетичних образів.

Не випадково Гайне з'єднав окремі невеличкі збірки своїх ліричних віршів першого періоду своєї творчості в одну книжку. „Книга пісень“ — не збірка окремих ліричних віршів, це цілосна книга, що якнайкраще відбиває в геніальних художньо-поетичних образах усю своєрідність світогляду її автора на протязі десятиліття 1817—1826 років. Коли перша частина цієї книги — „Юнацькі страждання“ — є збірка

перлин правдивої романтичної лірики в найтіснішому, найчистішому розумінні поняття романтизму, то остання частина — „Північне море“ — показує нам надзвичайно глибоку філософську поезію, втілену в міцні та майстерні з ритмічного боку ліро-епічні форми. Але від початку й до кінця своєї „Книги пісень“ Гайне залишається разом романтик та сатирик, ідеаліст та скептик; його ліричній творчості якнайбільше властива „фігура“ антитези, як це ми побачимо далі на самій аналізі Гайневої лірики.

Найраніший період ліричної творчості Гайне — вірші розділу „Юнацькі страждання“ — (1817—1821 років) є період суто романтичної поезії автора „Книги пісень“. Переважну кількість віршів цього розділу присвятив поет коханняю. Для нього в цей час, як для найсправжнішого романтика, кохання є головна мета, головна рація життя, і щасливе кохання, найкоротші моменти щасливого кохання надають поетові волі до життя, бадьорого настрою. Проте, в розділі „Юнацькі страждання“ домінує гостро-сумний тон, що його причину ми знаємо вже з Гайневої біографії: це нещасне поетове кохання до кузини, Амалії Гайне. Але зараз ця причина нас значно менше цікавить, ніж аналіза художніх образів першого розділу „Книги пісень“.

Поет поділив вірші першого розділу на чотири цикли; перший з них, за назвою „Примари снів“, — є найправдивіший та найтиповіший зразок літературного романтизму. Своє нещасне кохання він подає тут як „сонні примари“ і тим досягає подвійного романтичного ефекту: традиційне нещасне кохання й фантастичне його відображення в „сонних примарах“. Майже в кожному з віршів цього циклу зустрінемо труну, чи цвинтар, чи смерть, як традиційні романтичні символи нещасного кохання. Дрібні художні засоби цілковито відповідають поемам та образам віршів цього циклу. Настирливо сниться поетові, що за своє кохання він проклятий від бога, що його вже оточили чорти, тащуть його за собою в пекло. Значна частина віршів розділу „Сонні примари“ стосується до поетового кохання з дочкою ката, Зефхен, — і поетові сниться, ніби це кохання зробило й його злочинцем, що його буде покарано за любов до катової дочки.

У циклі „Traumbilder“ Гайне майстерно спромігся відбити свої „сонні примари“, наповнити їх реальними стражданнями, віртуозно імітувати ті страждання, майже примушуючи читача разом з собою їх переживати. Він утворив повне відчуження тиші сонного життя і в цьому сонному житті ніби переходять забарвлені в романтично-фантастичну художню форму всі перипетії його нещасного, навіть трагічного кохання. Ледві чи знайдемо серед віршів циклу „Сонних примар“ майбутнє іронічне ставлення поета до романтизму й фантастики. Тут маємо тільки ніби вихідний пункт творчості учня Шлегеля й багатьох інших романтиків, що з нього послідовно все більшає та глибшає критичне ставлення Гайне до своїх учителів.

Цикл „Юнацьких страждань“ під назвою „Пісні“ є знову поетичне відтворення тих справжніх страждань, що їх зазнав Гайне в своєму коханні:

З смертельною раною в грудях своїх
раненого фехтара грав я.

Вірші „Вранці я встаю й гадаю“, „Женусь сюди, женусь туди“, „Попід деревами блукав я“..., „Гарна мук моїх колиско“... та інші з цього циклу сповнені поетичних образів нещасного, стражденного кохання в суто-романтичному дусі. В останньому з названих віршів Гайне говорить, що в нього „в хорім серці біль од ран“ і що він чекає смерті, страждає, поки не „складе сумну голівку в чужині, в сирій землі“. В іншому вірші („Заглядають замки й скелі“) поет, дивлячись у „чистий Райн, неначе в скло“, знає, що краса його облудна, що в хвилях його „ніч і смерть“..., але річка ця нагадує йому його кохану: „В неї теж така принада, так всміхається й вона“.

Проте в цьому циклові є вже й зародок сатиричного ставлення з боку поета до кохання:

Спершу думав я, що болів
не знесу таких ніяк,
але зніс таки поволі,—
не питаєте тільки, як?

Є й мотиви надії на щастя в коханні: „А ворог мій і красуня моя — скоритись мусять обом“ („Знов давня мужність“...).

Два вірші з циклу „Пісні“ становлять ніби новину для поетичного стилю Гайне часу збірки „Юнацьких страждань“; це вірші: „Пострівай, моряче буйний“ та „Заглядають замки й скелі“. В них можна вбачати зародок майбутньої ліро-епічної творчості Гайне; лірика Гайне досі обмежувалася обмальованням традиційної романтичної (а може й ліричної) теми кохання матеріалом особистих переживань — чи то уві сні, чи то в дійсності. В названих двох віршах Гайне, зберігаючи весь вузькостилістичний антураж свого попереднього стилю, виходить почасти поза межі його через введення реального оточення. Треба додати, що ці вірші написано, коли Гайне ще не бачив моря; але це зовсім не перешкодило поетові писати про „буйного моряка“ та про „прощання з Європою“. Те ж саме треба сказати й про Гайневе кохання того часу. В циклі „Пісні“, безперечно, маємо відображення нещасного поетового кохання до кузини Амалиї. Але не треба й не можна шукати в поетичному творові точного відображення життєвих подій — переживань самого поета: життєва пригода, власний досвід тільки дав більшої чи меншої сили імпульс поетові для його творчості. В дальшому поет є вільний; він втілює своє почуття в химерні образи, він гіперболізує його, — це його поетичне право, право поетичної фантазії. Гайне, наприклад, вставив у цикл „Пісні“ вірша до свого мопса: „Що я люблю тебе, музику“ — вірш суто сатиричний, це було його поетичне право.

Безперечно найдозріліший і найдовершеніший, з дуже різноманітним змістом, третій цикл „Юнацьких страждань“ — „Романси“. Серед „Романсів“ знову зустрічаємо труну й смерть (напр. у віршах „Бідний Петро“). Вірш „Два брати“ звертає на себе увагу через свою епічну тему й драматизм обрансї від поета романтичної ситуації; так само епічну тему маємо у вірші „Збістка“ з тою самою романтичною ситуацією. Але епічна тема, епічний зміст зовсім не роблять з Гайне епічного поета, і в епічній і в драматичній формах, у своїх баладах, легендах, поемах, трагедіях Гайне завжди є своєрідний великий лірик, що поєднує в своїй мові ліризмові разом і романтичний ідеалізм, і ре-

алістичний скептицизм. Поширення поетичного обрїю Гайне в обсягу тематично-жанровім виявилось у „Романсах“ ще й тим, що він вніс до цього циклу політичного вірша „Гренадири“ про Наполеона: за словами Гайне, цього вірша написано, коли авторові було 16 років, тобто тоді, коли поет безпосередньо споглядав де в чому позитивну роллю Наполеонових війн для Німеччини.

У циклі „Романси“ знаходимо визначний вплив народньої поезії й лицарського епосу. Такі вірші, як „Пісня в'язня“ та інші вірші, зв'язані з німецькою народньою творчістю. Баляда „Дон Раміро“ є досконала стилізація під жанр і дух німецького лицарського епосу. У надзвичайно легкому ритмі, що так добре пасує до виспіваної баляди, Гайне зібрав усі найтиповіші акcesуари цього романтичного жанру, який не може обійтись без фантастичного сюжету. Треба віддати честь Гайневому вмінню скупчити стільки міцної й яскравої фантастики в своєму „Дон Раміро“. Слухач до кінця баляди залишається в тій певності, що закоханий в донну Кляру Раміро справді прийшов на її заклик, справді танцює з нею тільки через глибоку трагедію нещасного кохання; такий костюм вдягнув на себе і через те саме він такий блідий, в нього такі холодні руки. І тільки наприкінці дізнаємось, що Дон Раміро вбитий.

Коли візьмемо на увагу роки написання цього циклу й згадаємо вплив Августа Шлегеля на молодого студента Гайне, то стане зрозуміле поширення поетичної тематики, поетичної жанристики під безпосереднім враженням від знайомства з німецькою народньою поезією та німецькою середньовічною літературою в цьому циклі „Юнацьких страждань“.

За ті п'ять років, що в них написано „Юнацькі страждання“, лірична вдача Гайне цілком оформилася, досягла зрілості, виявила те оригінальне, неповторне, що в світовій ліриці зараз становить індивідуальну постать автора „Книги пісень“. Ця поетична індивідуальність полягає в сполученні останніх досягнень романтичної поезії з суворою критикою всякого романтизму, в різкому запереченню його, себто в самозапереченню. Цього вимагала тодішня критична доба, що за її поетичного виразника німецька буржуазія того часу виставила автора не тільки „Книги пісень“, але й „Романтичної школи“.

Другий розділ „Книги пісень“, під назвою „Ліричне Інтермеццо“ є та вершина ліричної поезії, що її досяг у роки 1822—23 Гайне і що вже до кінця своєї поетичної діяльності з неї не сходив. Розділ „Поворот“ обирає собі нові теми, що їх утворили нові події його життя та враження від них, але художньої майстерності поета ні підніс, ні знизив. Як далі побачимо, розділ „Північне море“ є, власне, той найвищий рівень, що його досягла Гайнева творчість, що з'єднала в цьому розділі всі такі різноманітні риси Гайневого поетичного хисту й втілила їх в найвищої якості художню форму, в той величезної емоційної сили ритм, який становить найбільшу художню окрасу „Північного моря“. Але в останніх своїх віршових збірках „Нові поезії“ (1831—1839), „Романсеро — Останні Поезії“ (1851 р.) Гайне повернувся до своїх старих ритмів, до канонізованих віршових розмірів, обмеживши себе найменшою кількістю їх, вдосконаливши обрані ритми та розміри до найвищої міри.

Звернемось, отже, до розділу „Ліричне Інтермеццо“. Біографічні відомості про Гайне сказали вже нам, як послідовно ускладнювалися життєві умови великого поета; ці життєві умови не могли, послідовно змінюючись та ускладнюючись, не впливати й на Гайневу творчість. Розділ „Ліричне Інтермеццо“ є та ділянка чималої ліричної спадщини поета, де знайдемо найглибші й найдосконаліші художні відгуки на численні й нераз глибокі сердечні рани поетового серця. Найглибшу рану завдало цьому серцю нещасне, не раз уже згадане кохання до Амалиї. Ця рана не загоїлась майже до останніх днів Гайне і поет буде й після „Ліричного Інтермеццо“ не раз у своїх віршах скаржитись на ту рану. Назва цього розділу „Buch der Lieder“ цілком випадкова. Гайне друкував свої ліричні твори невеличкими збірками, іноді з'єднуючи їх із своїми більшого розміру творами. В 1823 році вийшла книжка Гайне з двома його трагедіями „Альманзор“ та „Раткліф“ і поміж тими трагедіями було вставлено кілька десятків ліричних віршів; власне тому, що ці вірші були вставлені поміж інших творів, вони й дістали назву *intermezzo*. Цей розділ, який складається з 70 віршів, увесь присвячено єдиній поетичній темі — кохання. Ці вірші не є повторення попередніх, так само присвячених в значній своїй більшості кохання; вони становлять цілком новий крок в любовній ліриці Гайне; це збірка віршів про реальне кохання, а не про якісь „сонні примари“. Іноді тільки — і то дуже зрідка — почуємо старі відгуки на болючу тему. Художньо-поетичні образи цього розділу є не тільки часто-густо дисонансами до романтичних образів; вони іноді є різкою антитезою романтичній образності. Багато образів уже не мають нічого спільного з традиційним романтизмом і змальовані, як реалістичне відображення справжніх авторових переживань. Майже весь розділ є поетична розповідь, що в неї автор вклав усю свою душу, усю силу своєї пристрасті, — розповідь про нещасне кохання до Амалиї. Сам Гайне про це оповістив своїх читачів у епіграфі:

Власні жалі, власні муки
тут у книжку цю ввіляв я;
хто цю книжку візьме в руки,
тому серце показав я.

Поет пише завжди епіграф до своєї книжки, вже її склавши; він в епіграфі висловлює звичайно загальну думку своєї книжки, її основні мотиви; значна більшість мотивів цієї книжки (чи розділу з „Buch der Lieder“) — справді то жалі та муки, але є й просвіти в цих вельми сумних мотивах, проблески щасливого — може й недовгого — кохання. Перші вісім віршів розділу з цього погляду зовсім оптимістичні. Коли в другому з них — „Aus meinen Tränen sprieszen“ („Із сліз моїх зрослося...“) — згадано сльози, то з цих сліз „виросло багато розквітлих квіток“. Кожен з цих восьми віршів є справжній шедевр лірики на теми кохання: бачимо тут багатство свіжих на свій час образів: засобів — епітетів, метафор, особливо — порівнянь, найхарактернішого для романтичної поезії засобу (а Гайне використовує всі стилеві можливості й досягнення романтичної поезії в своїх „дисонансових“ та „антитетичних“ віршах), специфічну романтичну лексику (квіти, чари, зідхання, голуби, сльози, зорі, поцілунки, полум'я пісні, казки, садки,

як раї, і т. ін.). У цих перших поезіях розділу „Ліричного Інтермеццо“ Гайне показує себе як довершеного, досконалого романтика, заховуючи покищо другу половину своєї індивідуальності. Можливо, що ці вісім віршів стосуються до Амалиї. Дев'ятий вірш — один з кращих і з найпопулярніших віршів цього розділу — „Auf Flügeln des Gesanges“ — „На крилах пісні, коханко“, як відомо, був спершу посвятою Фрідеріці Роберт, дружині одного німецького поета, але пізніше Гайне вставив його в розділ, присвячений Амалиї. Вже дванадцятий вірш циклу — не менш славетний за інші — говорить про нещасне кохання:

„Ти не любиш мене, ти не любиш мене“...

І далі йде низка віршів „дисонансових“, де поет вагається, чи любить його кохана, чи ні; після того є більш ніж два десятки віршів, у яких поет впевнений, що його вже не кохають; нарешті, так само десятків з два віршів — спогадів про нещасне кохання, спогадів то теплих, прихильних до коханки, що його зрадила, вдячних їй за те, що вона поетові давала, то, навпаки, — гостро-ворожих, в'їдливо-саркастичних. Не треба думати, знаючи хоч трохи легку щодо цього Гайневу вдачу, щоб усі ці сім десятків віршів стосувалися до одної Амалиї; поет, певно, мав за цей час не одно й не два коротших чи довших захопленнь; але це не пошкодило поетові в розділі „Ліричне Інтермеццо“ дати правдиво-реалістично, хронологічно розказаний „роман у віршах“. Можна з певністю сказати, що такі, наприклад, вірші, як „Я в небо вже не вірю“, — до речі, значно пізніше написаний ніж увесь розділ „Ліричне Інтермеццо“ та кілька інших, — писано не до Амалиї, а до якихось інших осіб. Коли ми ці вірші читаємо, то вони ніби випадають з поетичного роману про кохання; це просто кілька якихось любовних пригод, що на них поет поетично відгукнувся. Але відкинувши ці вірші, ми маємо перед собою реалістично відображену історію одного нещасного кохання. Вже згадано, що Гайне зберіг у цьому розділі романтичну лексику й семантику (мовного комплексу й словесно-художніх засобів); є й значно глибші ніби „рецидиви“ романтизму в деяких з цих віршів. Наприклад, славетний вірш, мабуть більш ніж сотню разів перекладений на різні мови та кілька сот разів вживаний для його наслідування — „Через віщо троянди бліді“ — складається з кількох романтичних метафор на тему так званого „психологічного паралелізму“, себто кількох „фігур запитання“ про сум, про тугу, про нидіння таких явищ природи, як троянда, фіялка, пташка, запашна травиця, сонце, земля, що всі ці запитання є метафоричні вирази одного питання: „І чого так сохну та нидю я, і чого моє серце сумне?“ Це є запозичення ідеї романтизму, про єдність людини й природи, про глибокий внутрішній зв'язок життя природи й людини. Так само рецидиви минулого романтизму самого Гайне треба вбачати в таких віршах, як „Ві сні я гірко плакав“, „Старі пісні лукаві“, які ніби повторюють романтичну символіку Гайневих „Сонних Примар“. З другого боку, Гайне вносить до романтичної стилістики всього розділу „Ліричне Інтермеццо“ такі чисто реалістичні моменти, як, наприклад, „Філістери в святочних шатах“ — крім останньої строфи цього віршу, суто романтичної (зразок уже кілька разів згаданої Гайневої антитези). Отже розділ „Ліричне Інтермеццо“ є визначний крок Гайневої творчості від романтичної тематики до реалістичної, від роман-

тичного стилю до реалістичного, вкладаючи в поняття стилю теперішнє марксистське його розуміння, як явище всієї художньо-поетичної структури, а не тільки форми, як стиль, а не „стилістику“. Цієї самої „стилістики“, використання дрібних художніх ефектів романтичного стилю, на цьому згадлі Гайневої творчості, як ми бачили, тут ще багато. Але за тією „зовнішньою“ формою видно вже даліше Гайневе відштовхування від романтизму, що призвело поета в „Романтичній школі“ до різкого критичного осуду романтизму і все ж таки саму його поезію до кінця його творчості того романтизму не позбавило.

Третій розділ „Книги пісень“, названий „Поворот на батьківщину“ (рр. 1823—24) є низка віршів, так само міцно зв'язаних з біографією поета, викликаних подіями того часу в його житті. Роки написання цих віршів були одні з найважчих у поетовому житті. Найбільш відбилися в „Повороті“ інтимні переживання поета: повернувшись додому, він побачив т-те Фрідлендер, своє молоде кохання, що не втихло й до того часу; різкість і сумовитість цих віршів у великій мірі треба віднести до цієї події. Але були ще дві причини для песимістичного настрою в Гайне: гострі напади на нього за трагедію „Альманзор“ і неприємності грошового характеру — причина до певної міри зв'язана з першою (про це була мова раніш у біографії поета). Основні мотиви віршів „Повороту“ були майже ті самі, що й попереднього розділу, але вони були тут просякнуті надзвичайно їдкою іронією, яка часто-густо переходить у гострий сарказм. Цю іронію найкраще можна побачити з віршу „Як я випадково в дорозі потрапив до любки рідні“, де явно видно біографічне тло. „Мала сестричка“ — це молодша сестра Амалії, Тереза, яку після старшої сестри покохав Гайне, до якої навіть невдало сватався поет — ще один доказ надто широкого серця в Гайне. Поетова іронія ховає в собі глибокий песимізм — його виразніш виявлено у вірші „Тягар на серці й мимоволі“, але треба пам'ятати, що ми маємо справу все ж таки не з щоденником, а з поетичною творчістю, до того ж такою, яка легко й не вагаючись вживає гіперболічних виразів, і тому ставитися обережно до останніх двох рядків цього віршу. Поет в одному з віршів „Повороту“ сам дешифрує правдивість своїх страждань, але робить це так, як це робити належить найправдивішому романтикові: мавмо на увазі вірш „Тепер пора вже вигнати з дум“.

Оцінюючи загалом „Поворот“, треба відзначити ще більшу віршову майстерність Гайне, поширення його поетичної жанристики кількісно (до цього розділу ввійшли речі більшого розміру ніж був звичайний для Гайне-лірика, як от „Альманзор“, „Донна Кляра“, „Проща в Кевлярі“, „Світова тьма“ і „Раткліф“), головне ж — згущеність образів, велику насиченість їх мігніми індивідуальними та соціальними емоціями, не говорючи вже про високу художню форму цього розділу, що ця форма в Гайневій творчості послідовно, з кожним далішим його твором, ставала все досконаліша.

Розділ „З подорожі на Гарц“ не має самостійного значіння, бо це вірші з першої частини Гайневих „Подорожніх Картин“; оцінювати їх можна тільки в зв'язку з самими „Подорожніми картинами“, бож власне до них ці вірші були від поета ліричними додатками. Це — кілька майстерних картин до опису Гайневої подорожі, картин такої ж самої їдкої сатири, як самі „Reisebilder“.

Останній розділ „Книги пісень“ — „Північне море“ (1825—1826 рр.), як уже було побіжно сказано, є новий етап в еволюції творчості великого поета, як з боку значного поширення тематики цієї творчості та збільшення самого розміру художніх образів її, так і з боку новаторства в формі, введення до форми цієї творчості цілком відповідного їй надзвичайно міцного ритму в формі свободного віршу (вживаємо терміну „свобідний вірш“ для відрізнєння його від того *vers libre* у, який у нас зветься „вільний вірш“). Цим досконалим ритмом Гайне надав справді великої волі й заразом великої сили своїм віршам розділу „Північне море“.

Поет, що сказав якось „свобода — це релігія нового часу“, що в своїх віршах боровся проти гніту, неправди, самоволі, реакції, всякої рутини, побачив море — і зробив з нього символ волі.

В поезії Гайне можна знайти відображення моря й до двох циклів „Північного моря“. Напочатку його „Повороту на батьківщину“ в кількох віршах фігурує море (див. вірші 6—10), але ті вірші ніби тільки прелюдія до „Північного моря“. Гайне-романтик не зрадив себе і в „Північному морі“: перший його вірш присвячено коханняю; поет знову мав молоду королеву і нові пісні свої віддає їй, але вже й та перша пісня-посвята не є ні гарно вбрані сонети, ні шляхетні станси, ні горді терцини, про які згадає в цій самій пісні поет: вона писана тим свободним віршем, що про нього ми казали. Дальші вірші вже безпосередньо славлять море. За одну з перших поем про море обирає поет тему про захід сонця на морі, може й справді найвродливішу й розкішну картину, яку на морі можна побачити.

Гайне в німецькій літературі є представник тоді ще молодої й тому прогресивної в своїх соціальних прагненнях класи. Він високо поважав Гете, як великого поета, але ж не міг не виявити своїй класовій психології в ставленні до нього, як до письменника тієї соціальної групи, проти якої автор „Картин з подорожів“ та „Німеччини“ так завзято боровся. Коли в „Подорожі на Гарц“ Гайне іронічно порівнював Гете з Юпітером („Очі його були спокійні, як очі божества... На його устах дехто знаходить риси егоїзму, але цей егоїзм є властивий вічним богам, і навіть самому батькові богів, великому Юпітерові“...), — то пізніш, уже в бутність свою в Парижі, в „Листах з Берліну“, він, не втративши до нього пошани, все ж таки взивав його „старий пан“ („Боже борони мене обвинувачувати цього старого пана в дрібязковості характеру“. Лист другий). Гете був у своїй творчості виразник інтересів, поглядів і смаків самого вершка аристократично-шляхетської класи, будучи разом з тим — як це й повинно бути в геніального письменника — значно вищим за свою суспільну групу. Гете в своїй творчості був справжній класик, врівноважена, гармонійно-спокійна, цілосна людина. Гайне в цьому власне був повна йому протилежність. В автора „Книги пісень“ не було аж ніякої врівноваженості; його характерні риси — це постійні хитання, внутрішня дисгармонія, критично-іронічне ставлення до всього свого оточення й також до самого себе, часто-густо дивна безпринциповість, скептицизм, що доходив іноді й до цинізму. Він належав фактично до буржуазії, але ненавидів свою буржуазію не менше ніж аристократію.

З цими зауваженнями дуже цікаво підійти до того, що можна б назвати філософією Гайне, бо ж він вважав себе не тільки за поета,

але за вченого й філософа; він же подав критику німецьких філософів-ідеалістів та й письменників-ідеалістів, себто романтиків, у своїх працях „Романтична школа“, „До історії релігії й філософії в Німеччині“, „Про Німеччину“. Коли це не філософія, то в кожному разі світогляд, що не тільки виявився в його історично-літературно-філософських працях, але позначився найвиразніше й на його художній творчості.

З цього погляду визначну цінність має останній розділ Гайневої „Книги пісень“, два цикли віршів „Північне море“, а з них може для нашого теперішнього питання найхарактерніший твір „Позейдон“. Поет сидить на березі моря й, чекаючи корабля, читає Гомера, — „Пісню про Одисея, ту пісню стару і юну“, що з її сторінок з'явилися до німецького поета „і подих богів, і весна промениста людська, і розквітле небо Еллади“. Далі поет описує, як його „шляхетне серце“ захопилося подіями Одисеї, як він цілком перенісся в античність і, дивлячись на бурхливе море, що по ньому йому от-додеться їхати додому, звернувся до бога морів Позейдона. Той відгукнувся на поетове звертання, глумливо (höhnisch) крикнув йому, щоб він, „поетик“ (Poetlein), не боявся, бо в своїй творчості він ніколи нічим не прогнівав бога моря і „знову пірнув у море“. Але це була тільки поетова галюцинація чи „еллінська мрія“, бо голос той належав не богові моря, а був просто грубий дотеп моряка, що з цього дотепу насміхалися Амфітрида, Позейдонова жінка, та інші Неревіві дочки.

З цього твору можна ясно побачити властиву Гайневому світоглядові двоїстість: для нього Гомерова „Одисея“, як символ еллінської культури, взагалі „еллінства“, є стара й разом „вічно юна“, є „людська промениста весна“, себто те, що він ніби приймає, визнає. Але в той саме час Гайне руйнує „еллінізм“, ту „вічно юну“ „людську весну“, вбиває оптимістично-врівноважений світогляд своїми гострими сарказмами, стягаючи його з висоти розмови з богом до низин грубого дотепу матроса.

Суть Гайнівського світогляду полягала в тому, що він був двоїстий, що в ньому були переплетені романтизм та реалізм, точніше сказати — ідеалізм та матеріалізм. Ідеалізм того світогляду був спадщиною аристократично-шляхетської класи, яка ще тоді панувала; матеріалізм належав світоглядові молоді на той час класи німецької буржуазії, яка в Гайне мала свого поета, хоч він дуже сміливо й різко вказав усі її хиби в своїй поетичній творчості та в своїх історично-літературних працях. Уся літературна праця Гайне є боротьба нового з старим.

Коли і в циклах „Північного моря“ поет не кинув традиційної теми своєї творчості — кохання, то, поперше, — і ця тема набула нових художніх образів, значно міцніших від попередніх та цілковито оригінальних, подруге — славетна Гайнева іронія так само в цих двох циклах знайшла собі значно ширший ужиток. Іноді ця іронія має тут форму то зведення „високого стилю до низького“ (бог каже: „тож не дивуйся так довго, дитино, з мойого божества, а краще чайку мені з ромом зварі“), то несподіваного „прозаїчного“ порівняння („О, як я тужив на пустельній чужині, неначе та квітка зів'яла в бляшанці ботаніка...“), то поетового кепкування з себе самого („О, серце хоробре і в відступі! Як густо, як часто не раз тебе натискали ті варварки

півночі!"). Гостру й широко розгорнену сатиру на людське подружжя (вужче — буржуазне подружжя) бачимо в „Заході сонця“. Поет ще раз і ще гостріше, але в іншій ситуації, повторив тему кохання Сонця й Люни (четвертий твір другого циклу „Північного моря“: „Захід сонця“) —

Вони, там на дні, найніжніше подружжя!

Як тільки не сплять, то сваряться поміж собою і т. д.

У циклах віршів „Північне море“ Гайне піднявся на найвищу височину своєї ліричної творчості, а вся разом його збірка „Buch der Lieder“ в й досі найвище досягнення всесвітньої лірики. Ми тому так ґрунтовно розглядали її, що вона є витвір тієї дозрілості її автора, що дав повну можливість збагнути все значіння Гайнріха Гайне у всесвітній літературі, як постаті, що стояла на межі романтизму й реалізму в історії світового письменства. Але, певна річ, далші віршові збірки Гайне мають не меншу художню досконалість і поетично-емоційну силу.

Збірка „Нові поезії“, що перша частина їх увійшла до другого тому Гайневих „Картин з подорожів“ 1831 року, вносить мало нових мотивів у поезію Гайне. Сам автор дав першому розділові цієї збірки за епіграфом своє „Стоїть сосна самотня“ і тим ніби зв'язав мотиви збірки „Нові вірші“ з основними мотивами своєї „Книги Пісень“; адже епіграф це є провідний мотив твору, що до нього його додають чи, правдивіш, перед ним його подають. І справді, перший розділ збірки „Нова весна“ (1831 р.) увесь присвячено виключно коханням — і поетова еволюція в „Новій весні“, порівнюючи з найміцнішим розділом „Книги Пісень“, де кохання змальовано реалістично — з „Ліричним Інтермеццом“ — виявляється в ще більшій „реалістичності“ художніх образів та в ще загостренішій іронії. Коли додати до цього ще більшу ритмічну співучість віршів усієї збірки „Нові поезії“, то характеристика поетової еволюції до цього етапу буде повна. В розділі „Різні поезії“ Гайне дав штучно створені віршові історії кількох кохань — надавши кожному з циклів цього розділу жіноче ім'я. Реалізм і скептицизм у деяких із цих циклів доходить до найвищих щаблів (див., напр., вірш „Не проганяй же ти мене“ з циклу „Анжеліка“). У розділі „Романси“ (1839—1842 рр.) переважно маємо історичні та літературні сюжети в новому трактуванні; не всі вірші цього розділу мають за свою тему кохання (див., напр., „Року 1829“, „Року 1830“).

Швидко після „Нових поезій“ з'явилася Гайнева віршова казка „Атта Троль“, про яку правдиво сказав недавно О. Вальцель, що вона є остання вільна лісова пісня Гайне-романтика. Але й „сон літньої ночі“, як назвав свою поему Гайне, є твір, що в ньому на традиційно-міцному й майстерному романтичному тлі — казка про ведмеда — поет малює свої гостро-сатиричні карикатури. Він то глузує з тих євреїв, що заховають своє походження (остання строфа 9 розділу: „Чувте ви всі? Я ведмідь і свого роду не цураюсь; я пишаюсь ним, мов походжу від Мойсея Мендельсона!“), то спрямовує свою сатиру проти капіталістичного ладу (розділ 10-й), який створив „право власності й маєтку“ — „брехні й крадіжки право“; „натура того не створила і ведмеді не мають на своїх шкурах кишень для схованок“. Іноді поет тільки кидає романтичний дотеп: „умерла від кохання й бо-

жевілля (плеоназм! Адже кохання все одно, що божевілля)“ (див. розд. 19-й). Все ж таки в „Атта Троль“ поет захищає романтизм од тих поетів, що на місце поезії ставлять мораль, релігію чи інші якісь „громадські чесноти“ — сатирично оцінює філософський радикалізм та політичні тенденції тодішньої німецької критики.

Другий твір Гайне цих часів — „Німеччина, зимова казка“ — (1844), належить до шедеврів політично-літературної сатири. З першого погляду це ніби подорож по Німеччині, а справді — якнайгостріша сатира, в'їдливий сарказм на весь німецький буржуазний уклад життя, особливо ж на політичний лад тодішньої Німеччини. З боку літературно-художнього ця „зимова казка“ є дивний фюєрверк блискучих думок, уціпливих дотепів, надто прозорих натяків, а часто й просто ясного, до когось одвертого звертання, — як наприклад, від поета до короля, — наприкінці цієї казки. У художній діяльності Гайне немає нічого актуальнішого для сьогодишньої Німеччини — країни облуди, фалшу, грубої реакції — ніж ця „зимова казка“, написана вісімдесят п'ять років тому. З нею можна порівнювати тільки Гайневі вірші, присвячені його сучасності („Принагідні поезії“, 1839—42 рр.). Спроби поета в драматичній діяльності художньої літератури не мають великої художньої ваги. З двох його одноактових трагедій — „Альманзор“ (1820—21 рр.) та „Вільям Раткліф“ (1822 р.) тільки перша, вже згадана в біографії її автора, мала значіння антирелігійного виступу поета.

Дві останні віршові збірки Гайне — „Романсеро“ 1851 р., що до неї додав поет свою „танцювальну поему“ „Доктор Фавст“ (1847 р.), та „Останні вірші“ (1853—1856 рр.), доводять, що поетичний хист славетного німецького поета, не зважаючи на гостру його хворобу, на майже цілковите виснаження його організму через неї, і в останні роки Гайневого життя не зазнав якогось занепаду. Збірка віршів „Романсеро“ в утвір письменника, що після довгих шукань та вагань зміцнив і, до певної міри, — як лише було це можливо для Гайне, поета антитези, — впорядкував свої погляди філософські, суспільно-історичні та політичні. З боку художнього, як уже сказано, останні збірки Гайневих віршів ніяк не слабші від його славетної „Книги пісень“.

Не можна мати повного розуміння ролі й значіння літературної праці Гайнріха Гайне в історії не тільки німецької літератури — бож значіння Гайне далеко ширше, — а й всесвітньої, не взявши на увагу великої ваги його літературно-критичних, мистецьких, історичних та політичних творів. Гайне цими творами своїми зробив не меншу критичну роботу щодо оцінки суспільного й літературного оточення своєї доби, ніж своєю художньою творчістю.

Коли його „Картини з подорожів“ мають зараз тільки історичну вагу, то „Романтична школа“ (1833 р.) зберігав й тепер значіння ґрунтовної критики літературного напрямку романтизму (Гайне в свій час мав рацію зв'язувати романтизм з католицизмом та єзуїтами); для Гайне романтизм його часу був за знаряддя розповсюдження релігії та містики. Книга „До історії релігії та філософії в Німеччині“ (1834 р.) так само ще й тепер не втратила свого значіння, як гострої критики релігії та ідеалістичної філософії. Коли славетний Вільгельм Лібкнехт (батько вбитого Карла Лібкнехта, німецького комуніста) був у Парижі

й не одвідав там Гайне, то Карл Маркс з приводу цього сказав йому: „Гайне — велика людина, що має величезний, гострий розум; він бачить багато чого гостріше, ніж ви. І коли б ви його одвідали, ви здобули б у нього дуже багато цікавих думок“. Гайне не був революціонер, ні навіть соціаліст, але він не один раз провіщував перемогу комунізму. Він вважав Маркса й Енгельса за „докторів революції“ (в латинським розумінні слова „доктор“, як „учитель“), за єдиних володарів майбутнього. Гайне до кінця свого життя вірив у перемогу пролетаріату. Не можна забувати, який визначний вплив на Гайне мали його знайомства, його приятелювання з Марксом. Марксова дочка в своїх спогадах розповідає, що її батько та Гайне цілі години проводили в гарячих дискусіях, і певна річ, ці дискусії не могли не дати поетові нове уявлення громадського процесу, не могли не позбавити його багатьох з його традиційних поглядів. Впливові Маркса ми, мабуть, зобов'язані тим, що Гайневі „Принагідні поезії“ та „Нові поезії“ вперше в німецькій поезії в такій високій художній формі залишили нам революційний світогляд, бож ніхто з німецьких поетів до Гайне й після нього не наслідився так гостро картати німецький уряд, увесь лад старої Німеччини, обскурантизм, реакційність тодішньої німецької буржуазії. Як злосливо та уїдливо висміював поет німецького імператора та поведінку „демократів“ у франкфуртському парламенті в своїх „Принагідних поезіях“. Він тоді находив собі втіху в тих надіях, що колись німецькі комуністи знищать „нащадків тевтонів 1815 року“.

Яке значіння має для нашого часу вся така різноманітна літературна спадщина Гайнріха Гайне? Всі ми знаємо абеткову істину, що наш час повинен уважно ставитися до здобутків минулої культури, але в цій культурі, вивчаючи її, знайомлячись із нею, треба вибирати корисне, актуальне для нас, та відкидати шкідливе, застаріле. Чому ж не застаріла для нас літературна спадщина німецького поета першої половини дев'ятнадцятого століття?

Наша епоха є ще раз у великій мірі критична епоха, епоха гострої боротьби з минулим. Ми вступили в добу будівництва — зокрема культурного будівництва — але ж руйнувати чого є ще багато й багато. Гайне, як ми бачили, нещадно боровся проти всього, що було реакційне за його доби — проти тодішнього політичного ладу, проти буржуазного побуту, проти релігії, проти ідеалістичного мистецтва — і від Гайне нам треба найбільш брати ту частину його спадщини, що руйнувала. Те, що визнавав, проповідував Гайне — тепер у великій мірі застаріло.

В царині літературній Гайнева боротьба мала свою діалектику: те, що він був останній романтик та попередник реалізму, — ми вже знаємо. Але ж теорія молодого романтизму, як антитеза класицизму (що давав поетам точні закони, про що та як писати), дозволяла поетові говорити, про що він хоче, давала волю його творчості: Гайне — останній романтик — використав цей дозвіл, у своїй ліриці розказував про страждання живої, реальної людини, — і тим самим нищив романтизм. Ми знаємо також, що Гайне в своїй психології та в своїй творчості знав розлад. Цей розлад у нього був подвійний: він знав розлад поміж художнім почуттям і критичною думкою; він знав і значно глибший розлад: поміж інтересами окремої особи люд-

ської індивідуальності та інтересами суспільства. Тому і в його творчості трудно буває розрізнити мотиви індивідуальні й соціальні. Гайне був у своєму світогляді ідеаліст, але інстинкт матеріалістичний був йому властивий — і тому він так рішуче, нещадно рвав у своїй творчості з усім ідеалістичним, залишаючись у своїй власній філософській концепції ідеалістом.

Кожний письменник є в своїй творчості представник певної доби, певної класи. Але в критичні доби, коли класова боротьба, що з неї складається історія людства, надто ускладнюється: тоді трудно буває віднести певного письменника до тієї чи тієї соціальної групи. В таку критичну добу жив і писав Гайне. І ще одне зауваження: автор „Книги пісень“ і „Останніх віршів“ належав до проміжної групи дрібної буржуазії, власне до інтелігенції, яка часто-густо є об'єкт впливів кількох соціальних клас. Наслідком цього з'являються такі художники, що їхня творчість має в собі або риси компромісу поміж кількома класами, або риси трагічного розірвання поміж світоглядами кількох клас, які одночасно впливали на художника і він не мав сили погодити їх у собі. Якраз останній випадок являє собою творчість Гайне. Тут маємо дві причини великої складності цієї творчості, і обидві вони лежать у соціальних умовах — поет творив під впливами трьох соціальних світоглядів — аристократичного, буржуазного й пролетарського.

Тому й зрозуміло, що, високо цінуючи Маркса й Ляссаля, взявши автора „Капіталу“ „філософом революції та великим логіком“, Гайне міг захоплюватися й утопічним соціалізмом Прудона та Сен-Сімона, і міг писати: „моє серце стикається од болю, бо як учений та художник, я добре розумію, що перемога соціалізму загрожує загибеллю всій нашій цивілізації“. Але ж відкидаючи такі нечисленні поетові вислови, розуміючи їх, як вплив психології ворожої класи на вразливого та сприйнятливого до багатьох зовсім протилежних ідей поета — „антитези“, беручи на увагу велику прогресивну, а в деякі часи й революційну, роль геніальної творчості лірика-сатирика, не можна не визнати, що в Гайне маємо письменника, який через міцну соціальну насиченість своєї творчості є й на наш час письменник дуже актуальний та буде ще таким надовго.

Б. Якубський.

Власні жалі, власні муки
Тут у книжку цю ввіляв я;
Хто цю книжку візьме в руки,
Тому серце показав я.

Г. Га й н е.

КНИГА ПІСЕНЬ

ЮНАЦЬКІ СТРАЖДАННЯ

ПРИМАРИСНІВ

1

Я снів колись про любощів огні,
про мирт і резеду в косі шовковій,
солодкі губи та гіркі розмови,
смутних пісень мелодії смутні.

Давно ті сні розтанули в незриме,
розвіялось найкраще з тих уяв, —
зосталось тільки те, що я вливав
бухливим полум'ям у ніжні рими.

Сирітко-пісне! Й ти розвійся в світ!
Шукай ту мрію, що давно пропала,
і передай, коли б її догнала,
тій легкій тіні легіт — мій привіт.

2

Ніч на очах лежала,
уста свинець скував...
З німим умом і серцем
в гробі на дні я спав.

Не знаю й сам, як довго
спав я в сирій землі...
Прокинувся, бо в могилу
постукав хтось мені.

„Може ти встав би, Гайнріх?
Надходить вічний день, —
мерці вже повставали
для радощів, пісень“.

Кохана, як я встану?
В мене ж очей нема, —
я виляв їх сльозами,
а в ямах вічна тьма.

„А я зцілю, Гайнріх,
ніч із очей твоїх,
ти янголів побачиш,
побачиш небо втіх“.

Кохана, як їя встану?
Ще з серця кров тече,
там, де його вкололо
гостре твоє слівце.

„А я до серця, Гайнріх,
долоню притулю,
загою в серці болі,
втамую кров твою“.

Кохана, як я встану?
Кривава й скронь моя, —
як я zostавсь без тебе,
її прострелив я.

„Своїм волоссям, Гайнріх,
я рану затулю,
і вилікую, любий,
головоньку твою“.

І так благала щиро,
я витримать не міг,
хотів помалу встати,
і впасти їй до ніг...

Та враз відкрились рани, —
знов буйно кров моя
з виска й грудей полилась, —
і тут прокинувся я.

3

Лежу і сплю... І в тихім сні
пропав мій біль, мій жаль, —
аж тут з'явилася мені
щонайгарніша з краль.

Вона мов з мармуру бліда,
перлистий блиск в очах, —
шовкові коси, мов вода,
спливали по плечах.

Дівча, мов з мармуру бліде,
так тихо-тихо йшло,
дівча, мов з мармуру бліде,
на груди мені лягло.

Як дуже серце б'є моє!
там болю й щастя слід, —
а в кралі серце вже не б'є —
воно — холодний лід.

„Хоча й не б'ється груди моя,
а в серці — лід, не кров,
та рай кохання знаю я
і владарку любов“.

„Хоча й обличчя — білий сніг,
мої уста бліді —
не бійся любих рук моїх,
ласкава ж я тобі“.

Мене обняв холодний лід,
а в серці біль і жаль...
Запіяв півень — сон, мій зблід
про найгарнішу з краль.

4

Я чарами слова з ночі
накликав блідих облич,
а зараз їх рій не хоче
вертатись у вічну ніч.

Забув я з жаху й розпуки
слово — приказувать їм,
і зараз мене ці духи
вже тягнуть у млистий дім.

Вступіться, демони темні!
Лишіть, не тягніть мене!
Нехай мені дні приємні
тут сонце освітить ясне!

Я квітки чарівної всюди
шукатиму ночі й дні, —
бо чим же життя моє буде,
коли не кохати її?

Хоч раз її палко обняти,
до серця на пару хвиль,
у щоки й уста цілувати,
відчути блаженний біль.

Хай раз хоч уста її милі
промовлять мені „люблю“,
а потім я піду в тій хвилі
за вами у темну млу.

Рій духів кивнув головою,
згодивсь на благаання страшне, —
і ось, я, любко, з тобою...
Скажи: кохаєш мене?

ПІСНІ

1

Вранці я встаю й гадаю:
прийдеш цього дня?
Ввечері впаду й ридаю:
знов її нема!...

А вночі в німім одчаю
я не сплю, лежу...
Мрійно, ніби в сні блукаю,
цілий день броджу.

2

Женусь сюди, женусь туди...
Ще кілька хвилин і побачу я знову
її, між дівчатами кралою чудову...
О, бідне серце, як стукаєш ти!

Ах, ті години — лінивий народ!
Тягнуться, повзуть поволі,
позіхають — сонні, кволі...
Швидше, ледачі, рушайте в поход!

Поспіх нестерпний на серці моїм.
Певне, ті „гори“ не знали любови,
проти закоханих вічно у змові...
З нашого поспіху весело їм.

3

Попід деревами блукав я,
мій смуток і я — одні...
З'явилась мрія давня
і в серце вкралась мені.

Від кого ви чули це слово,
пташки в голубій вишині?
Мовчіть, бо як чую, то знову
так боляче в серці мені.

„Ходила тут дівчина мила,
і завжди лунав її спів,
вона нас пташок навчила
чарівних, любих слів“.

Про це ви не згадуйте вдруге,
я знаю, що хочеться вам!
Своєї таємної туги
нікому вже не віддам.

4

Кохана, дай ручку на серце моє!
Чи чуєш, як дуже в комірці хтось б'є?
Там тесля недобрий і ночі й дні
майструє, збиває труну мені.

Все б'є молотком і на мить не стає,
віддавна вже спати мені не дає...
Пора, пане майстре, роботу скінчить,
я хочу нарешті трохи спочить.

5

Ти страждань моїх колиско,
домовино юних мрій!
Прощавай, прекрасне місто,
де в могилі спокій мій.

Прощавай, святий пороже,
тут любов моя в тобі;
прощавай, куточку гожий,
де я вперше стрів її!

Якби ми й не зустрічались,
серцевладарко моя,
то ніколи б так не сталося,
що такий нещасний я.

Я благанням не посмів би
турбувать дівочих мрій,
тільки нишком жить хотів би,
там, де віє подих твоїй.

Що ж, як гострими словами
ти женеш мене відціль!
В голові одчай без тями,
в хворім серці лютий біль.

Я потягну на мандрівку
ноги змучені свої,
і складу сумну голівку
в чужині, в сирій землі.

Постривай, моряче буйний,
в гавань хутко й я піду!
Лиш Європу попрощаю
та й дівчину молоду.

Плинь з очей, кривавий струмку,
з серця хлинь рясніш, дощу!
Я кривавими словами
всі страждання запишу.

Що ж ти, любко, затремтіла
перед кров'ю в перший раз?
Скільки ж літ блідий, кривавий,
я стояв з тобою враз!

Ти ще знаєш давню пісню
про ту Єву та змію,
що звела колись Адама
диким яблуком в раю?

Лиха всі од яблук завше! —
Єва смерть принёсла теж,
Еріс Трою запалила, —
ти ж вогонь і смерть несеш.

Заглядають замки й скелі
в чистий Райн, неначе в скло,
а кораблик мій веселий
крає в сонці вод срібло.

Я дивлюсь на хвилювання,
на забаву хвиль ясних,
нишком давні почування
в грудях родяться сумних.

Хвилі річки ваблять злудно,
посміхаються й мені.

Знаю цю красу облудну!

Ніч і смерть у них на дні.

Зверху втіха, в грудях зрада.
річка — дівчина моя!

В неї теж така принада,
так всміхається й вона.

8

Спершу думав я, що болів
не знесу таких ніяк,
але зніс таки поволі, —
не питайтесь тільки, як?

9

Тепер помирімся знову,
ви, любі квіточки!
Почнімо безжурну розмову,
радіймо як діточки.

Трояндо з рожевим лїчком,
ти, біла конвалія,
і ти, семип'ятний гвездичку,
і ти, незабудько моя,

Єднайтеся всі зо мною,
бо всіх я вас люблю, —
лише з резедою злою
до спілки не вступлю.

Знов давня мужність взяла мене,—
здається — кінь підо мною,
і знову з любовним палом жене
до любки раю-покою.

Знов давня мужність жене мене,—
здається — кінь підо мною,
і знову з ненавистю палко жене,
де ворог чекає вже бою.

Погнався вже я, аж ліси та поля,
як вихор, летять за мною.
А ворог мій і красуня моя —
скоритись мусять обоє!

11

День і ніч писав я вірші,
не на краще й не на гірше;
я в гармоніях розплився,
а з нічим таки й лишився.

12

Що я люблю тебе, муцику,
це добре відомо тобі,—
як дам тобі я цукру,
оближеш руку мені.

Ти хочеш тільки псом бути,
не хочеш здаватись над це,—
а всі мої інші друзі
кладуть машкару на лице.

РОМАНСИ

Бідний Петер

I

Танцює із Гретхен Ганс молодий
під музику скрипки й фляйти,
а Петер стоїть німий та блідий
біліший од тої крейди.

Той Ганс і та Гретхен одружені вже,
блищить на них одіж шлюбна,
а бідний Петер нігті гризе,—
на ньому й одежа будня.

І Петер сам до себе шепнув,
на них поглянувши стиха:
„О, якби я тільки розумний не був,
собі я накоїв би лиха“.

II

„У мене в грудях лютий біль,
що хутко й грудь розломить;
де йду чи стану, звідусіль
мене щось далі гонить.“

Жене до любки, наче в ній
є лік на біль та жалі;
а як погляну в очі їй,
мене щось гонить далі.

Піду аж ген, на шпиль гори,
нікого там не бачу;
самотна тиша навкруги, —
там стану я й заплачу“.

III

Йде бідний Петер проз село,
худе лице, бліде чоло.
Стають і дивляться за ним
всі люди поглядом сумним.
Дівчата шепотом ведуть:
„Він щойно з гробу встав, мабуть?“
О, ні, дівчаточка, не те!
Він тільки но до гробу йде.

Згубив він скарб найкращий свій,
то ж дім його в землі сирій,
де він найкраще спатиме,
на судний день чекатиме.

Пісня в'язня

Як Лізу звідьмачила бабка моя,
спалить її люди збирались;
багато чорнила розмазав суддя, —
ні в чому вона не призналась.

А як суну́ли її в казан,
кричала, аж брала розпука,
як дим здійнявся, і чад, і туман,
злетіла на крилах крука.

О, чорна, крилата бабусю моя,
відвідує мене у в'язниці!
Літай до мене крізь ґрати щодня
із сиром, шматком паляниці.

О, чорна, крилата бабусю моя!
Коби ж ти за те хоч подбала,
щоб тітка, як завтра повисну я,
очей мені не клювала.

Г р е н а д и р и

До Франції два гренадири йшли,
Що в Росії були в неволі,
А як у німецькі квартири прийшли,
Схилили тут голови кволі.

Обидва почули тут вістку сумну,
Що Франція впала на полі, —
Розбито, розстрошено силу страшну,
А сам імператор в неволі.

Заплакали два гренадири сумні,
Як вістка настигла погана, —
Один з них каже: „Як гірко мені,
Горить моя давня рана“.

А другий каже: „Я пісню скінчив,
Хотів би з тобою вмерти,
Та дома я жінку і діток лишив,
Що ждуть десь голодної смерти.

А що мені тут до дітей і жони?
Я прагну кращої долі;
Хай у зебри йдуть, як голодні вони, —
Бо мій імператор в неволі.

Одну мені просьбу, друже, вволи:
Якщо я тут сконаю,
До Франції трупа мого візьми,
Сховай у французькім краю.

На серце мені поклади медаль,
Що маю його за відвагу,
До рук рушницю в труну подай
Та й прив'яжи мені шпагу.

Так буду лежати я, вірний салдат,
В могилі як варта остання,
Аж поки не вчую ревіння гармат,
І тупіт, і коней іржання.

То сам імператор проїде мій гріб,
І зброя буде бряжчати,
Тоді то я в зброї покину свій гріб,
Імператора знов захищати.

Звістка

Мій джуро, встань, сідлай мерщій,
і миттю на коня!
Жени чимдуж проз поле й ліс
до замку короля.

Залізь до стайні й підожди,
аж конюх надійде,—
Спитай, яку Дункан дочку
в заміжжя оддає?

Якщо „чорняву“ — скаже він,
то хутко звістку дай,
а як „русяву“ — скаже він,
не дуже поспішай.

Раніш до лимаря зайди,
мотузку там купи,—
і мовчки їдь, помалу їдь,
вези її сюди.

Дон Раміро

„Донно Кляро! Донно Кляро!
Стільки років ми кохались!
Ти ж тепер без милосердя
привела мене до згуби.

„Донно Кляро! Донно Кляро!
Дар життя такий солодкий!
А в сирій землі так страшно,
у холоднім, темнім гробі!

„Донно Кляро! Ти щаслива!
Завтра вранці на вівтарі
в парі з дон Фернандом станеш;
чи ж на шлюб мене запросиш?“

„Дон Раміро! Дон Раміро!
Слів твоїх так гірко слухать,
гірше, ніж розмови зірок,
що глузують з мого горя.

„Дон Раміро! Дон Раміро!
Скинь із серця чорний смуток;
на землі дівчат чимало,
нас же небо розлучило.

„Дон Раміро, ти, що мужньо
переміг багато маврів,
перемож себе самого,
і приходь на шлюб мій завтра“.

„Донно Кляро! Донно Кляро!
Присягаюсь, так, я прийду!
Потанцюєм на прощання;
надобраніч, прийду завтра“.

„Надобраніч!“ — Брязк віконця.
Під вікном зідхав Раміро, —
довго він стояв, мов камінь,
і нарешті зник у пільмі.

І по довгому змаганні
ніч світанкові вступилась;
мов квітник, барвисто й любо
розгорнулося Толедо.

Пишні палаци й будинки
мерехтять під блиском сонця,
а церков високі вежі
сяють золотом багатим.

Загулі, мов рій бджолиний,
по церквах врочісті дзвони,
молитовні співи линуть
до небес із божих храмів.

Але там — поглянь! Дивися!
Он, з каплиці на базарі —
там пливе, хвилює, лється
різнобарвна річка люду.

Гарні лицарі та дами
і двірська блискуча челядь,
гомонять веселі дзвони,
і гримлять гучні органи.

А в юрбі, що розступилась
із шанобою, ступає
од віночку шлюбна пара —
донна Кляра й дон Фернандо.

Аж до брами молодого
котиться народу потік,
там почнуть весільне свято,
як велить колишній звичай.

Гри лицарські та бенкеті
одне одного змінюють;
як у сні, летять години,
доки землю ніч покрила.

Вже зійшлись весільні гості
у розкішній залі танців;
в блиску світла аж іскряться
дорогі, барвисті вбрання.

У високих кріслах сіла
молода весільна пара,
донна Кляра й дон Фернандо,
і закохано туркочуть.

А людей блискучі струмні
розливаються по залі,
і гримлять гучні літаври,
і веселі сурми сурмлять.

„Та чого ж ти, люба пані,
повернула світлі очі
аж у той куточок залі?“ —
запитався з диву лицар.

„Чи ж не бачиш, дон Фернандо,
чоловіка в чорних шатах?“
Усміхнувся привітно лицар:
„А, це тільки тінь!“ — сказав він.

Але тінь підходить ближче —
це в киреї чорний лицар;
і, впізнавши в нім Раміро,
Кляра палко привіталась.

Розпочавсь танок веселий,
танцюристи закружляли,
і в шаленім темпі вальсу
аж долівка задрижала.

„Справді радо, дон Раміро,
я з тобою потанцюю,
та не слід було являтись
у нічній киреї чорній“.

і холодним гострим зором
глянув лицар на красуню,
і обнявши каже глухо:
„Ти ж казала, щоб прийшов я!“

І в скажений вихор танцю
протиснулися обое;
і гримлять літаври гучно,
і веселі сурми сурмлять.

„Білий сніг — твоє обличчя!“ —
тремтуче шепоче Кляра.
„Ти ж казала, щоб прийшов я!“ —
глухо відповів Раміро.

Миготять світла по залі
поміж натовпом народу,
і гримлять гучні літаври,
і веселі сурми сурмлять.

„В тебе руки, наче з криги!“ —
тремтючє шепоче Кляра.
„Ти ж казала, щоб прийшов я!“
І в танку летять у вирі.

„Годі, годі! Дон Раміро!
В тебе подих — трупний запах!“
Знов на те слова понурі:
„Ти ж казала, щоб прийшов я!“

Аж земля димить, палає,
так лунає бас і скрипка;
наче в чарах божевілья
закружляло все по залі.

„Годі, годі! дон Раміро!“
Чути зойк у вихрі танцю.
Дон Раміро все мовляє:
„Ти ж казала, щоб прийшов я!“

„Ну, то геть же, в ім'я боже!“
Кляра голосно гукнула, —
ледве слово розітнулось,
як Раміро вмить не стало!

Кляра зблідла, скам'яніла,
наче смерть, мов холод ночі;
непритомність ясний образ
в царство тьми взяла з собою.

Аж нарешті млість минула,
і розплющились повіки,—
але ж подив хоче знову
ясні очі їй зімкнути,

бо вона з початку танців
навіть з місця не вставала,
все сиділа з нареченим,—
і спитав турботно лицар:

„Чом ти так поблідла, пані?
Що ясний твій погляд хмарить?“
„А Раміро...?“— І замовкла,
з жаху й слова не промовить.

Тут лягла глибока зморшка
в нареченого на чолі:
„Не питай про річ криваву —
вдень сьогодні вмер Раміро“.

ЛІРИЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

1

Як був чарівний місяць май,
всіх квітів розквітання,
тоді ж і в мене в серці
розквітло враз кохання.

Як був чудовий місяць май,
всіх пташків щебетання,
тоді ж я їй признався
про тугу та й бажання.

2

Із сліз моїх зродилось
багато пахнучих квіток,
мої ж зідхання дзвонять
як хор солов'їв пташок.

Якщо ти мене кохаєш,
всі квіти дарую тобі,
а в вікнах твоїх задзвонять
піснями солов'ї!

3

Я хочу в 'кеlex лілеї
втопити душу свою,
хай подихом дзвонить з неї
пісня про любку мою.

Нехай поцілунком любки
та пісня тремтить і щемить,
так, як чарівні губки
колись, у солодку мить.

4

Стоять неповоружно
зірки в височині
і дивляться так тужно
закохано-сумні.

Ведуть вони розмову,
в ній стільки гарних слів,
та жаден з філологів
їх мови не зрозумів.

А я тую мову вивчив,
і вже не забуду, ні!
Граматикою служило
обличчя любки мені.

5

На крилах пісні, коханко,
тебе понесу в той край,
там, де над луками Гангу
я знаю куток, як рай.

Де внічку в місячнім світлі
рожево сади цвітуть,
де лотоси розквітлі
на рідну сестричку ждуть.

Фіялки ніжно хихочуть
і дивляться всі до зірок,
а рожі нишком шепочуть
до себе пахучих казок.

А мудрі, смирні газелі
слухати йдуть у садки;
здаєка шумлять веселі
хвилі святої ріки.

Там сядемо вдвох із тобою
під пальмовим листом,
щоб пити щастя в спокою
і снити блаженний сон.

6

Лякає лотос-квітку
те сонце золоте,
вона схиляє голівку
і мрійно вечора жде.

Її коханок-місяць
промінням збудить зі сну,
вона ж йому любо відкриє
несмілу вроду ясну.

Цвіте і горить, і сяє,
підвівши голівку свою,
і пахне, тремтить, і плаче
з кохання — важкого жалю.

7

У Райні, в ріці прозорій,
одбився в хвилях, зі скель,
з хрестами на соборі
святий, великий Кельн.

Єсть образ у тій святині
на шкірі золотій,
в мого життя пустині
він промінь найкращий мій.

Між янголами й квітками
мадонну там бачив я,
вона ж очима й вустами
достоту — любка моя.

8

Той світ дурний, той світ сліпий,
щодня недоладніш бачить,
плете про тебе, друже мій,
що ти непорядної вдачі.

Той світ дурний, той світ сліпий,
тебе він пізнати не зможе;
не знає, які поцілунки твої
палкі, та солодкі, та гожі.

9

Хоч тепер признайся, квітко,
чи не мрія ти лишень,
що в мізку поета влітку
виринає в душній день?

Але ж ні, ці пишні губи,
цих очей чарівний зір,
отаке дівчатко любе
не вмістить поетів твір.

Василісків та вампірів,
та драконів, та почвар —
тільки цих казкових звірів
міг створить поетів жар.

А тебе, таку лукаву,
та красу очей твоїх,
злудну по́смішку ласкаву —
і поет створить не зміг.

10

Ніби з піни хвиль народжена,
сяє дівчина моя,
за чужого вже погóджена —
наречена з цього дня.

Серце, серце, всепрощаюче,
не кляни, закам'яній,
і прощай, не нарікаючи,
зраду дівчині дурній!

11

Нещасна ти... Тому мій гнів мовчить;
красо́ моя, нещасні ми удвох,
аж доки смерть нам серць не розтрощить,
красо́ моя, нещасні ми удвох.

Хоч бачу глум у тебе на устах,
хоч гордо так хвилює грудь твоя,
і хоч зорить зухвалий блиск в очах, —
а все ж нещасна ти, така ж, як я.

Незримий біль приховує твій сміх,
ще слід таємних слізок не засох,
таємні рани в грудях є твоїх, —
красо́ моя, нещасні ми удвох!

12

Ой, що ж то за сурми й труби,
і дзвони фляйт, скрипок?
Мое дівчатко любе
танцює шлюбний танок.

Отож там бубни та дзвони
сопілки й котли гремлять;
тим часом плаче та стогне
хор добрих янголят.

13

А як малі квіти знали б
у грудях рани мої,
зі мною заридали б
загоїли б біль мені.

А як соловейки знали б,
який я хворий, сумний,
то весело заспівали б,
розважили б смуток мій.

А як мое горе знали б
на небі зірки ясні,
то з неба позлітали б
подати потіху мені.

Та їм це знати не сила,
відомий мій біль лиш одній,
вона ж бо сама розбила,
розбила серце мені.

Через віщо ж ті рожі бліді?
Кохана, скажи мені!

Через віщо в зеленій траві
блакитні фіялки німі?

І чого жайворонків пісні
в повітрі такі сумні?

І чому ті квітки запашні,
а пахнуть мов труп мені?

Чом те сонце згори на поля
ле світло холодне в імлі?

І чому така сіра земля,
і порожньо як в землі?

І чому так сохну, так нидію я;
чого моє серце сумне?

О, скажи мені, люба моя,
чом кинула ти мене?

Тобі розповіли чимало,
жалілися про все,
а що моє серце терзало,
вони не сказали про це.

Вони головами хитали
і з мухи робили вола,
лихим мене всі назвали,
а ти їм віри йняла.

Та те, що було найгірше,
ніхто з них, мабуть, не знав.
Найгірше й найдурніше
я нишком у грудях ховав.

Я в небо вже не вірю,
що попик каже — хай!
В твої лиш очі вірю,
це мій небесний рай.

Я в бога вже не вірю,
що каже піп — дарма!
В твоє лиш серце вірю,
других богів нема.

І в чорта я не вірю,
брехня, що й пекло є!
В твої лиш очі вірю
і в серце зле твоє.

Ти найдовше була мені вірна,
втрачалась на мене багато,
давала розвагу й пораду
на скруту мою безмірну.

Годувала й поїла потроху,
і грошей мені позичала,
білизну мені придбала,
і паспорт дала в дорогу.

Хай бог гебе, серце, ховає
від холоду й спеки довіку,
нехай за твою опіку
ніколи не пам'ятає.

18

І сині фіялки її оченят,
 троянди щічок і білі лілеї
 маленьких, ніжних її рученят
 цвітуть та цвітуть, та горять,
 і тільки серце засохло в неї.

19

Самітний кедр півночі
 на голім стоїть верху,
 сповитий білою млою,
 дрімає в льоду, в снігу.

Він снить про горду пальму
 в південній стороні,
 що мовчки й самотньо тужить
 на кручі, пекучій стіні.

20

Картини забутих років
 з могили підвелись,
 показують, як біля тебе
 я жив раніш колись.

Щоднини блукав я мрійно
 по всіх вулицях самий,
 всі люди дивились за мною,
 який я сумний і німий.

Вночі було мені краще,
 людей на дорогах нема,
 і так ми блукали мовчки—
 я й моя тінь німа.

Мій крок розлягався лунко,
як я на мосту ходив,
а місяць, продерши хмари,
так сумно мені світив.

Під домом твоїм пристану,
на вікна дивлюсь ясні,
погляну в твоє віконце,
то серце рветься мені.

Я знаю, з вікна нераз ти
дивилась, куди я йду,
і бачила в місячнім сяйві
мене, мов колону бліду.

21

Юнак кохає дівчатко,
а ця вже другόго знайшла,
а другий іншу кохає,
що заміж за нього пішла.

Дівчатко зі злости заміж
за першого-ліпшого йде,
зустрівши його випадково,
а хлопцеві жаль будé.

Історія ця стародавня,
та завжди буде нова,
і рветься серце в того,
з ким трапиться вона.

22

З великого свого страждання
роблю я маленькі пісні,
Їх крильця, такі голосні.
літають до серця кохання.

Знайшли вони шлях до любки,
та знову вернулись і плачуть,
і плачуть, сказати не хочуть,
що бачили в серці голубки.

23

Філістри в недільних шатах
виходять на луки і в ліс,
і скачуть, раді мов телята,
що гарна природа скрізь.

Примруженим дивляться оком,
як гай романтично зацвів,
а довгі вуха глибоко
всисають спів горобців.

А я запинаю віконця
в кімнаті чорним сукном,
примари мене й за сонця
відвідують тут гуртом.

Колишне кохання зринає,
із царства мерців устає,
сіда біля мене й ридає,
і серце в'ялить мое.

24

Як тільки вчую пісню,
колишню пісню твою,
то трохи груди не тріснуть
з одчаю та з жалю.

І так мене туга тягне
у гай, на зелений шпиль,
там у сльозах розтане
мій непомірний біль.

Так дивляться тужно всі квіти
до світлого сонця вгорі;
до світлого моря всі ріки
направили русла свої.

До світлого мого кохання
літають пісні голосні,
візьміть мої сльози й зідхання
з собою, тужливі пісні!

З казок старих киває
біла рука вві сні,
хтось дзвонить та й співає
про край чудес мені.

Де спрагли пишні квіти
в загравах золотих
до себе шлють привіти,
мов пари молодих.

Дерева розмовляють,
немов співочий хор,
дзвінки джерела грають,
мов музика з-під нор.

Бринять пісні кохання,
не вчуеш їх ніде,
аж доки чар кохання
зчарує вже й тебе.

Коли б туди добутись,
потішить тужну грудь,
і всіх страждань позбутись,
щасливим, вільним быть!

Той край утіх коханий
мені так часто снівсь,
та встане сонце вранці —
і він як шум розпливсь.

27

Блискучого ранку влітку
сам я блукаю в саду.
Квітки гуторять і шепочуть,
а я... я безмовно йду.

Квітки гуторять і шепочуть,
і мовить їх погляд жалький:
„На нашу сестричку не сердься,
юначе сумний, блідий!“

28

Вони мене мучили й злили,
до серця допекли,
одні з них — тим, що любили,
а другі — тим, що кляли.

Вони мені хліб отруїли,
отрути в шклянку влили,
одні з них — тим, що любили,
а другі — тим, що кляли.

А та, що найгірше вразила,
найгірше мені допекла,
ніколи мене не любила,
ніколи й не кляла.

Лежить гаряче літо
на личеньку твоїм,
лежить зима холодна
у серденьку малім.

Та всьому буде зміна,
голубонько ясна!
Зима буде на личку,
а в серденьку весна.

Коли розлучаються двоє,
то руки собі подають,
зідхають вони обоє,
без ліку сльози ллють.

А ми ж і не зідхали,
і сліз не лили в той час, —
Ті сльози й ті зідхання
аж потім прийшли до нас.

В піснях моїх лють отрути;
чи ж може інакше бути?
сама ж ти в життя цвітуще
вливала отруйну лють.

В піснях моїх лють отрути;
чи ж може інакше бути?
у серці ж моїм гадюки,
та й ти, моя любко, тут!

Стою на високій скелі,
і сентиментальний став.
„Чому я не птащина?“ —
я в тисячний раз відхав.

Коли б я був ластів'ятком,
до тебе злетів би вмить,
щоб під твоїм віконцем
собі гніздечко звить.

Коли б я був соловейком,
до тебе б я вмить злетів,
щоночі з зеленої липи
лунав би тобі мій спів.

Як я снігурчиком був би,
на серце б тобі я сів,
бо ти снігурцям прихильна,
і гоїш біль снігурців.

Вві сні я гірко плакав:
приснилось, що ти в труні.
Прокинувся я, а сльози
котились обличчям мені.

Вві сні я гірко плакав,
бо кинула ти мене.
Прокинувся — гарячі сльози
росили обличчя сумне.

Вві сні я гірко плакав,
я снів, що кохаєш ще.
Прокинувся — а слізний потік
ще й досі з очей тече.

Оце ж то буря та злива
в нічку осінню шумить;
дитинко моя тужлива,
де ж ти тепер в цю мить?

В вікні, в непривітнім покою,
я бачу тебе саму,
заплакані очі з журбою
дивляться в чорну тьму.

Осінній вітер хитає
дерева мокрі вночі;
я їду лісом самотній
в сірім промоклім плащі.

А як я їду, то мрія
попереду мене пливе,
несе мене легко в повітрі
до дому, де мила живе.

Собаки брешуть, а слуги
вийшли з свічками в руці,
я з брязкотом шпорів, як буря,
вбігаю на прикрі східці.

В привітній, теплій світлиці,
де пахощі й килими,
чекає на мене красуня —
і ось, обнялися ми!

Між листям вітер шепоче,
а дуб шелестить листом:
куди ж ти, безпам'ятний хлопче,
з твоїм безпам'ятним сном?

36

У північ зимну та німу
блукав я в гаю і ридав самотою,
і сонні дерева розбуркав од сну;
вони з співчуттям потрясли головою.

37

Ховають самогубців
поміж чотирьох доріг,
росте там блакитна квітка
тих душ, що впали в гріх.

Отам стояв і зідхав я
в порожню ніч і стуж,
під місяцем тихо хиталась
Та квітка грішних душ.

38

Де б не був я, очі гнітять
скрізь порожня тьма ночей,
відколі мені не світить,
любко, блиск твоїх очей.

Вже погас мені сьогодні
чар кохання гарних віч.
Під ногами тьма безодні,
о, прийми, одвічня ніч!

Старі пісні, лукаві,
погані й прикрі сні
я хочу вже сховати,
добудьте ж десь труни.

Я в ній складу чимало,
а що — змовчу тепер;
труна ж хай буде більша,
ніж бочка в Гайдельберг.

Добудьте ще й ноші-мари,
товстий, міцний поміст,
щоб був далеко довший,
як в місті Майнці міст.

І велетнів дванадцять
здалека приведіть,
сильніших, ніж санкт-Христоф,
що в храмі в Кельн стоїть.

Нехай однесуть труну ту,
і вкинуть у море, в глиб,
бо тій труні великій
великий личить гріб.

Нащо ж труни такої?
навіщо гріб такий?
Я в нім складу й кохання
та й біль надмірний свій.

ПОВОРОТ НА БАТЬКІВЩИНУ

1

Не знаю, чого́ та й від чо́го
такий на серці сум,
що казка з часу старо́го
мені не сходить із дум.

В повітрі холод і тіні,
так тихо Райн дзюрчить,
вгорі, в вечірнім промінні
вершок гори блищить.

Сидить на шпилі крутому
красуня чарівна,
в намистечку золотому,
і чеше косу вона.

Гребінчик золотом сяє,
бринить її дивний спів,
ця пісня чарівна має
потужний такий мотив.

Пливця у човні веселім
схопив невгамовний біль;
забув він підводні скелі,
він дивиться тільки на шпиль.

Гадаю, що хвиля покрила
нарешті пливця й човна,
а це Льореляй зробила
і пісня чарівна.

2

Чогось так серце тужить,
хоч весело світить май;
я став, зіпершись до липи,
на башти старої край.

Внизу вода блакитна,
то тихий під містом рів,
пливе в човенці хлопець,
він вудить і насвистує спів.

По той бік привітно мріють
сади й огороди скрізь,
дрібненькі воли та люди
і дачі, і луки, й ліс.

Дівки полотна білять,
забави в траві ведуть;
а млин діамантами сипле,
здалека колеса гудуть.

На сірій вежі старезній
вартівня-будка стоїть,
там вояк в червонім жупані
вартує біля воріт.

Рушницею грається вояк,
залізом на сонці мигне,
бере на плече й салютує, —
коли б він застрелив мене!

3

Блукаю в гаї й ридаю,
а дрозд на гілці сидить,
пурхає й гарно співає:
та що ж тебе болить?

Сестричка-ластівка, серце,
розкаже тобі мій біль,
бо звилла вона кубельце,
над любки вікном собі.

4

Ніч вогка та й бурхлива,
на небі ні зорі;
блукаю мовчки лісом,
шумлять дерева вгорі.

Здаля мигоче вогник
з хатинки лісника,
мене він хай і не вабить,
бо там нудьга така.

Сидить там сліпа бабуся
на по́душці стільця,
понура й тупа, мов стату́я,
не скаже мені й слівця.

По хаті з лайкою ходить
рудий лісників синок,
зі злости й глуму сміється,
і кида рушницю в куток.

А пряха вродлива плаче
і зрошує слізьми льон,
в ногах її батьків таксик
скімлисть і вие в тон.

Як я випадково в дорозі
потрапив до любки сем'ї,
мене привітали сестрички,
і батько та мати її.

Питалися, як я ся маю,
й самі сказали на те,
що я не змінився ні крихти,
тільки лице бліде.

Питав я про родичок, тіток,
дядьків остогидлих мені,
ще й про малу собачку,
з тоненьким писком її.

Між іншим спитав і про любку,
що замужем була,
мені сказали привітно,
що вчора вона злягла.

Сердечно повіншував я,
і чемно прошепотів,
щоб їй поклонились від мене
хоч кілька тисяч разів.

Між тим сестричка вповіла
про долю собачки мені:
як виросла, далі казилась,
і в Райні втопили її.

Мала подібна до любки,
з усмішки пізнаю;
у неї ті самі очі,
що вбили душу мою.

6

Рибалонько вродлива,
човен на берег звертай,
сядь біля мене, поруч,
і білу ручку дай!

До серця схили головку,
не бійся, красо моя,
ти ж морю довіряеш
човничок свій щодня.

А в мене серце — море,
хвилює, б'є, шумить,
і скарб коштовних перлів
на дні його лежить.

7

Вже вирнув місяць-мрійник,
і хвилі мерехтять;
тримаю кохану в обіймах,
а наші серця тремтять.

В обіймах чудо-вроди
любо в піску лежать;
не вслухуйся в вітер та в води!
Чом руки твої дрижать?

„Та ж це не вітер говоре,
то пісня дівчат морських, —
це сестри мої, що море
колись проковтнуло їх“.

Ось вихор надяга штани,
з води шаравари білі.
Періщить хвилі з усії снаги,
що стогнуть, ревуть озвірілі.

З брудних небес дощі шумлять,
шумлять краплисті зливи,
неначе хочуть ніч заллять,
втопити й море сиве.

До щогли вчепилась чайка сумна,
голосить, кричить в одчаї,
і крильми лопоче,— комусь вона
нещастя провіщає.

До танцю буря свище,
шумить, гуде сильніш;
гей, як плига кораблик
в веселу й буйну ніч!

Живі водянії гори
в морі хребти підняли;
тут чорна безодня зідхає,
там сунуть білі вали.

Прокльони, блювання й моління
лунають зі всіх кают,
до щогли вчепивсь я й гадаю:
„Чому я не дома, а тут!“

Вечірній час надходе,
і море в імлу вдяглось;
таємно рокочують води,
щось біле з хвиль підвелось.

Русалка вирнула з хвилі,
зі мною сидить на піску,
А білі перса пробили
серпанкову одіж тонку.

Мене обняла русалка
так міцно, що в серці біль.
Ти тиснеш занадто палко,
вродлива німфо з хвиль.

„Того тебе тисну, хлопче,
в обіймах, що ти палкий,
бо серце зогрітись хоче,
а вечір холодний такий“.

А місяць, щораз блідіший,
лє з хмари свою світить,
твій погляд щораз вогкіший,
вродлива німфо з хвиль.

„Мій зір не вогкий од горя,
не плачуть очі мої,
а в них, як я вийшла з моря,
зостались краплинки дві“.

Чайки ридають криком,
на морі грізний вий;
чом серце так б'ється дико,
вродливо німфо з хвиль?

„Те серце не́вгамовне,
так б'ється, навісне,
бо любить тебе невимовно,
кохане створіння земне“.

11

Як ранком повз твого дому
доводиться йти мені,
зрадію, дитинко люба,
як бачу тебе в вікні.

Твої чорнобриві очі
стежать за мною тоді:
о, хто ти, хворий чужинче,
і що бракує тобі?

Я єсть поет німецький,
в Німеччині знають мене,
хто згадує ймення найкращі,
той певне й мое спом'яне.

А біль мій, дитинко, мають
багато в німецькім краю;
хто згадує муки найгірші,
той певне згадає й мою.

12

На обрію далекім
встають, мов образ у шклі,
старинні вежі міста,
сповиті в вечірній млі.

Кружавить вогкий вітер
сивавий шлях у воді,
тужливим тактом веслує
весляр у моїм човні.

Ще раз підвелось сонце,
і вказує на землі
те місце, де я втратив
щонайдорожче мені.

13

Велике, мрійне місто,
тобі вітання шлю;
ти в лоні своїм колись то
тримало милу мою.

Скажіть ви, башти й брами,
де тепер мила моя?
Та ж вам я її довірив,
на вас покладався я.

Та башти й мури невинні,
бо як було рушитись їм?
як любка з пакунками
покинула місто й дім.

Ворота ж її пропустили,
щоб хутче втекла вона,
бо дурні на все дозволять,
що зволить дівка дурна.

14

Як можеш ти спать спокійно,
і знати, що я живу?
Ще вернеться давній гнів мій
і я свої пута порву.

Чи знаєш пісеньку давню?
Із гробу хлопець встав
і в північ свою коханку
з собою в могилу взяв.

Повір мені, вродлива,
що в мене ще стільки сил!
Бо я ще живий і сильніший
за всіх мерців з могил.

15

Стою в неясних мріях,
в портрет вдивляюсь твій, —
і нишком любий образ
стає цілком живий.

Німі уста розкрились,
і в них чарівний сміх, —
мов дві сльози скорботи
блищать в очах твоїх.

І в мене теж з обличчя
струмочок сліз пливе, —
ох, важко так повірить,
що втратив я тебе.

16

Рокі ідуть і відходять,
народи вкриє земля,
ніколи ж не згине кохання,
що в серці ховаю я.

Хотів би ще раз тебе бачить,
до ніг тобі впасти хоч раз,
і вмерти з єдиним словом:
„Мадам, я кохаю Вас!“

Чого ж тій слізці самотній?
 Од неї мій зір змугнів.
 Одна ж вона зосталась
 в очах моїх з давніх днів.

Були в неї світлі сестри,
 лилось їх багато колись, —
 та всі, як ті муки та втіхи,
 у вітер і в ніч розпливлись.

І наче в імлі розпливлися
 зірки блакитно-ясні,
 що усміхом горе й утіху
 вливали в серце мені.

Ах! — і моє кохання
 мусіло з димом піти.
 Самотна, давня сльозинко,
 тепер розпливися й ти!

Оце ж то раз негода,
 і буря, і дощ, і сніг;
 сиджу під вікном і дивлюся
 у тьму нічних доріг.

Он блимає вогник самотній,
 колишеться світло бліде,
 з лихтариком квола бабуса
 хильцем через вулицю йде.

Ходила, мабуть, накупити
 яець та борошна,
 і масла: — дорослій доні
 яешню спражить вона.

А доня дрімає в кріслі,
вдивляється в світло бліде,
злотиста коса покрила
обличчя її молоде.

19

Гадають, що з кохання
я так змарнів і схуд,
нарешті й сам я повірю
в те все, що каже люд.

Дитинко блакитноока,
тобі говорив я не раз,
що я тебе так кохаю!
що в серце нудьга впилась.

Та тільки це все казав я
в комірчині німій,
та завжди чомусь мовчав я
в присутності твоїй.

То янголи недобрі
стуляли уста мені;
і ось через них я, серце,
нещасний такий в ці дні.

20

Кожний пальчик твій лілейний
я ще раз розцілував би,
притискав би їх до серця
і в риданнях зомлівав би.

Світлі очі фіялкові
день і ніч я бачу всюди,
їх солодка синя тайна
розриває болем груди.

21

Гукнув я чорта й він з'явивсь,
і довго я з диву на його дививсь.—
Він не кульгає та й не бридкий,
ласкавий, як люди, привітний такий.

Мужчина, саме в найкращому цвіті,
розумний, чемний, бувалий у світі.
У всьому, як слід, дипломат на славу,
говорить гарно про церкву й державу.

Не диво, що трохи блідий виглядає—
він Гегеля вчить і санскрит читає,
поет його любий ще й досі Фуке,
а критику кинув: заняття таке

скоріш бабусі Гекаті пристало,
а в нього на це і часу замало.
Хвалив правознавство, що я ним зайнявся,
він сам колись пильно йому віддавався.

Нарешті сказав, що дружба моя
не дуже важлива для нього, — сміявся;
нарешті, моргнувши, між іншим спитався:
„Стривайте, в еспанським посольстві вже я
не бачив вас часом?“ — Я краще зирнув —
і бачу—це давній знайомий мій був.

Не глузуй, людино, з чорта,
бо не довгий час життя,
а прокляття вічне в пеклі —
це ж не вигадка пуста.

Сплачуй всі борги, людино,
бо життя — це довгий час;
позичати ще прийдеться,
як приходилось не раз.

Тягар на серці, — мимоволі
минулі згадую літа,
як світ був кращий, більше волі,
між людьми згода золота.

Усе змінилось, і тривога,
біда, тіснота, скрута скрізь.
На небі вже не стало бога,
а в пеклі здох останній біс.

В серцях безладдя, холод в крові,
усюди гниль, і все бліде, —
не будь крихіточки любови,
то стриму не було б ніде.

Мов той місяць, що свій промінь
крізь запону хмар проб'є,
так мені з часів понурих
ясний образ повстає.

Всі на палубі сиділи,
нашу яхту Райн гойдав,
берег ясний та зелений
в сяйві заграви зникав.

Біля ніг красуні-дами
я замріяний сидів,
на блідім і милім личку
промінь сонця мерехтів.

Дзвони струн, веселі співи,
дивні радощі, краса,
і душа ставала ширша,
і синіші небеса.

Ніби в казці, пробігали
замки, гори, луг, ліси,
і це все блищало в оці
жінки, дивної краси.

25

Вві сні я бачив коханку —
нужденна, мізерна вся,
зів'яла та й поблідла
колишня її краса.

В руці тримала дитину,
а другу за ручку вела.
А погляд, хода й одіння
казали, що вбога вона.

Тинялась вона базаром,
і тут я зустрів її, —
поглянула мовчки на мене,
прокинулись болі мої.

Ходім, небого, до мене,
ти хвора, бліда, в журбі, —
я потом може зароблю
на хліб та й на одяг тобі.

Дітей твоїх пестити буду,
виводити до пуття,
тебе ж саму понайперше,
нещасне й бідне дитя.

Не буду тобі дорікати
нещасним коханням своїм,
а як ти помреш, то буду
плакати на гробі твоїм.

26

Тепер пора вже вигнати з дум
усі дурниці й бредні,
довгенько ж так, як актор-жартун,
з тобою грав я комед'ї.

Розписані пишно куліси мої
у стилі все романтичним;
мов золото, лицарський плащ на мені;
я мав почування величні.

І хоч тепер я на все життя
безглузде скинув дрантя,
а й досі злиденне таке почуття,
мов досі комедіант я.

О боже, я несвідомо, на сміх
мовив, що сам відчував я;
зі смертю у власних грудях моїх
раненого фехтаря грав я.

27

Серце, серце, кинь журбою
і скорись твоїй судьбі!
Верне знов весна тобі,
що зима взяла з собою.

Ще ж зосталось так багато,
цілий світ — прекрасний рай!
Що сподобалось, кохай!
Маєш право все кохати!

28

Як я лежу в постелі,
вночі, в пітьмі німій,
то мріє надо мною
привітний образ твій.

А як примкну повіки
в спокійно тихім сні,
твій образ закрадеться
і в тихий сон мені.

Але ж зі снами вранці
не розлетиться вмить,
його я мушу в серці
до вечора носити.

29

Дівче з ротиком рожевим,
ясноока ж ти моя!
Люба дівчинко, про тебе
тільки й думаю щодня.

В цей зимовий довгий вечір
ми могли б сидіти вдвох,
розмовляти ніжні речі,
,звеселяти твій куток.

Я до вуст своїх тулив би
білу рученьку малу,
і сльозами окропив би
білу рученьку твою.

30

Інші моляться Мадонні,
то Петрові, то Павлові,
я ж, — ти, сонечко чудове, —
лиш тобі молюсь невтомний.

Дай цілунків, дай любови,
будь ласкава й добра серцем,
з-між дівчат — найкраще сонце,
поміж сонць — дівча чудове!

31

Хіба ж обличчя моє бліде
не зрадило мого кохання?
Ти хочеш, щоб горді мої уста
скривило жебрацьке благання?

Нічого, крім жарту, ці горді уста
не вимовлять, певне, ніколи.
Вони глузуватимуть саме в ту мить,
як сам буду гинуть од болів.

32

Друже, знов ти закохавсь,
знов страждаєш ти таємно,
в серці полум'я горить,
в голові ж аж надто темно.

Закохавсь ти, друже, знов,
а признатися — не сила.
Я дивлюсь — тобі любов
вже й жилетку пропалила.

33

Я в тебе хотів зостатись,
спочити в тебе гадав,
ти ж мусіла попроситись, —
багато мала справ.

Почав я тобі признаватись,
що щирій до тебе у всім,
а ти почала реготатись
і кніксен зробила при тім.

Ще й більшого страждання
мені ти завдала,
що навіть на прощання
й руки не подала.

Не думай, що застрелюся,
хоч справи аж надто злі!
Бо все це, признаюся,
вже трапилось раз мені.

34

Шафіри — віченька твої,
там ніжних чарів повно.
Щасливий тричі той, кому
зорять вони любовно.

У тебе серце — діамант,
що сипле чисте світло,
щасливий тричі той, кому
горить воно привітно.

Рубіни — устонька твої,
що кращі й не знайдуться.
Щасливий тричі той, кому
в коханні признаються.

Як тільки здибати мені
того щасливця вдасться
десь так, в гаю на самоті, —
то в мить він збувся б щастя!

35

Я любовними словами
з твоїм серцем грав азарт,
та в сильце попавсь те саме,
і серйозним став мій жарт.

Як мене тепер, красуне,
жартом кинеш, так і варт!
Але сила зла насуне,
й я застрéлюсь не на жарт.

36

Уривчасте дуже життя всього світу.
Отож я до німця-професора піду,
він знає фрагменти життя позшивати,
в розумну систему зібрати шматки;
в халаті й нічнім клобуці, залатати
в будові всесвіту зриви й дірки.

Я довго голову морочив
в думках, догадках — ночі й дні,
аж ось твої чарівні очі
вказали рішення мені.

Тепер я тут, де зір твій сяє,
де промінь мудрости зайнявся —
що серце ще раз покохає,
я б цього ввік не сподівався.

Сьогодні в них гості й вечірка,
і в покоях світло дня.
Вгорі на осяйних шибках
ворушиться тінь твоя.

Не бачиш ти, як у пільмі
сам під вікном я стою,
тим менше можеш заглянуть
у понуру душу мою.

Тебе моє серце кохає,
і рветься з самоти,
і рветься й кров'ю стікає,
та цього не бачиш ти.

Я хотів би, щоб всі мої болі
ввілялись в слово одно,
щоб з радісним вітром на волі
до тебе летіло воно.

Злетіло б до тебе, мила,
те слово, повне сліз,
щоб ти його чула щохвилі,
щоб ти його чула скрізь.

І ледве ти пізньої ночі
примружиш очі ясні,—
те слово тобі зашепоче
навіть в найглибшій сні.

40

Ти маєш брильянти і перли,
що люди бажають, усе,
ти маєш найкращі очі,—
чого ж тобі, любко, ще?

Про очі твої найкращі
я цілу армію вже
придумав пісень невмирущих,—
чого ж тобі, любко, ще?

Твої прекрасні очі
мене так мучили все;
ти ж ними мене погубила,—
чого ж тобі, любко, ще?

41

Хто кохає в перший раз —
хоч нещасно — той мов бог;
хто ж і вдруге покохає —
знов нещасно — дурень він.

Я ж той дурень, — я кохаю
без взаємности вже вдруге.
Сонце, місяць, зорі — в сміх!
З ними й я сміюсь — і гину.

42

Ми їхали вдвох у темній
поштовій кареті всю ніч;
сміялися та жартували,
серцями тулились ніжніш.

А як засвітало вранці,
то як здивувався наш зір:
сидів поміж нами третій —
Амур, сліпий пасажир.

43

Бозна, де тепер шалена
дівка мешкає моя,
із прокльонами в негоду
ціле місто збігав я.

Вже всі заїзди оббігав,
по гостинницях літав,
всіх кельнєрів-грубіянів
надаремне я питає.

Аж дивлюсь — вона киває
і регочеться з вікна, —
чи ж гадав я, що в готелі
дорогім таким вона?

Стоять, мов темні примари,
будинки в довгім ряду,
а я, в свій плащ загорнувшись,
мовчки дорогою йду.

На вежі катедральній
годинник дванадцять б'є.
З принадою і поцілунком
на мене десь мила жде.

А місяць — мій супутник —
так дружньо світить у тьму,
я став під її будинком
і втішно гукнув йому.

Спасибі, вірний мій друже,
що путь освітив мені ти;
тепер я тебе відпускаю, —
тепер ти іншим світи.

Закоханого зустрінеш,
на горе його озвись,
розваж його так, як любо
мене розважав колись.

Як станеш ти шлюбна жона мені,
то задрощів будеш варта,
в розвагах пливтимуть ночі й дні,
лише в розвагах та жартах.

Хоч лаяти будеш, хоч будеш бить, —
терпітиму кожну незгоду,
та як моїх віршів не будеш хвалить,
то я попрохаю розводу.

На твої білосніжні плечі
я голову тужно хилю
і нишком в твоєму серці
підслухую мрію твою.

Засурмили сині гусари,
в'їжджають в міські ворота,
і завтра мене вже кине
коханочка золота.

Хоч ти мене завтра й покинеш,
сьогодні ж ти все ще моя,
і в ніжних твоїх обіймах
подвійно щасливий я.

Засурмили сині гусари,
з воріт виїжджають геть;
йду знову до тебе, любко,
несу тобі рож букет.

Тут дикі були хазяї!
салдати — бич землі!
і в серці твоєму мали
кватирі військові.

Ви мене не розуміли,
рідко розумів я вас,
а як ми в багні зустрілись,
зрозумілись хутко враз.

Кастрати ж нарікали,
як я свій голос підвів,
кричали та й гукали,
що надто грубий мій спів.

І любо задзеленчали
дзвіночками голосків,
так чисто, мов ті кришталі,
бренив їх ніжний спів.

Співали про тугу й жалі,
кохання та щастя втіх;
сльозами дами спливали
од цього мистецтва їх.

На бульварі в Саляманці
легіт віддих освіжає,
там зо мною в літній вечір
гарна донна походжає.

Я рукою обіймаю
гнучий стан моєї феї,
і блаженним пальцем чую,
як хвилюють перса в неї.

Та якийсь тривожний шепіт
приховали липи в листі,
а млинівка на лотоках
навіває сни зловісті.

„Ах, сеньйора, серцем чую,
піду хутко на вигнання,
на бульвари Саляманки
не ходить нам на гуляння“.

Поруч мене дон Генрікез,
(люди звуть його „красою“),
проживає по сусідству
за тоненькою стіною.

Саляманські дами мліють,
як іде він вулицями,
крутить вуса, в шпори дзвонить,
в товаристві з двома псами.

Але в тихий час вечірній
він сидить самотно вдома,
у руках його гітара,
а в душі солодка втома.

Енергійно б'є по струнах,
і фантазії виводить,—
ах, мене він аж до нуду
тим тіліньканням доводить!

Гарна, господарна дама,
дім і двір — як повний цвіт,
повен льох, комора й стайня,
поле зоране як слід.

Всі куточки в огороді
ти скопала на грядки,
а змолочену солому
ти вживеш на сінники.

Та уста твої та й серце
облогуєть стільки днів,
і твоя привітна спальня
має вжиток лиш напів.

У смерті — прохолодна ніч,
життя ж — це спека дня;
вже темно, я дрімаю,
за дня стомився я.

Над ложем дерево шумить,
а в нім солов'я пісні.
Співа він про кохання,
я чую його і в сні.

„Де ж твоя вродлива любка,
про яку співав так мило,
коли полум'я чарівне
серце так тобі палило?“

Тее полум'я погасло,
в серці холод завмирання,
а ця книжечка — лиш урна
з сірим попелом кохання.

ДОННА КЛЯРА

По садочку звечорілім
ходить донечка алькада,
а із замку долітають
згуки сурми та літаврів.

„Вже мені нестерпні танці
та нудні слова улесні,
як і лицарі манірні,
що мене зрівняли з сонцем.

Все набридло з того часу,
як зустріла в ясний вечір
того лицаря, що співом
до вікна мене прибавив.

Він стояв стрункий і мужній,
і з очей проміння било,
а тонке, бліде обличчя,
як у Юрія святого“.

Так гадала донна Кляра,
і дивилася на землю;
раптом гляне — перед нею
незнайомий гарний лицар.

Обнялись, шепочуть ніжно,
ходять в місячному сяйві;
так привітно легіт віє,
рожі казкою вітають.

Рожі казкою вітають,
наче вісники кохання. —
„Та скажи мені, кохана,
чом ти враз почервоніла?“

„Комарі тут жалять, любий,
я їх так не терплю влітку,
як оте юдейське плем'я
неохайне, довгоносе“.

„Кинь юдеїв з комарями“, —
каже лицар і цілує.
Тисячі пелюсток білих
тихо сиплються з мигдалю.

Тихо сиплються з мигдалю,
ніжний запах розливають. —
„так скажи мені, кохана,
чи прихильна ти до мене?“

„Так, люблю тебе, мій любий,
і спасителем клянуся,
що його юдеї кляті
люто й підло скатували“.

„Кинь спасителя й юдеїв“, —
каже лицар і цілує.
І хитаються під сяйвом
білі лілії сонливі.

Білі лілії сонливі
дивляться до зір на небо.—
„Та скажи мені, кохана,
може фалш — твоя присяга?“

„В мене фалшу ти не знайдеш,
як немає в мене зроду,
в серці й краплі крови маврів
та брудних отих юдеїв“.

„Кинь про маврів та юдеїв“, —
каже лицар і голубить,
і веде в альтанку з міртів
гарну донечку алькада.

І в м'яку любови сітку
він її заплутав нишком;
менше слів, цілунків більше,
а серця — в блаженнім раї.

Мов солодку шлюбну пісню
заспівав їм соловейко,
смолоскипами танцюють
світляки в траві зеленій.

І в альтанці стало тихо,
тільки й чути, як таємно
шепотять розумні мірти,
та глибоко дишуть квіти.

Але з замку залунали
звуки сурми та літаврів.
Стрепенувшись, донна Кляра
виривається з обіймів.

„Ось, мене вже кличуть, любий,
але ж доки розійдемся,
ти скажи своє імення,
що так довго з ним ховався“.

Лицар хрипко засміявся
і цілує донну в пальці,
і в чоло, в уста цілує,
і нарешті так мовляє:

„Я, сеньйора, ваш коханець,
син шановного, старого,
дуже вченого раввина
Ізраеля з Сарагосси“.

АЛЬМАНЗОР

1

В Кордуанському соборі
єсть колон тринадцять сотень.
Ці колони велетенські
держать велетенську баню.

Баню, стіни та колони
списано згори до низу
все цитатами з корану
у квітчастих арабесках.

Цей собор каліфи маврів
збудували в честь аллаха,
та багато вже змінилось
в каламутнім вирі часу.

З мінарету, звідки сторож
кликав вірних на молитву, —
зараз дзвони християнські
дзеленчать меланхолійно.

А на сходах, де співали
правовірні гимн пророка,
зараз лисі попенята
роблять чудо недотепне.

Тож то в'ються та кружляють
круг цяцькованих бовванів,
дзвонять, бекають та кадять,
а свічки дурні мигочуть!

У соборі Кордуанським
став Альманзор бен Абдула;
нишком гляне на колони
і слова сумні шепоче:

„Вас, о велетні колони,
оздобили в честь аллаха, —
зараз мусите служити
ненависним християнам.

Приспособившись до часу,
несете тягар свій мовчки;
певне, слабший тут повинен
втихомирितись ще легше“.

І Альманзор бен Абдула
нахилив чоло веселе
на христильницю розкішну
в Кордуанському соборі.

2

Хутко вийшов він з собору,
на прудкім коні погнався,
аж розвіялись по вітру
вогкі кучері та пера.

По шляху до Альколеї,
та повздовж Гвадальківіру,
де цвітуть мигдалі білі
і пахучі помаранчі,

там помчав веселий лицар,
свище, тішиться, сміється,
в тон йому пташки співають
і вода у річці дзвонить.

В гордім замку в Альколеї
донна Кляра де-Альварез, —
у Наваррі б'ється батько,
тож доньці тепер вільніше.

Вже здаля Альманзор чує
звуки сурми та літаврів
і світла блищать із замку
крізь вечірні тіні парку.

В гордім замку в Альколеї,
там дванадцять дам танцює,
з ними лицарів дванадцять,
а найкращий з них — Альманзор.

Легко й весело пурхає
він по залі та в покоях,
вміє всім прекрасним дамам
розсипати компліменти.

Ізабеллі гарні ручки
поцілує та й відскочить,
то підсяде до Ельвіри,
їй загляне ніжно в вічі.

Усміхнеться Леонорі:
„Чи сподобавоь я вам нині?“ —
і покаже на киреї
золоті хрести нашиті.

Кожну даму запевняє,
що її в душі леліє;
і Христом клянеться кожній
того вечора втридцять.

3

В гордім замку в Альколеї
втихла музика й забава,
зникли лицарі та дами,
і світла погасли в залі.

Донна Кляра та Альманзор
в залі вдвох собі zostались,
і на них остання лямпа
скупю світло розсіває.

Дама сіла на кріселко,
лицар сів на низький стільчик,
сонну голову схилив він
на коліна любій Клярі.

Дама з пляшки золотої
мрійно ллє оливу з рожі
на Альманзора волосся, —
але важко він зідхає.

Дама ніжними устами
мрійно сипле поцілунки
на Альманзора волосся, —
а чоло його хмурніє.

Дама із очей прекрасних
мрійно ллє гарячі сльози
на Альманзора волосся, —
та уста його скривились.

Снить він, що стоїть він знову,
мокру голову зігнувши,
в Кордуанському соборі
і понурий гомін чує.

Всі колони велетенські
враз обурливо бурмочуть,
що тягар нести не хочуть,
задрижали, похитнулись, —

впали з грюкотом колони,
зблід народ, попи поблідли,
впала баня й застогнали
всі божища християнські.

ПРОЩА ДО КЕВЛЯРУ

1

В вікні стояла мати,
а в ліжку син хворів.
„Може ти встав би, синку,
процесію б зустрів?“

„Я так заслаб, матусю,
що вже й глухий, сліпий;
згадаю небіжку Гретхен,
то в серці біль такий“.

„Вставай, до Кевляру підем,
ось книжка й рожанець твій;
загоїть божя мати
і твій сердечний біль“.

Лопочуть церковні стяги,
церковний спів гуде;
то в місті Кельні над Райном
процесія вже йде.

І мати йде з юрбою,
синка свого веде, —
співають обое в хорі:
„Маріє, славим тебе!“

У Кевлярі божа мати
в найкращих ризах своїх,
сьогодні ж їй стільки праці! —
багато слабих, калік.

Несуть їй хворі люди
чимало дарів своїх —
багато зліплених з воску
воскових рук та ніг.

Хто дасть їй ногу воскову,
то рана з ноги зника,
а хто дасть руку воскову —
загоїться рука.

Хто в Кевляр прибув на милицях,
тепер на шнурку поскакав,
а дехто грає на скрипку,
хто дужого й пальця не мав.

Взяла матуся свічку
і серце зліпила мале:
„Подай це матері божій,
хай вилічить серце сумне“.

І взяв син серце воскове
з зідханням під образ поніс;
з очей полилися сльози,
а з серця слова лились:

„О ти, благословенна
у сяйві неземнім,
владичице небесна, —
тобі свій біль повім.

Я з матір'ю старою
із міста Кельну прийшов,
в тім місті так багато
соборів та церков.

Жила там сусідка Гретхен,
тепер вона вже в землі.
Маріє, на серце з воску,
загой рану серця мені.

Загой мені хворе серце —
воно ж тобі вічно буде
молитись і щиро співати:
Маріє, славим тебе!

3

Матуся з хворим сином
в малій кімнатці сплять;
ввіходить божа мати,
мов тиха благодать.

Над хворим вона схилилась
і руку простягла
тихцем на хворе серце,
всміхнулась і геть пішла.

Це мати крізь сон свій бачить,
ще й більше бачить краси;
прокинулась, як на дворі
загавкали раптом пси.

Ось трупом розпростертим
на ліжку син лежить;
йому на обличчі мертвим
ранковий промінь дрижить.

А мати руки склала,
не чує сама себе,
побожно й тихо співає:
„Маріє, славим тебе!“

ПОДОРОЖ НА ГАРЦІ

I. Пролог

Чорні фраки та шовкові
комірці й тонкі панчохи,
ніжні речі та розмови —
якби й серця в вас хоч трохи!

В грудях серця та любови,
в серці крихту співчування,
бо вбивають ті розмови
про брехливий біль кохання.

Я підú далеко в гори,
де стоять малі хатини, —
грудям легко на просторі,
там, де вільний вітер лине.

Я піду далеко в гори,
там, де сосни та смереки,
шум потоків, пташків хори,
гордо хмари мчать далекі.

Прощавайте, сковзькі залі,
сковзькі дами, сковзькі хвати!
Я йду в гори, далі й далі,
щоб лиш сміхом вас вітати.

II. На Гарденбергу

Виринайте, давні мрії!
Брамо серця, одчинись!
Пісня втіхи й сльози смутку
з серця дивно полились.

Поблукаю між ялинок,
де джерельце виграва,
де олені ходять гордо,
де мій любий дрозд співа.

На високі гори вийду,
і на скелі хочу стать,
де старі руїни замку
в світлі ранку мерехтять.

Буду тихо там сидіти,
спом'яну старі часи,
славні давні покоління,
вік минулої краси.

Під травною пляц турнірів, —
гордий лицар там стояв,
що, найкращих подолавши,
нагороду кращу взяв.

Плющ повився на бальконі,
де красуня та була,
що очима переможця
юнака перемогла.

Переможця й переможцю
лицар смерти переміг,
він і нас колись косою
у пісок простягне всіх.

III. Гірська ідилія

1

На горі стоїть хатина,
де живе старий гірник.
Там шумить сосна зелена,
сяє золотом молодик.

В тій хатині єсть крісельце,
все в узорах різьбляра,
хто сидить на нім — щасливий,
і щасливець той — це я.

На ослінчику дівчатко
прилягло до ніг мені,
оченята — сині зорі,
губки — рожі багряні.

В тих блакитних любих зорях
я небесний бачу світ,
хитро пальчики лілейні
впали на рожевий цвіт.

Ні, матуся нас не бачить,
пряжу приязно пряде,
батько гра собі на цитру,
давнію пісеньку веде.

А дівча шепоче нишком
дивні речі потайні,
не одну важливу справу
вже довірила мені.

„А як тіточка померла, —
не ходити більше нам
на стрілецький двір у Госляр,
хоч і як чарівно там.

Тут у горах так са́мітно,
на холодних цих верхах
цілу зиму ми щороку,
мов поховані в снігах.

З мене ж дівчина ляклива,
мов дитина боязька́,
я боюсь гірського духа,
що вночі людей ляка“.

Враз замовкнуло дівчатко,
страшно їй своїх речей,
білі ручки затулили
сині зіроньки очей.

Голосніш сосна шепоче,
веретено знов шумить,
а між тим лунає цитра,
давня пісенька бринить.

„Не лякайсь, дитинко люба,
влади демонів лихих;
день і ніч тебе вартує
варта янголів святих“.

2

А сосна зеленим пальцем
у низьке віконце б'є;
молодик, підслухач тихий,
золоте проміння ле.

В близькій спальні батько й мати
сплять спокійно вже давно,
тільки ми не хочем спати,
сидимо, гуторимо.

„Щоб частенько ти молився,
щось не віриться мені,
уст твоїх чудне тремтіння —
не молитва це, о ні!

Те лихе тремтіння зимне
так ляка мене весь час,
тільки твій побожний погляд
гонить страх мій раз-у-раз.

Сумніваюсь я, чи віриш
в те, що вірить христ'янин,
що на небі бог-отець єсть,
дух святий і божий син“.

„Ах, дитинко, ще хлоп'ятком,
ще на матерніх руках,
я вже вірив в бога-батька,
„яко велій он і благ“.

Він створив прекрасну землю
і людей на ній створив,
місяцям, сонцям та зорям
шлях їх вічний накреслив.

Став я старшим, розумнішим,
правди глибшої дійшов,
в бога-сина я повірив
і в святу його любов.

І в любов його найвищу,
і в слова його святі,
що за них, як завше, люди
розпинають на хресті.

Помужнів я, всюди їздив,
книг чимало прочитав,
і тепер в святого духа
щирим серцем вірить став.

Він творив великі чуда,
що й злічити їх дарма!
Він розбив і замки й тюрми,
і звільнив рабів з ярма.

Він смертельні рани гоїть,
всі закони обновля,
перед ним всі люди рівні —
від раба до короля.

Він розгонить темні хмари,
всі примари гонить пріч,
що трують кохання й радість,
що нас мучать день і ніч.

Тисяч лицарів у зброї
дух святий собі обрав;
щоб його сповняли волю,
в груди мужність їм поклав.

Гордо їх знамена мають,
сяє блиск мечів ясних;
чи хотіла б ти, дитинко,
бачить лицарів таких?

То поглянь на мене краще
і цілуй в щасливу мить!
Я один з таких завзятців, —
Лицар Духа тут сидить.

Нишком місяць заховався
за зелений ялівець,
ледве блимає безсило
у кімнаті каганець.

А мої блакитні зорі
ще ясніш тепер горять,
губки дівчини червоні
так і сяють, гуторять.

„Хатні духи, люд маленький,
крадуть сало й хліб у нас,
покладемо в скриню наніч,
а на ранок зникне враз.

З молока зберуть сметанку,
здіймуть покришку з горшка,
а нарешті наша кицька
вип'є решту молока.

Ну, а кішка наша — відьма:
ніч і буря на дворі,
а вона біжить до духів
в давню башту на горі.

Там стояв колись то замок,
блиск і втіха сяли там,
в світлих залах танцювали
сотні лицарів і дам.

Але замок той прокляли
чарівниці злі слова,
там zostались лиш руїни
і гніздо звила сова.

Тільки ж тіточка казала:
якби слово певне знать
і його на певнім місці
в певну мить вночі сказать, —

то повстане знову замок
із руїн оброслих там.
Знов закрутяться в таночку
сотні лицарів і дам.

Хто ж промовить тее слово,
той дістане скарби всі,
і засурмлять сурми славу
молодій його красі“.

Так цвітуть казкові мрії
з уст, що мов рожевий цвіт,
а з очей на казку ллється
зоряний блакитний світ.

Золотим волоссям пальці
на руці моїй спліта,
промовля до них, цілує, —
усміхнулась і змовка.

Все так дивиться привітно
у покійку на нас;
шафу й стіл, мені здається,
я вже бачив десь не раз.

Гомонить стінний годинник,
бренькнуть струни голосні
на гітарі час од часу...
і сижу я наче в сні.

Ось, це й єсть догідна хвилька,
найпевніше й місце це,
з уст моїх, здається, зрине
те чарівнее слівце.

Глянь, дитинко, мов світає,
затремтіла ніч стара,
голосніш струмки та сосни,
прокидається гора.

Цитри дзвін і співи гномів
з-межи скель лунають скрізь,
мов прийшла весна шалена,
і в квітках пахучий ліс.

Квіти сміливі, чудесні, —
їх широкий лист шумить,
пахне, в'ється, мить хапає,
мов од пристрасти тремтить.

Полумінні, буйні рожі
жаром вибухли в рою,
а лілеї пнуться вгору
мов пілястри з кришталю.

З неба зорі, наче сонця,
тужний зір на землю шлють,
в велетенські чаші лілій
променисті струмні ллють.

Але й нас, дитинко люба,
вже змінив чарівний час,
шовк і золото й смолоскипи
скрізь горять навколо нас.

Ти в принцесу обернулась,
замком став оцей куток,
пані, лицарі та джури
тут гучний ведуть танок.

Все моє: і ти, і замок,
всі багатства й люди всі;
бубни й сурми славу дзвонять
молодій моїй красі!

IV. П а с т у х

Ти — король, пастушку бідний,
в тебе трон — оцей горбок,
сонце ген, над головою —
щирозлб́тий твій вінок.

Овечкі в червоних стрічках
коло ніг твоїх лягли,
а дорадники — телята —
гордо голови звели.

А в кізлят придворній трупі
кожний майстер — не актор,
а корів дзвіночки любі
і пташки — придворний хор.

Має спів свою принаду —
так і вабить під сосну,
шум ялиць і водоспаду
хилить голову до сну.

А між тим приймає владу
пан міністер — вірний пес,
він на все вже має раду:
„гав“ та „гав“ на край увесь.

А король крізь сон лепече:
„Влада — це не легкий дар!
Відпочити б дома, легший
при царівні цей тягар.

„Я би голову державну
похилив на груди її,
бо в очах її все царство,
в них і скарб державний мій!“

V. Ільза

Я є королівна Ільза,
і в Ільзенштайні мій дім.
Ходімо до мого замку,
будемо щасливі в нім.

Я голову турботну
скупаю в плесі хвиль,
зо мною, хворий мій друже,
забудеш смуток та біль.

В моїх обіймах білих,
на грудях білих моїх
лежати і снити будеш
про давню казку втіх.

Од пестошів, цілунків
щасливий будеш такий,
як любий цісар Гайнріх,
що зараз неживий.

Мерці мерцями й будуть,
живим лиш належить жить;
а я — жива і вродлива
і в серці сміх дрижить.

Ходімо до мого замку,
мій замок, мов той кришталь.
Там лицарі, дами та джури
справляють веселий баль.

Шуршат там шовкові шлейфи,
там ще й остроги бряжчать,
там грають на фляйти гноми,
ріжки та скрипки згучать.

Як Гайнріха того, так само
тебе я тут обіймú;
бувало, заграє сурма, —
я вуха йому затулю.

ПІВНІЧНЕ МОРЕ

ПЕРШИЙ ЦИКЛ

1. Коронація

О, пісні! Ви, мої добрі пісні!
Вставайте, вставайте! Узбройтесь!
Дзвінко на сурми заграйте,
і на щит підойміть мені
цю дівчину юну,
що зараз в серці моїм
пануватиме, як королева!
Слава тобі, молода королево!

Я від сонця вгорі
вирву блискучо-червоного золота,
і з нього сплету діядему
на посвячені скроні тобі.
З майорілого синього шовку небес,
де блищать діаманти ночі,
вріжу коштовний шмат,
і повішу, неначе порфиру,
на твої королівські плечі.
Придворний дам тобі штат
з чепурно-штивних сонетів,
з гордих терційн і ввічливих стансів;

свій дотеп за скорохода.
уяву за блазня двірськóго,
а герольдом, в сльозою в гербі,
хай служить тобі мій гумор.
А я сам, королево,
вклякnú перед тобою,
і на оксамитній червоній подушечці
передам тобі в гольд
ту крихточку розуму,
що з милосердя мені залишила
твоя попередниця в царстві.

2. Вечірній сутінок

На зблідлім березі моря
сам я сидів з думками, з журбою.
Все нижче сонце хилилось та кїдало
гарячо-червоні смуги на воду,
а білі, далекі хвилі,
приливом натїснуті,
ближче й ближче шуміли й гуділи —
а в шумі чудному — посвист і шепіт,
сміх і бурчання, зідхання і стогін,
а з ними й таємна чиясь колисанка.
Здалося, що чую казки призабуті,
старезні, любі повір'я,
що їх я колись, іще хлопцем,
чув од дітей сусідських,
як ми у літній вечір
на кам'яних східцях дому
сідали собі навкарачки, щоб слухати,
з серцями малими, тремтячими,
і з очима такими цікавими.

А старші дівчата в той час,
біля вазонків пахучих,
проти нас у вікні сиділи,
з рожевими щічками,
і сміялися в місячнім світлі.

3. Ніч на побережжі

Зимна й беззоряна ніч,
шумує море;
а понад морем, лігма черевом,
суне потвора — північний вітер,
і нишком скрипуче-придушеним голосом,
наче збитошний бúrкало, в добромунáстрої,
набрíхує щось воді,
розказує дикі історії,
казки про велетнів, нудні до смерти,
старезні казки з Норвегії,
а між тим регоче голосно й вие
пісень заклинання з Едди
і приказók рунічних,
суворих і хмурих і владно-чарівних,
аж білі діти моря
високо скачуть з радощів,
п'яні сваволею.

А в той час на плоскім побережжі,
на приливом зрошенім піску
йде чужинець, а в нього серце
ще дикіше, ніж вітер та хвилі.
Де він стане,
там прискають іскри і тріскають скойки;
В сивий плащ загорнувшись щільно,
він швидко ступає крізь вітряну ніч:

веде його світло маленьке,
що блима привітно й звабно
з самотної хати рибалки.

Батько й брати на морі,
а дома лишилась сама-саміська
в рибалчиній хатці
вродлива дочка рибалки.
Сидить біля грубки вона
і слухає над казаночком
мрійно-ніжного журкоту,
докидає в вогонь тріскучого хмизу
і дмухає в нього,
аж спалахнув племін'я червоний,
що чарівно відбивсь
на обличчі розквітлім,
на ніжно-білих плечах,
що так зворушливо вирнули
з сорочки грубої й сірої,
ще й на малій працьовитій руці,
що міцніше стяга спідничку
на гнучому стані.

Аж раптом двері навістіж!
І ввійшов до хати нічний чужинець;
і оком, певним кохання,
поглянув на біле струнке дівчатко,
що стоїть перед ним і тремтить,
неначе налякана лілія;
ось він скинув плаща на землю,
всміхнувся і сказав:
„Бачиш, дитинко, я слова дотримав,
і прийшов, а зо мною ввійшов
колишній час, як боги небесні

зіхóдили до дóньок людських
і дóньок людських обіймали,
і родили з ними
берлодержавні племéна царів,
і героїв, чудо світів.
Ти ж не дивуйся, дитино, далі
з мойóго божествá,
а звари мені чаю з ромом,
бо стúжа така надвóрі,
а за такої нічної негоди
мерзнемо й ми, вічні боги,
і легко схоплюєм бóжеський нежит,
до того ж і кашель безсмертний“.

4. Признання

Насунувся сутінком вечір,
буйно лютує прибій,
а я сиджу на березі й дивлюся
на білий танець хвиль,
і груди мої хвилюють, як води,
і туга застрягла глибоко в серці
до тебе, образе любий,
що скрізь надо мною вітаєш,
і скрізь мене кличеш,
всюди і всюди!
В посвистах вітру, в рóкотах моря,
і в зідханнях власних грудей моїх.

Легеньким стеблом написав я в піску:
„Агнес, люблю тебе!“
Та хвилі недобрі перекотились
через солодке моє признання,
і змили його.

Стеблинко ламка́, розвійний піску,
стікаючі хвилі, не вірю вже вам!
Темнішає небо, лютишає серце,
і рукою дужою з лісу Норвегії
я вирву сосну найвищу
і вмочу її
у розжеврену пашу Етни, й таким
пером велетенським, вогнем напóбеним,
напишу на темнім наметі небес:
„Агнес, люблю тебе!“

Потім щоночі палатиме
вгорі те вічне письмо з вогню,
а, що підростатимуть, внуки й нащадки
читатимуть радісно слова небесні:
„Агнес, люблю тебе!“

5. Вночі в каюті

У моря власні перли,
а в неба власні зорі,
а в серця, в мого серця
своє кохання власне.

Велике море й небо,
та більше серце мое,
і краще, ніж перли й зорі
світить і сяє моє кохання.

Дівчатко молоденьке,
до серця мого горнись;
те серце і море і небо
аж гинуть од кохання.

*

До небесної блакиті,
де чарівні зорі світять,
я б устами притулився
бурно й ревно заривав би.

Ті зірки — то очі любки,
що то тисяччю проміння
так мене вітають дружньо
із небесної блакиті.

До небесної блакиті,
до очей моєї любки
я зіслав побожно руки
і молю їх і благаю:

„Любі очі, свічі ласки!
ощасливте бідну душу,
хай загину, а дістану
вас і ваш небесний простір!“

*

Падають з очей небесних
золоті тремтючі іскри
в ніч, і ширшає у мене
вся душа в любовній тузі.

О, далекі очі з неба!
Виплачтесь мені у душу,
щоб душа моя втонула
у сльозах блискучих зірок.

*

Приспаний гойданням моря,
як і мрійними думками,
я лежу в каюті тихій,
у кутку, на темнім ліжку.

І крізь люк одвертий бачу
угорі блискучі зорі,
ті солодкі, любі очі
найсолодшої коханки.

Ті солодкі любі очі
держать вахту надо мною,
ніжно блимають, моргають
із небесної блакиті.

До небесної блакиті
довго я дивлюсь, щасливий,
доки мли серпанок білий
не заслонить любі очі.

*

В дерев'яну стіну судна,
де лежить голова моя мрійна,
б'ються хвилі, скажені хвилі,
шумлять і буркочуть
таємно до вух:
„Обдурений хлопче!
Рука твоя кұца, а небо високе,
а ті зорі пришпйлено міцно вгорі
золотими гвіздками, —
даремна туга, даремні зідхання,
буде найкраще, як ти заснеш“.

*

Приснилося мені безмежне поле,
до краю вкрите тихим, білим снігом,
під білим снігом я лежу в могилі,
і сплю самотнім і холодним сном.

Згори, з небес похмурих поглядали
на білий гріб мій ясні зорі-очі.
Ті любі очі! Сяли переможно,
веселі й тихі, та й коханням повні.

6. Шторм

Розлютився шторм
і періщить хвилі,
а запінені хвилі на дйбки стають,
лізуть одна на одну, хвилюють живі
ті білі гори водяні,
а кораблик вилазить на них
захекано, змучено,
і раптом падає вниз
у чорні, далеко роздерті провалля хвиль.

О, море!
Мати краси, що зродилася в шумі!
Прамати кохання! Пощади мене!
Вже лопоче, зачувши трупа
біла примара - чайка,
і дзьоб свій гострить до щогли,
і прагне, жадібна жрати, до мого серця,
що співає хвалу твоїй доні,
та що онук твій, малий пустун,
для іграшки вибрав.

Даремні просьби й благання!
Мій крик приглушує шторму рев,
гомін вітрів бойовий.
Гуркоче, свище, брязкає й виє,
мов божевільня згуків!

А між ними я чую привабні
згуки чарівної гарфи,
дико тужливий спів,
що душі розтоплює, серця розриває,
і я впізнаю той голос.

Далеко на шкоцькім скелястім березі,
де сірий замок стирчить вгорі
з розбурханого моря, —
там, у високому вікні,
стоїть прекрасна, хвора жінка,
ніжнопрозора, мов мармур біда,
вона грає на гарфу й співає,
а вітер розтріпує довгі коси
і несе її пісню понуру
через широке, розбурхане море.

7. Ш т и л ь

В морі штиль. Свое проміння
сонце кидає на води,
корабель гнучким смарагдом
тягне бóрозну зелену.

Під стерном лежить на пузі
боцман, що хропе тихенько, —
біля щогли юнга в дьогті
парус порваний латає.

А крізь бруд його обличчя
пробивається рум'янець,
і скривився рот широкий,
очі бóязько моргають.

Капітан над ним лютує
і кричить, реве: „Злодюго!
А, злодюго! Оселедця
витяг ти у мене з бочки!“

Штиль на морі. З хвиль вирнає
невеличка мудра рибка,
гріє голову на сонці,
в'єсело хвостом плюскоче.

Але ж чаєчка з повітря
налетіла вмить на рибку,
й хутко з здобичею в дзьобі
десь махнула аж під небо.

8. Очищення

Зостанься в глибині морській,
сне божевільний мій,
що не одну колись ніч
моє серце брехливим щастям мучив,
а тепер, як морська примара,
мені загрожувеш — і в білий день.
Там унизу зоставайся довіку,
а я ще скину туди до тебе
всі втіхи мої й страждання,
і шапку блазня з дзвіночками,
що так довго дзвонила мені над чолом,
і холодну, слизьку гадючу шкурку
лицемір'я й лукавства,
що довго мені сповивала душу,
недужу душу.

Гой-го! Гой-го! Вже вітер ось!
Вітрила вверх! Нехай лопотять!
По тихозгубній поверхні хвиль
мчить корабель,
і вільна душа радіє.

ДРУГИЙ ЦИКЛ

1. Привіт морю

Тáлатта! Тáлатта!
Щирий привіт тобі, вічне море!
Привіт тобі десять тисяч раз,
од втішного серця,
так, як вітало тебе колись
десять тисяч еллінських серць,
горем поборених, тугою зморених,
на всесвіт славних еллінських серць.

Котилися хвилі,
котились, ревіли,
а сонце щедро згори лило
веселе, рожеве світло,
а сполохані зграї чайок
спурхнули враз з диким криком,
затупали коні, щити забряжчали,
і ген залунав переможний клич:
Тáлатта! Тáлатта!

Щирий привіт тобі, вічне море!
Мов рідна мова, гудуть твої води,
мов сни дитинства, бачу, мигочуть

на лоні твоїх розгойданих хвиль,
і давні згадки мені знов повідають
про всі ті любі дарунки з ялинки,
про всі блискучі цяцьки й забавки,
про всі червоні кущі з коралів,
рибки золоті, перлини та скойки,
що нишком ти їх ховаєш
на споді, в світлім замку з криштáлю.

О, як дуже страждав я в чужій пустелі!
Наче зів'яла квітка
в бляшанці ботаніка,
лежало серце в грудях моїх.
Здається, я зиму пролѣжав,
хворий, у темній палаті в лікарні,
аж ось я її покидаю,
і сліпуче мене стрічає
смагáрдовá весна́, розбúджена сонцем,
надо мною шумлять дерева розквітлі,
і дивляться юні квіти на мене
очима розквітло-пахучими,
і все тут дихає, пахне, сміється й бринить,
а в блакитному небі співають пташки:
Тáлатта! Тáлатта!

О, серце хоробре й у відступі!
Як часто, до болю часто
тебе утісняли північні вáрварки.
З великих очей переможних
стріляли горючими стрілами,
а криво-загостреним словом
грозили груди мені розколоти;
листками з письмом цвяшкованим
розбивали бідний мізок приглушений.

Даремно тримав я навпроти щита,
свистали стріли, греміли вдари,
і варварки з півночі гнали мене
сюди, аж на берег моря.

І вільно зідхнувши, вітаю я море,
це любе, рятівне море, —
Тáлатта! Тáлатта!

2. Катастрофа

Любов і надія! Все вже в руїнах!
А я сам, мов труп бездиханний,
відкинутий гнівно морем,
лежу на березі,
на голім, порожнім березі.

Передо мною хвилює пустеля вод,
за мною лежить тільки сум та горе,
а надо мною десь тягнуться хмари,
безформно сиві доні повітря,
що з моря млистими відрами
черпають воду,
несуть і несуть понад силу
і знов проливають у море, —
заняття скорботне і нудне,
і непотрібне, як життя мов.

Гуркочуть хвилі, чайки кигичуть,
колишні згадки обвівають мене, —
забуті мрії, погаслі картини,
до болю солодкі, встають з забуття.
Живе на півночі жінка,
чарівна жінка, мов королівна.

Стрункий, кипарисовий стан
огорнутий пристрасно білим одінням;
а темне, шовкове волосся,
неначе блаженна ніч,
з її голови, косою вінчанної,
лягло на плечі солодко-мрійно,
й сповило принадно-біле обличчя.
З обличчя солодкого, з блілого чола
сяють великі і владні очі,
мов чорні сонця два.

О, ви, чорні сонця, як часто,
до різкошів часто, пив я з вас
полум'я диких надхнень,
стояв, спотикався, огнем приголомшений.
Тремтіла тоді голубина усмішка
круг високо складених гордих уст,
а високо складені, горді уста
дихали словом, приемним, як місячне сяйво,
і ніжним, як запах троянди.
І душа моя підіймалась,
і мчала орлом до високого неба!

Замовкніть, чайки та хвилі!
Бо все вже пропало — щастя й надія,
надія й любов! Я лежу на землі,
самотній, окрадений морем,
і гарячим лицем припадаю
до сирого піску.

3. Спів океанід

Море надвечір стало блідіше.
Самітно з своїм самітним серцем

сидить чоловік на голому березі,
і дивиться мертвим холодним зором
на безкрає холодне склепіння небес,
то знову на море широке, буйне,
і по широкім, бурхливім морю
зідхання його, мов вітрила повітряні,
тягнуться в далеч безкраю.
І знов вертаються сумно до нього,
бо серце, де хтіли причалити,
знайшли вони знову запертим.
Він голосно стогне, аж білі чайки
сполохано з гнізд пісковинних знялися,
і крильми над ним лопоче їх згряя,
а він їм говорить веселим словом:

„Ви, чорноногі птахи!
Що білими крильми перелітаєте море,
кривенькими дзьобами воду морську п'єте,
падло і м'ясо морської собаки їсте!
Ваше життя не солодке,
як і ваша пожива гірка!
А я щасливіший за вас,
куштую солодкого тільки,
живлюся солодким запахом рожі,
нареченої соловейка;
я їм ще солодші печива з цукру,
наповнені битою сметанкою;
і ще найсолодшого я скуштував —
солоденьке кохання, і щастя солодке —
бути коханим у когось.

Вона любить мене! Любить мене! Красуня!
Тепер вона дома сидить на балконі,
і дивиться в сутінки вечора,

в далечінь на широку дорогу,
наслухає і тужить за мною — їй-богу!
Даремно вона зідхає і слухає,
з відханням виходить вона в садок,
з квітками говорить, розказує їм,
який я їй любий та милий,
і як я кохаю її — їй-богу!
А потім на ліжку, вві сні над нею
мріє мій образ коханий щасливий,
ба навіть уранці, за першим сніданком,
в блискучому маслі на гріночці хліба
мій образ веселий бачить вона
і їсть його з щирим коханням — їй-богу!“

Так то він довго хвалився
в той час, як над ним пролітав крик чайок,
мов холодне хіхікання, сміх іронічний;
вечірня імла піднялась над морем, —
з фіолетових хмар зазирає так страшно
місяць, жовтий, як лист осінній,
встають над поверхнею моря буріни,
і з безодні бурхливого моря доноситься,
мов шелест вітру між листям,
невесела пісня океанід,
вродливих чарівних жалібниць морських.
За всіх голосніш виспіває голос приємний
срібнонової жінки Пелея, —
зідхають вони і співають:

„О, дурню, дурню! чванливий дурню!
Смуток замучений!
Лежать замордовані мрії твої, —
діти тендітного серця,

а серце твоє, мов нещасна Ніоба,
закам'яніло з горя!
В голові твоїй темна ніч,
а крізь неї б'ють блискавки тільки,
думки божевілья,—
а ти ще чванишся болем!

О, дурню, дурню, чванливий дурню!
Ти впертий такий, як предок твій,
високий титан, що небесний огонь
украє від богів і приніс його людям,
орлом недобитий, до скелі прикутий,
змагався з Олімпом, і кляв його стогоном,
так дуже, що й ми його вчули на дні,
і прийшли його втішити співом своїм.

О, дурню, дурню, чванливий дурню!
Хіба ж ти не слабший за його?
Чи не розумніше для тебе
хвалити, славити вічних богів,
нести терпеливо тягар свого горя,
нести терпеливо так довго, довго,
аж доки Атлас не втратить терпцю
і світ цей важкий не скине з плечей
у вічну ніч безпросвітну?"

Довго співали океаніди,
чарівні, жалібні красуні морські,—
прийшли голосніші бурюни,
їх спів заглушили,—
місяць сховався за хмари,
зідхала чорна ніч,—
я ще довго сидів у темі та плавав.

4. Боги Еллади

Повно-розквітлий місяцю! В світлі твоїм,
мов плинне золото, море блищить;
як ясний світанок, імлою сповитий,
лежить делечінь побережжя безкрайого;
на ясно-блакитнім, беззорянім небі,
гойдаються білі хмаринки,
немов величезні постави богів
із ясного м'яруму.

О, ні! Це не хмари! Не хмари! Ні!
А вони самі, це боги Еллади,
що втішно колись панували над світом,
а тепер зіпхнуті, завмерлі,
наче жажливі примари,
пливуть опівночі по небі.

Я з подивом, мов зачарований,
дивлюся на той пантеон у повітрі,
на постаті велетнів тих,
що мовчки-святочно і страшно хитаються.
Оце Кронідн,— владика небесного царства.
Біле, як сніг той, волосся його голови.
Колись те волосся Олімпом трясло!
Він блискавку згаслу тримає в руках,
і горе страшне на обличчі його,
а гордість колишня не зникла й до нині.
Колись були кращі часи,— о Зевесе! —
як ти для радощів неба
брав хлопців і німф гекатомби;
але й богам панувати не вічно;
бо старих молоді поскидають,
як і сам ти колись свого батька старого
і власних дядьків-титанів зігнав,

Юпітре-Парріцідо!

І тебе я впізнав, горделива Юноно!

Хоч і заздрісна ти до нестями,
вихопив інший хтось бєрло твоє,

і ти вже не цариця неба,
стали кам'яні очі великі твої,
і руки твої лілійові безсилі,
і помста твоя не досягне ніколи

богом названої дівчини-жінки,
ні чудодійного божого сина її.

І тебе впізнаю, Палладо-Атено!

Ні щитом, ні мудрістю ти не змогла
врятувати богів од пагуби!

І тебе я впізнав, Афродито,
колись золота, тепер срібна!

Хоч поясом стан твій охоплений пристрасно,
та з жахом таємним дивлюсь я на вроду твою,
коли б твоє тіло хотіло мене
ощасливити так, як колишніх героїв,—
то з жаху загинув би я:

богиною смерти здаєшся мені,
Венеро-Лібітіна!

Не з коханням на тебе тепер споглядає
гордий той Арес.

Так сумно дивиться Фойбос Аполло,
завзятий юнак! Вже мовчить його ліра,
та, що колись пригравала богам на бенкетах,
а ще сумніше дивиться Гєфайстос,
бо й справді! кульгавий він! Більше ніколи,
не змінить він Гебу в бенкеті,
і не розливатиме більше на зібранні
чарівного нектару,— і давно вже замовк
той невгомонний регіт богів.

Ніколи я вас не любив, олімпійські боги!
Бо ненависні греки мені,
і римлян так само не можу терпіти,
та святе милосердя, гірке співчуття
ворушиться в серці моїм,
як тільки на вас я погляну з долини,
боги позабуті,
мертві примари, що бродите ніччю,
слабі, мов туман той, що вітер розгонить.
І тільки згадаю, які боязькі ті боги,
що перемогли вас і з неба зігнали,—
нові боги, що панують жахливо,
злорадно під маскою свято-невинности.
О! тут охоплює гнів мене лютий,
я хтів би розкинуть новітні божниці,
боротись за вас, стародавні боги,
за вас і за ваші святі права,
і перед вашими вівтарями високими,
знов відбудованими, запалив би я жертву,
хотів би я сам на колінах молитись,
і руки з благаннями до вас підіймати.

Хоч завжди ви, давні боги,
стояли в змаганнях людей
по тому боці, де переможці,
але людина тепер шляхетніша за вас,
і в боротьбі богів я стану за вас,
розбиті боги!

*

Так говорив я, і видко, що з сорому
зачервонілися постаті в хмарах блідих,
і дивились на мене поглядом смерти,
стражданням знесилені, і зникли нараз.

А місяць саме сховався
За чорну хмару, що раптом насунула,
піднялися високо хвилі бурхливого моря
і переможно вийшли на небо
одвічні зорі.

5. Питання

Над морем диким, північним морем,
стоїть чоловік-юнак,
у грудях горе, сумніви в думках,
і смутними устами він хвилі питає:

„Розв'яжіть мені загадку життя,
болючу, старезну загадку,
що стільки над нею голів мізкувало,
голів у клобуках з гієрогліфами,
голів у тюрбанах і в чорних брилях,
голів у перуках, та тисячі інших
бідних, спітнілих людських голів, —
що значить „людина“? — скажіть мені!
Звідкіля вона? Куди вона йде?
І хто там високо між зір золотих?

Рокочуть хвилі свій вічний рокіт,
гуляє вітер, втікають хмари,
мигочуть зорі, холодні, байдужі, —
а дурень чекає одвіту.

6. Фенікс

Летить з далекого заходу птах,
летить на схід сонця,

до горбів рідних на сході,
де гострі коріння ростуть і пахнуть,
де пальми шумливі, джерела холодні,—
летить і співає чарівний птах:

„Вона його любить! Любить!
Носить образ його в малім серці,
носить приємно, в темному сховку,
і сама про це не зна!
Але вві сні він стоїть перед нею,
вона плаче і руки цілує йому,
і кличе його на ймення, —
од крику прокинеться й з ляком лежить
і тре собі очі чарівні, зчудована—
вона його любить, любить!“

*

Прихилившись до щогли, високо на палубі,
стояв я і слухав цю пісню птаха.
Мов чорнозелені коні зі срібними гривами,
скакали хвилі в кучерях білих,
мов зграї лебедів пропливали
на білих вітрилах гелголяндці,
зухвалі номади північного моря.
Надо мною, в вічній блакиті,
тремтіли білі хмаринки,
пишалося вічне сонце —
троянда неба, вогнисто розквітла,—
і в море привітно дивилась.
А небо і море, і серце мое
дзвонили луною:
„Вона його любить! Любить!“

7. В гавані

Щастя пловцеві, що в гавані станув,
за собою кинув море і бурі,
і ось у теплі сидить спокійно,
у добрім льоху під ратушею Бремену.

О, як то світ привітно та любо
одбився в веселій, зеленій чарці!
О, як схвильований мікрокосмос
соняшно ллється в спраглі серця!
В чарці побачив я все:
давню й новітню історію світу,
турків і греків, Гегеля й Ганса,
ліси цитринові і вахт-паради,
Берлін і Шільду, і Туніс, і Гамбург,
а перш усього — образ коханки,
голівку янгола в плесі райнвайну.

О, яка ж ти красуня, моє кохання!
Вродлива ти, мов рожа!
Тільки не рожа ширазька,
соловейкова любка, Гафізом оспівана;
тільки не рожа саронська,
свято-червона, пророками вславлена;
ти рожа льоху під ратушею Бремену.
Оце ж то рожа над рожами!
Чим старша стає, то тим краще цвіте,
її запах небесний мене ошчасливив,
надхнув мене, оп'янив мене.
Якби не схопив мене цупко за чуба
шинкар у льоху під ратушею Бремену,
то я й покотився б!

Він славний муж! Сиділи ми разом,
пили, як брати,
розмовляли про справи високі й таємні
зідхали і падали часто в обійми,
і мене навернув він до віри в любов.
Я пив за своїх ворогів найлютіших
і всім бездарним поетам простив,
як згодом проститься й мені самому,
я плакав зворушений, і, нарешті,
одкрились вороба спасіння мені,
де дванадцять апостолів, бочок святих,
проповідують мовчки, а все ж зрозуміло
для всіх народів.

Оце ж то мужі!
Назверх непоказні, в одежі з дерева,
внутрі ж вони кращі, далеко світліші
за всіх пихатих левітів святині,
та охоронців, придворців Ірода,
оздоблених золотом, в пурпур зодягнутих.
Аджеж я завжди казав,
що не між простою черню,
а в якнайкращім товаристві
постійно живе небесний владика!

Алилуя! Як люблю мене обвівають
пальми бет-ельські!
Як пахнуть мірри гебронські!
Як шумить Йордан, спотикнувшись з утіхи!
І душа безсмертна в мені спотикнулась,
з нею й я спотикаюсь, і хитаючись
веде мене східцями на світло дня
славний шинкар під ратушею в Бремені.

Славний шинкарю під ратушею в Бремені!
Поглянь! На дахах будівель сидять
янголи п'яні, — вони співають, —
а розжеврене сонце на небі —
це тільки червоний ніс п'яниці,
це ніс всесвітнього духа.
А навколо червоного носа духа
крутиться п'яний цілий світ.

8. Епілог

Наче на ниві пшеничні стебла,
ростуть і хвилюють в людській душі
тії думи.
А найніжніші задуми кохання
квітнуть між ними так любо й вєсело,
мов квіти рожеві й блакитні.

Рожеві й блакитні квіти!
Понурий косар вас відкине, як зайвих,
ціп дерев'яний розтрощить вас глумом,
ба навіть бідний мандрівник,
що виглядом вашим втішався й радів,
хитне головою
і скаже: гарний бур'ян!

Але вродлива селянка,
вінки сплітаючи,
вшанує й зірве вас,
вквітчає вами розкішні коси,
і завітчана вами піде в танок,
де любо лунають скрипка й сопілка,
або в гайочок тихий,
де голос милого краще бринить,
ніж скрипка й сопілка.

НОВІ ПОЕЗІЇ

Н О В А В Е С Н А

1

Ти під деревом розквітлим
прислухаєшся до вітру,—
мовчки линуть легкі хмари,
мов тумани ті в повітря.

Ліс і луки як завмерли,
мов підстрижені навколо;
зимно в полі, зимно в серці,
ніби й серце захолло.

Аж нараз падуть на тебе
білі пласти, — ніби з неба
білу плахту опустило
біле дерево на тебе.

Не метелиця то біла,
що кружляє над тобою, —
то тебе весняні квіти
криють білою габою.

Що за чар весни солодкий!
Принесла вона обнову, —
сніг у квіти обернувся,
ах, а серце любить знову!

2

В лісі все зазеленіло,
стало м'олодо, чудесно;
а згори сміється сонце:
„Як здорова, люба весно?“

Я й твою вже пісню чую,
соловейку невеселий;
довго хлипаєш, мій друже,
про любов чарівні трелі.

3

Кохаю я квітку, а к'отру — не знаю;
так важко стає.
В кождісінький келех квіток зазираю,
чи серце в нім є.

Так пахнуть квіти в вечірнім світлі
лящить соловій.
Шукаю душі щонайкращої в світі —
до пари своїй.

Лящить соловій... Розумію я, пташко,
ці ніжні пісні;
обом нам тужно, гірко й важко —
тобі й мені.

4

Вже май прийшов привітний,
дер'єва й квітки цвітуть.
А в небі, в яснім світлі
рожеві хмарки пливуть.

Співають соловейки
згори, у листках на гіллі,
гарцюють ягнятка біленькі
в шовковій, зеленій траві.

А я мовчу й не гарцюю,
на травці хворий лежу,
дзвінки далекі зачую,
і мрію... А що — не скажу.

5

Кожну мить в душі бринить
пісенька весняна;
полети в широкий світ,
пісенько кохана!

В світі тім ти знайдеш дім
в зелені розквітлій;
як троянду вгледеш в нім,
передай привіт мій!

6

Задзвонили всі дерева,
заспівали гнізда д'горі;
хто ж так гарно диригує
в лісовім зеленім хорі?

Чи не та сіренька чайка,
що схиляє в такт головку?
Чи педантна та зозулька,
що воркує без умовку?

Чи поважна та лелека
править хором, як захоче,
і своїм довгеньким дзьобом
так розмірено стукоче?

Ні! — В моїм співучім серці
диригент над їхнім хором,
чую, як він в такт стукає —
певне, зветься він амбром.

7

Весняна, тепла нічка вже
квітки розвиває гоже, —
як серце себе не вбереже,
то знов закохатися може.

Котра ж із квіток підозріла мені,
щоб серце застрягло в неї?
Дають мені раду солов'ї,
боятись тепер лілеї.

8

Постигло лихо, дзвонять дзвони.
Ого! Я з глузду збився знову!
Весна й очей чарівних двое
на серце моє учинили змову.

Весна й очей чарівних двое
спіймали в сильце моє серце знову!
Гадаю, що рожі та й соловейки
глибоко в'плутані теж у цю змову.

9

Ах, я прагну сліз кохання,
сліз солодких та гірких,
і боюсь, що це бажання
врешті здійсниться, до лих!

Ах, солодкий біль кохання,
насолада втіх гірких!
Знов закралося страждання,
до грудей слабих таких.

10

Весни блакитні очі
все дивляться з квіток;
а я фіялки любі
зриваю на вінок.

Зриваю та й гадаю,
з тих думок і мрій
що в серці виринають,
співає соловій.

Що тільки я згадаю,
він те вже всім розніс;
мою найкращу тайну
вже знає цілий ліс.

11

Як проходиш ти повз мене,
одяг твій зашелестить,
серце з радощів шалене
за тобою в слід летить.

А як станеш серед шляху,
з дивуванням глянеш ти,
то лякливе серце з жаху
вже не може далі йти.

12

В воді струнка лілея
так мрійно дивиться з хвиля,
а з неба місяць шле їй
кохання світлий біль.

Вона ж несміло втиче
свій погляд у хвилі, й тоді
побачить бліде обличчя
коханця свого в воді.

13

Як ти блакитні очі
до мене звёрнеш на мить,
тоді я стаю, мов мрійний,
не можу заговорить.

Твої блакитні очі
я згадую скрізь чогось;
блакитних думок ціле море
на серце моє полилось.

14

Серце знову покорилося,
давній гнів тепер минає,
знову ніжні почування
в серці травень навіває.

Знов щовечора блукаю
по залюдненій алеї
і під кожним капелюшком
я красуні жду своєї.

Знов над синьою рікою
на містку стою до ночі:
чи в човні десь не зустріну
ті чарівні любі очі.

Знову в шумі водоспаду
чую жальоби безсилі —
ніжне серце розуміє,
що шепочуть білі хвилі.

Знов на закрутах доріжок
я в задумі заблукався,
а в кущах пташки сміються,
що безглуздий закохався.

15

Блукаю між квітками
і з ними й сам цвіту,
ходжу неначе сонний
хитаючись находити.

Тримай мене, кохана!
а то я й тут впаду
до ніг тобі, мов п'яний,
а стільки людей в саду!

16

Святий союз заклали
закохані наші серця,
до себе міцно припали,
пізналися до кінця.

Ах, тільки юну рожу,
що грудь квітчала твою,
союзницю безталанну,
зім'яли ми майже всю.

Дишуть запахом гвоздики;
ясні зорі на блакиті
мерехтять, мов злътні бджілки
на небеснім оксамиті.

Онде в затінку каштанів
видко домок ясно-білий,
чую: дзвонять шкляні двері,
щось туркоче голос милий.

Ніжна дрожь, святе тремтіння,
і в обіймах серце мліє;
прислухаються троянди,
і співають соловії.

Знову давнє щастя сниться
під старими деревами,
поцілунки ті ж, здається,
між колишніми квітками.

Чи ж не так дивився місяць
крізь зелене листя в воду,
як богині мармурові
вартували біля входу?

Ах! Я знаю, як змінились
сни минулі за журбою,—
дерева й душа покрились
біло-сніжною габою.

Як самі ми похололи,
розійшлися та й забулись,
ми, що зараз ніжно й любо
знов до себе пригорнулись.

Поцілунки ті, якими
ми міняємся в тиші,
скільки радощів дарують
знов закоханій душі!

Серце згадує минуле,
що в душі лягло на дні,
споглядає дні колишні
й про майбутні марить дні.

Та не слід так довго думать,
як цілуєшся в цю ніч,
краще плач, кохане серце!
Плач, бо плакати — легша річ.

Жив-був король понурий,
на голові мав сивину;
і той король нещасний
узяв молоду жону.

А був там паж вродливий,
золотом чуб його світив,
він юній королеві
шовковий шлейф носив.

Знаєш цю давню пісню?
її мотив такий сумний...
Вони обоє вмерли,
бо дуже кохались вони.

„П'яні в місячнім промінні
пахнуть липи тут розквітлі,
ніжна пісня соловейка
розливається в повітрі.

Любий, гарно нам сидіти
тут під липою, як звикле.
Ясний місяць нам крізь віти
золоте проміння сипле.

Бачиш липові листочки?
всі подібні до серденька;
через те сидять під ними
всі закохані раденько.

Ти всміхнувся, мій коханий,
линеш мріями в безкрає.
Розповіж, яке бажання
в любім серці виростає?“

„Признаюсь тобі, мій квіте,
я про зиму тільки мріяв,
щоб холодний сніжний вітер
завірюхою повіяв.

Ми б на вирізьблених санях
вдвох під хутрою сиділи
і з дзвінками голосними
через поле десь летіли“.

Лісом в місячному сяйві
ельфи вёрхи десь женуться;
зично їх ріжки лунають,
дзвінко їх дзвіночки б'ються.

Їхні білі коні носять
роги оленів великі;
і летять вони в повітрі,
мов прудкі лебеді дикі.

Королева їх до мене
щось кивнула головою.
Що це? Знов я закохаюсь,
чи надійде смерть за мною?

23

Вранці шлю тобі фіялки,
що в лісочку назбирав я,
а підвечір ношу рожі,
що вже смерком наламав я.

Знаєш, що ці квіти хочуть
розказать тобі, коханко?
Вірна будь мені до ночі
і кохай мене до ранку.

24

Листа, що ти прислала,
читаю без жалів;
мене ти розкохала,
навіщо ж стільки слів?

Написано принадно!
сторінок двадцять п'ять!
Не пишуть так докладно,
як кидають кохать.

Не турбуйсь, що це кохання
я по світу рознесу,
хоч уста метафор повні
про святу твою красу.

Під покровом пишних квітів
добре схована в тиші
та жагуча таємниця,
той таємний пал душі.

А хоч іскри підозрілі
вітер з квітів рознесе, —
світ цей в полум'я не вірить,
за поезію візьме все.

Зорі з ясними лапками
мовчки міряють блакить,
щоб землі не розбудити,
що в обіймах ночі спить.

Мовчки гай стоїть і слуха:
кожний лист — зелений слух;
сонна скеля простягнула
тінь, мов руку горний дух.

Хто там скрикнув? Чий то відгук
ловить чуйно груди моя?
Чи то любки ніжний шепіт,
чи то пісня солов'я?

27

Цвітуть палкі бажання,
і в'януть знов вони,
цвітуть та й одцвітають,
і так аж до труни.

А я це знаю й жалкую
кохання, коротких утіх;
а серце, розумне й дотепне,
кривавиться в грудях моїх.

28

Мов обличчя діда кисле,
д' гóрі небо простяглося,
над червоним оком звисли,
сиві хмари, мов волосся,

Як на землю дід погляне,
в'яне листя, гинуть квіти,
гине в серці все кохане,
пісня мусить заніміти.

29

В душі нудьга і серце похололо;
я їду в світ. Холодна вся земля;
кінчиться осінь; вимерли поля;
вогка імла вкриває все навколо.

Гудуть вітри і крутяться помалу
з червоним листям, що паде з гілля.
Зідхає ліс! — Задимлені поля;
вже йдуть дощі. Ще цього не ставало!

Пізня осінь. Мла на полі.
Холод. Сірі зграї хмар.
Дерева безлисті, голі,
ще страшніші від примар.

Лиш одно стоїть самотньо
й досі в зелені в гаю,
мовчки плаче і скорботно
хилить голову свою.

Осінь вже й на серці в мене.
Пустка і в душі моїй.
А те дерево зелене —
це, кохана, образ твій!

Небо сіре і буденне!
Тільки місто не змінилось:
як було дурне й злиденне,
так і в річці тій відбилось.

Тут носи довжезні скучно
висікають ці паниська.
Тут так гордо і бундючно
позіхають всі людиська.

За тобою, півдне, плачу,
лиш твою хвалю природу,
відколи людей цих бачу
і погану цю погоду.

РІЗНІ ПОЕЗІЇ

СЕРАФИНА

1

Як увечері блукаю
в мрійній хаші лісовій,
любко, завжди поруч мене,
ходить ніжний образ твій.

То ж не твій серпанок білий?
Не лице бліде твоє?
Чи то тільки мрійний місяць
крізь ялинки світло лле?

Чи мої це власні сльози,
що так тихо тут падуть?
Чи то справді ти зо мною
плачучи блукаєш тут?

2

На спокійний берег моря
налягла вже сутінь ночі,
із-за хмар пробився місяць,
а з-під хвилі щось шепоче:

„Он юнак той — чи він дурень,
чи закоханий безумно?
Виглядає він веселим,
але ж дивиться так сумно“.

А згори сміється місяць,
чути відповідь од нього:
„Він закоханий, і дурень,
Та й поет іще крім того“.

3

То певне біленька чайка,
що онде пурхає в імлі
над темними хвилями моря,
а місяць високо вгорі.

Із моря скат ще й акула
показують морди свої.
То злине, то спуститься чайка,
а місяць високо вгорі.

О, серце, таке полохливе,
як болісно, важко тобі!
Заблизько вода від тебе,
а місяць високо вгорі.

4

Що ти мене кохаєш,
я серцем чув давно,
аж ось, як ти призналась,
зжахнулось чогось воно.

Вилазив я на гори,
радів, співав весь час,
над море йшов і плавав,
як промінь сонця гас.

У мене серце — сонце,
горить, мов жар, воно,
і в море кохання тоне,
величньо на саме дно.

5

О, як цікаво та чайка
Все зйркає в наш куток,
бо я притулив своє вухо
до любих твоїх усток!

Вона хотіла б знати,
що з уст твоїх сплива,
чи в вусі моїм цілунки,
чи любі твої слова.

Що в душу мені шепоче,
коли б це я знав хоч сам!
Слова та й поцілунки
чудесно змішались там.

6

Вона, мов сарна боязка,
од рук моїх тікала;
поміж проваллів, круч та скель
коса на вітрі грала.

Де скеля круто в море йшла,
догнав я сарну гірну,
і ніжним словом приручив
ту душку непокірну.

Ми як в раю сиділи там,⁹
так високо й блаженно;
під нами сонце йшло на дно
в безодню моря темну.

Прекрасне сонце вже зайшло
в безодню хвиль помалу,
а море з радощів над ним
так буряно заграло.

Не плач, бо сонце в хвилях тих
не вмерло, не пропало,
а в мене в серці всю красу
і весь свій жар сховало.

7

Сива ніч лежить на морі,
а вгорі мигочуть зорі.
Час од часу під^т водою
чути довгі співи в хорі.

Там старий північний вітер
на блискучі хвилі грає,
мов з органів линуць звуки,
і розходяться в безкрає.

Півцерковні, півпоганські
всі мотиви в тому хорі,
і летять вони до неба,
аж радіють в небі зорі.

Ті зірки стають все більші,
ссяйвом радощів сповиті,
доки врешті наче сонця
закружляють у блакиті.

І під музику в долині
свій танок скажений водять.
Зорі — сонце-соловейки,
що в танку проміннім ходять.

Все гримить, шумить, співає,
заспівали з небом води,
і в душі своїй відчув я
буйну велич насолоди.

8

Сни-цілунки! Сон-кохання,
все чарівне сон-життя!
Не забудь, моє кохання,
все пройде без воріття!

Все, що міцно держать груди,
позникає, промайне —
серце все колись забуде,
очі сон важкий примкне.

9

Над морем панна тужить,
зідхає довгий час,
бо жалко їй так дуже,
що промінь сонця згас.

Паняню! Не зідхайте,
такий вже здавна лад:
тут спереду сонце зайде,
і вернеться ззаду назад.

10

На чорних вітрилах мій корабель
пливе через море грізне;
ти знаєш, який я дуже сумний,
і так ображаєш мене.

Невірне, як вітер, серце твоє,
сюди то туди майне;
на чорних вітрилах мій корабель
пливе через море грізне.

11

Як підло ти зробила;
нікому з людей не одкрив я,
а виїхав нишком на море геть,
і риbam про все розповів я.

Я тільки на суходолі
не взяв тобі доброї слави,
та знає вже цілий океан
про вчинки твої плюгаві.

12

Пливуть десь розбурхані хвилі
до берегів,
ростуть і падають безсилі
серед пісків.

Приходять міцні й великі,
гудуть весь час;
стають нарешті дикі —
що з того для нас?

13

Рунічний камінь у море звис,
отут я сиджу в задумі;
під крики чайок, під вітру свист
десь котяться хвилі у шумі.

Чимало красунь любив я колись,
були в мене й друзі милі —
а де вони ділись? Під вітру свист
мандрують запінені хвилі.

14

На сонці море так ряхтить,
мов з золота воно.
Брати, як я загину,
спустить мене на дно.

Я ж море завше так любив,
воно ж мені нераз
так серце володило,
і з ним ми дружили враз.

АНЖЕЛІКА

1

В день, як бог мені сприяє,
щоб вуста мої мовчали,
ті вуста, які в одчаї
так співали про печалі?

Так, що всі хлопчиська тихо
на мій лад складали вірші,
і пісні мої про лихо
привели нещастя гірші.

Соловейків ніжні хори,
що в душі моїй заснули,
заспівайте, щоб простори
ваші радощі почули.

2

Хоч ти так хутко промайнула,
а все ж оглянулась разок,
уста, одкриті, мов на запит,
в очах бурхливий гордий зрок.

Коли б я був не біг ніколи
ловить одежі білий шовк!
Прекрасний слід маленьких ніжок
коли б ніколи не знайшов!

Бо зникла враз колишня буйність,
ти стала лагідна в ці дні,
і ніжна й нестерпуче добра,
та ще й закохана в мені!

3

Не повірю, юна вродо,
що твердить упертий рот;
цих очей великих чорних
не знаходимо в чеснот.

Скинь брехню свою строкату,
я люблю тебе, я твій.
Дай стиснуть біленьке серце,
біле серце, зрозумій!

4

Ах, яка ж бо ти чарівна,
як почнеш душевну сповідь,
і про твій шляхетний погляд
попливе словесна повідь!

Повідаєш, як ти завжди
лиш величні думи мала,
як гордині свого серця
стільки тих офір давала!

Як тебе й за мільйони
не могли б таки придбати,
що тобі радніш померти,
ніж за гріш себе продати.

Я стою перед тобою,
мовчки слухаю до краю,
мов німий прообраз віри
руки набожно складаю.

5

Я затуляю очі їй,
цілуючи в уста;
вона тривожить спокій мій,
причин вона пита.

Отак від вечора до зір
весь час вона пита:
„Чом ти закрив мені мій зір,
цілуючи в уста?“

Та ба! не знаю вже й самий,
Звідкіль причина та,
що очі затулив я їй,
цілуючи в уста.

6

Не лякайся, люба крале,
тут ти певна, як за дня;
а щоб нас і тут не вкрали,
замикаю двері я.

Бурю й вихор я за межі
наших стін не пропушу;
щоб не трапилось пожежі,
зараз лямпу погашу.

Ах, дозволь мені рукою
білу шийку цю обвить,
бо без шалика зимою
можна горло застудить.

7

Так, ти ідеал мій, зоря ясна,
тобі це твердив я щоразу
огнями цілунків, присяг без числа,
сьогодні ж не маю часу.

А завтра прихось од двох до трьох
поновимо радощі любі;
розважимося трохи дома удвох;
обідати будемо вкупі.

Якщо я зможу дістати квитки, —
бо зараз каса заперта, —
тебе я в театр поведу залюбки,
там ставлять чорта-Роберта.

Ця опера, знаєш, чортівська така,
там чари й кохання наливо;
в ній Меєрберова музика,
і Скрібове кепське лібретто.

8

Не одганяй, хоч любий сок
міг спрагу вже згасить;
хоча чверть року ще тримай,
хай маю й я досить!

Не хочеш бути коханкою,
тоді хоч другом будь.
Коли кохання прогуло,
то стелять дружбі путь.

9

Буйна масниця кохання,
наших серць морочний одур,
вже скінчивсь, і ми тверезі
з позіханням сидимо.

Келех випито до дна,
повний пристрасного хмелю,
що шумів і грав по вінці,
келех випито до дна.

І скрипки вже ті замовкли,
що до танцю буйно грали,
до таночку пристрасти,
і скрипки вже ті замовкли.

Вже погасли й лямпіони,
що лили сліпуче світло
на барвисту гру машкар;
вже погасли й лямпіони.

Завтра, в середу, говіння,
я чоло тобі намажу
посним попелом і скажу:
Жінко, пам'ятай -- ти глина!

ДІЯНА

1

Колосальні, пишні члени
цеї жінки без пручань
вже в руках моїх бажань
і прихильні вже до мене.

Як мене б чортівська сила
стала з нею єдинить,
я б закаявся в ту мить,
бо вона б мене побила!

Що за шия, горло, груди!
(вище щось не доберусь)
Доки з нею обіймусь—
„Боже, милостив мні буди!“

2

Вона в затоці Біскайській
вглédіла світло дня,
в колисці вже задушила
двох котенят вона.

Вона ж босоніж Піренеї,
мов легка сáрна, пройшла,
а потім велетнем юним
в Перпіньяні з'явилась вона.

Тепер вона дама найбільша
у Фòбург Сен-Дені;
сер Вільям на неї вже видав
тринадцять тисяч луї.

3

Часом, донно ви моя,
як гуляю з вами в парі,
то в думках літаю я
у Болонні по базарі.

Там криниця єсть одна,
Фонте-дель-Гіганте зветься,
і статуя Нептуна,
майстра Джовані, здається.

КЛЯРИСА

1

Що б чортяки твою маму
і твого батька взяли,
що мені зирнуть на тебе
у театрі не давали.

Бо вони сиділи вкупі
й так стулилися до себе,
що не було ні шпаринки,
щоб поглянути на тебе.

Так дивились, як на сцені
пара милих пропадала,
і плеска́ли божевільно,
як та пара умирала.

2

Дарунок весільний весна принесла
і радощі й музику любу,
якраз новоженцям приносить вона
свої віншування до шлюбу.

Троянди й жасміни в букеті її,
фіялки та різне коріння;
вона молодому несе сельдері,
а „їй“ на капусту насіння.

3

О, не дай вам бог клопоту,
ні сердешної хвороби,
ані смороду, ні поту,
ні забитої утроби!

Так, як ось, під час вінчання,
будьте все коханням ситі,
в цім ярмі аж до сконання
будьте тілом плодовиті.

4

Як ти плачеш, як смієшся,
як сердито губки дуєш!
Хоч сама мене не любиш,
а проте чогось ревнуєш.

Ти троянди цілувати
і не хочеш, і не станеш,—
ні! ти возишся з тернами,
доки носа не пораниш.

5

Занадто пізно ці усмішки
і ті зідхання полились!
Давно померли почування,¹
яких цуралась ти колись.

Занадто пізно для любови!
В моїй душі на темнім дні
лежить ще погляд твій чудовий,
мов промінь сонця на труні.

*

Цікаво знати, як помру я,
куди душа піде сама?
Де ті огні, що вже погасли?
Де ті вітри, що їх нема?

ЙОЛЯНТА Й МАРІЯ

1

Як поета вшанувати,
добре знають ці пані.
Дали доброго обіда
мому генію й мені.

Ах, їх суп такий чудовий!
і вина попив я всмак,
птиця була досконала,
заяць з безліччу присмак.

Говорили про мистецтво,
я й наситився як слід;
і подякував за ласку,
за чудесний їх обід.

2

Котру ж із двох мені кохати,
як гарна ця, та гарна й та?
Ще й мати гарна молодиця,
а донька — квітка золота.

На ті невинні білі члени
дивлюся пристрасно весь час,
а ці розумні гарні очі
ще краще розуміють нас.

Ослу душа моя подібна,
що весь задумався й затих
перед двома жмутками сіна, —
який смачніший буде з них?

3

Груди — у трибарвних квітах,
що твердять такі слова:
„Це серце звикло вільно жити,
і ненавидить рабства!“

Царице Маріє, четверта
в моїм серці! Слухай лиш!
Як будеш на троні вперта,
то, як перші три, злетиш.

4

Порожні пляшки, був гарний бенкет,
і дами спітнілі, рум'яні,
вони розпустили зухвало корсет,
здається, вони вже п'яні.

Ось, плечі бліді, а грудці мов сніг,
з тривоги серце забилося.
Лягають на ліжку, чути сміх,
тепер вони ковдрою вкрились.

Спустили запону на спальню свою,
й хропуть, неначе в заліжку,
лиш я в покої, як дурень, стою,
й дивлюся в ваганні на ліжку.

5

Смілі рухи замінили
юний пал мій, що завмер.
Без вагання обіймаю
ще стрункіший стан тепер.

Хоч часом якась кохана
і пручатись почалà,
але сором і пручання
сила слів перемогла.

Та при радощах коротких
я не радуюсь як слід.
Бо нема, мабуть, солодких
дурошів минулих літ.

ЕММА

1

Стоїть він міцно, мов стовбур,
на світі, в метелиці, в млі,
і руки простер до неба,
ногами вгруз у землі.

Так довго страждав Багірата,
аж Брама змилосердивсь
і Ґангові наказав він,
щоб той з небес поливсь.

А я, кохана, даремно
мучусь і сохну щодня, —
не крапне з очей твоїх райських
на мене й крапля одна.

2

Ні єдиного цілунку
за любов мою з клопотом!
І отак то бідолашний
я з сухим зостався ротом!

Раз було вже близько щастя,
навіть подих чув я любий,
та воно перелетіло,
не торкнувшись і до губи!

3

Еммо, розкажи по правді,
чи дурний я від кохання?
Чи й саме кохання може
наслідок дурноти справді?

Ах, мене так мучить, Еммо,
крім шаленої любови,
крім любовного шаленства,
ще й отся важка дилема!

4

Вже в своїх найгірших шатах
бродить ніч біля вікн,
час серцям відпочивати,
жмурить очі близький сон.

Ти стара, я ще старіший,
наша вєсїнь одцвіла;
ти холодна, я зимніший,
в нашїм серці осїнь, мла.

Ось — кінець переживання!
По коханню, спитім вщерть,
прийде келех без кохання,—
по житті надїйде смерть.

КІТТИ

1

Блищить так гарно на заході сонце.
та кращі за нього очі твої,
і очі твої, і сяйво вечірнє
вливають смуток у серце мені.

Вечірнє сяйво — це знак розлуки,
сердешної ночі сердешних ран.
Між серцем моїм і твоїми очима
небавом широкий будé океан.

2

Як ніжно, як любовно
вона листи складає,
що тільки мене кохає —
безмежно, ще й невимовно!

Тим часом ходить у смутку,
бо туга тисне груди:
„Ти мусиш сюди прибути,
до Англії, хутко-хутко!“

Несе на хвилях барку,
 що мчить, мов сárна, прудко.
 На Темзі будем хутко
 і в тінях Реджентспарку.

Живе там любка Кітті,
 моя красуня біла;
 нема такого тіла
 Ні в West-End, ані в Сіті.

Вона в казан спижовий
 налила вже водички,
 присунулась до пічки,—
 застану чай готовий.

Вчорашнє щастя мов у сні
 сьогодні розпливлòся;
 кохання вірного мені
 придбати не вдалося.

З цікавості чимало краль
 до мене приставало,
 А як приглянулись, на жаль,—
 за хвильку їх не стало.

Одна сміялась, як ішла,
 а друга блідла, мліла;
 лиш Кітті слізочки лила,
 як кинути хотіла.

МІШАНІ ВІРШІ

КАТЕРИНА

1

„Хочете? З нею я вас познайомлю!“
Нишком княгиня каже мені.
„Ой, ні! я боюся, що голову злбмлю,
мене вже бентежить погляд її“.

Та жінка вродлива мене хвилює.
Бо голову дурманить хміль;
моя душа при ній віщує
новітнє горе, новітній біль.

Боюсь приступити до неї поволі,
а все таки хочеться ближче мені.
Зірками моєї нещасної долі
здаються очі чарівні її.

Погідне чоло. Але вісники бурі, —
ті брови, мов хмари, і очі — вогні
лежать і чекають, мов тіні понурі.
Я чую в душі на найглибшому дні.

Уста такі чисті. А ближче загляну,
то поміж трояндами бачу гадюк,
що можуть завдати душі моїй рану
брехливим цілунком. Боюсь тих мук.

А туга так тягне.—Підійду вже ближче
до місця страшного, хоч знаю — там жак.
Вже бачу чарівне її обличчя,
вже чую вогонь її слів на устах.

Вона поспитає: „Мус'є! Чи з вами
знайома співачка ота, чи ні?“
Заїкаючись одкажую дамі:
„Ніякого співу не чути мені“.

2

Як Мерлін у власнім колі —
як нещасний чародій, —
так я в сіточці своїй
сам заплутавсь мимоволі.

Я до ніг її прикутий,
і ніяк не відірвусь,
вічно в вічі їй дивлюсь —
дні, години і мінути.

Зняти чарів тих не вмію;
час минає, ніби в сні...
Каже щось вона мені,—
тільки що? — Не розумію.

А як вуст моїх торкнеться
ніжним ротиком в тиші,
то на темнім дні душі
дика полумінь займеться.

3

Весь день і вечір я гарно провів,
 так жити — повік не набридне!
 Вино було добре... А Кітті — краса,
 а серце було ненаситне.

Огнем цілували червоні уста,
 так дико, так дуже бентежно,
 так ніжно дивились очі-зірки —
 щасливий був я безмежно.

З обіймів бурхливих так хитро мені
 нарешті втікати довелося,
 я спёршу мусів руки її
 зв'язать її власним волоссям.

4

В моїх обіймах ти люблю
 до серця мені прилягла.
 Тобі я — ціле небо,
 мені ти — краща зоря.

Кишить десь там під нами
 той натовп людей дурних,
 сваряться, кричать, лютують,
 і правда в кожного з них.

І дзвонять своїми дзвінками,
 немає причин їх сварні,
 прикладами б'ють одні одних,
 нещасні люди дурні.

Які ж ми вдвох щасливі,
 що так далеко од їх;
 сховалась головка — зірка
 на небі — в грудях моїх!

5

Нашим душам залишилось
 платонічне почування,
 і повік не розіб'ється
 це духовне їх єднання.

Навіть після днів розлуки
 ще зустрінуться раденькі,—
 так, бо душі мають крильця,
 мов метелики легенькі.

І при тім — вони безсмертні,
 краю ж вічності немає!
 А хто має час шукати,
 знайде все, чого бажає.

А тілам, тілам нещасним
 ця розлука гірше смерти,
 крил нема в них, тільки ноги,
 і вони повинні вмерти.

Зваж це все, прекрасна Кітті,
 будь розумна, мудра світом,
 до весни побудь в Парижі,
 доки в Англію поїдем.

6

Люблю такі біленькі члени,
 що ніжну душу сповивають,
 великі очі й чорні коси,
 що над чолом твоїм спливають.

Ти краля кращого ґатунку,
якої скрізь і скрізь шукав я,
і за свою плохеньку вдачу
найкращу оцінку дістав я.

В мені знайшла ти чоловіка,
щоби кохатись одностайно,
і будеш палко цілувати,
а потім зрадиш, як звичайно.

7

Весна стояла за дверми,
чекала вже з привітом;
не стало холоду зими, —
поля покриті цвітом.

Сидить коханка при мені,
візок по луках пнеться;
так сяють оченька ясні,
і серце в неї б'ється.

І сонце й пахощі в гаю,
і співи без умовку!
І хилить дерево свою
заквітчану головку.

А квіти дивляться з землі
цікаво без устанку
на втішні радощі мої
і на мою коханку.

Минеться щастя золоте!
Коса його згромадить,
весна розкішна одцвіте, —
мене коханка зрадить.

8

Кітти вмере! Її обличчя
з дня на день стає блідіше.
Я ж повинен від'їжджати
перед смертю, — це ж найгірше!

Кітти вмере! Вона це знає.
Ляже хутко в домовину,
а турбується про мене
в передсмертну ще годину.

ї наказує зимою
ті панчішки надягати,
що сама сплела для мене
з вовни теплого ягняти.

9

Тремтить пожовкле листя
і тихо з гілля паде.
Ах, все, що гарне й любе,
зів'яне і в землю йде!

Сумна позолота сонця
вкриває вершки гаїв,
це, може, останні цілунки
прощальних літніх днів.

Я ревне хотів би заплакати,
щось плаче в серці на дні;
цей образ хвилину прощання
нагадує знов мені.

Я мусів тебе покинуть,
сказати перед смертю: Прощай! —
Я був твоїм літом прощальним,
а ти — передсмертний гай.

10

Вчора снів я, що гуляти
я в небеснім царстві вийшов —
я з тобою, — бо без тебе
навіть рай здається пеклом.

Там я праведників бачив,
тих, що тут на цьому світі
власне тіло катували
для спасіння душ безсмертних.

Там апостоли, пророки,
єреміти, капуцини —
всі старі, кілька молодших,
що ще гірше виглядали.

В них святі обличчя довгі,
сиві бороди, всі лисі.
А між них були й євреї,
йшли з повагою повз нас.

І не глянули на тебе,
хоч до них ти усміхалась
так кокетливо, кохана,
як ішла зо мною в парі.

Лиш один на тебе глянув,
що між ними був найкращий,
в тій юрбі красунь єдиний;
він чарівне мав обличчя.

На устах його ласкавість,
а в очах небесний спокій.
Він на тебе так поглянув,
як колись на Магдалину.

Ах, я знаю, він безгрішний,
між святими найсвятіший, —
але все таки я ревність
у душі своїй почув.

І мені, щоправда, в небі
так непонутру зробилось.
Хай простить господь! — Незручно
за спасителя Христа!

НА ЧУЖИНІ

1

Снуєшся тут, снуєшся там,
чого — не знаєш сам.
Щось ніжно вітер зашумить —
обернешся на мить.

Тобою кинута любов
кричить до тебе: — Стій!
Вернись назад! Кохаю знов!
Ти скарб єдиний мій!

Все далі й далі щось несе
тебе без вороття!
Що ти кохав колись, те все
не вернеш до життя.

2

„Той поет зачарував нас
мелодійними піснями!
Ми б його зацілювали
якби він був тут між нами“.

А в той час, як гарні дами
розмовляють в ріднім краї,
сотні миль від них, далеко,
на чужині я страждаю.

Нам на півночі не легше,
що на півдні рай сьогодні.
Від подуманих цілунків
серце все таки голодне.

3

Приснилось чарівне дівча мені,
коса заплетена рівно;
в зеленім садку обняв я її
у літню ніч чарівну.

Так дуже кохались ми молоді,
так ніжно тулились до себе!
А в небі зідхали зірки золоті,
бо їм було заздро в небі.

Прокинувся я в нічній пітьмі —
зо мною нема нікого.
А в небі зорі байдужі й німі —
до мого німого горя.

4

Сьогодні я такий скорботний,
яким не був я довгі дні.
З очей течуть перлисті сльози,
з грудей зідхання голосні.

Вітчизну згадую далеку,
десь там за мною вдалені.
Признайся, серце, чи ж не легко
було б у рідній стороні?

Чи даму згадую привітну,
з якою молодість провів,
що так ласкаво усміхалась
на мій смішний, короткий гнів?

Чи друзів згадую колишніх,
яких колись я обіймав,
Хоч серце словом розливалось,
а мій язик німий мовчав?

Чи матір згадую, сестричку,
з якими жив так гарно я?
Здається, тане в мене в серці
відвага давнішня моя.

Чи ті пташки, чи деревини
згадались в рідному саду?
Я ж там надіявсь і вагався,
леліав мрію молоду.

Вже пізня ніч. Надходить ранок,
в імлі блищить снігова даль...
Я мушу скоро одягнутись
і в товариство йти. — Як жаль!

5

Я мав колись прекрасний, рідний край,
а в нім рясні
росли квітки і дуб високий ріс...
Було це в сні.

Німецьке слово поцілунком там
було мені,
воно співало: „Я люблю тебе!“
Було це в сні.

ТРАГЕДІЯ

1

Втечи зо мною й будь моя,
на серці відпочинь моїм;
і на чужині буду я
тобі за рідний край і дім.

Я тут помру, як ти не йдеш,
зостанешся в самотині;
і навіть дома ти будеш
самітня, мов на чужині.

2

*(Це справжня народня пісня, яку я чув над
Райном).*

Та впав з неба іней у нічку весняну,
та впав він на ніжні блакитні квітки.
Вони засохли, зів'яли.

Юнак закохався в дівча-красу,
втекли вони з дому в далекий світ, —
ні бенька, ні батько не знали.

Вони мандрували то тут, то там,
не мали ні щастя, ні долі в житті, —
зів'яли вони, повмирали.

3

На гробі їх липа стоїть кріслата,
в ній свищуть вітри та співають пташата,
під нею ж на ложі зеленім, м'якім
сидить мельничук з дівчатком своїм.

Вітри віють тихо і так осоружно,
а птахи співають так солодко-тужно,
замовкли коханці, зідхають німі,
і плачуть, — за чим? — Не знають самі.

Р О М А Н С И

1

Жінка

Любов їх не знала ні меж, ані змін,—
вона була злодійка, злодієм він.
Як тільки крадіжка йому не вдавалась,
вона тоді зб-сміху в ліжку качалась.

В утіхах та в радощах жили всі дні,
вночі до грудей пригортав він її.
Його до тюрми повели за крадіжку,
вона ж реготалася довго на ліжку.

Він їй переказував:— Любко, прийди!
З тобою не знатиму горя, біди!
Я кличу тебе, оповитий журбою...
Сміючись хитала вона головою.

О шостій на гільці злодій сконав,
о сьомій в могилі холодній лежав;
вона ж вже о восьмій вином заливалась
і зіншими довго на ліжку качалась.

2

Заклинання

Юнак францисканець в комірці своїй
самітний сидить серед ночі,
і в книжку чарівну про чари чортів
потупив розжеврені очі.

А як дванадцятий дзвін загудів,
то він стрепенувся з нестями,
і сили підземні почав заклинать,
і кликать блідими устами:

„О, духи! З могили мені принесіть
найкращих жінок в підземеллі,
хоч раз оживіть їх, то може вони
розвіють думки невеселі!“

Промовив слова заклинання страшні —
щось стукнуло біля порога —
і в білім лахмітті з'явилася вмить
колишня краса перед нього.

Заплакані очі. З холодних грудей
несуться зідхання до неба;
чернець і покійниця поруч сидять
і дивляться мовчки на себе.

3

Року 1829

На чистім полі хочу вмерти,
де легко б серцем догорів.
Не дайте тут діждатися смерти,
в тісному світі крамарів.

Бо в них щодня набита пелька,
і повна кротова нора.
А гордість їх така маленька,
як в світі бідного діра.

Сигари першого ґатунку
стирчать у срібних їх зубах,
а скільки сили в їхнім шлунку!
А скільки місця в тельбухах!

Вони торгують корінцями,
що пахнуть на ціліський світ,
а все таки, як над мерццями,
від них несеться вічний смід.

Не страшно від кривавих вчинків,
великих злочинів не жаль!
А страшно бачити цю чесність
і грошовиту цю мораль.

Візьміть мене, небесні хмари,
і занесіть в найдавший кут!
До Африк, Азій та Австралій,—
не дайте тільки здохнуть тут.

Візьміть мене! — Вони ж не чують,
бо мудрі хмари в небесах!
Від цих людей, від цього міста
жене їх геть безмежний жах.

4

Року 1839

Коханий краю мій далекий!
Далеко від німецьких піль,
мені набрид цей нарід легкий,
весела Франція — мій біль!

Тут сухо, розум тут без міри,
Парижу більше не люблю!
Дзвіночки дурнів, дзвони віри —
солодкі в рідному краю.

Веселі дами! що туркочуть,
мов ті колеса у млині.
Жінки ж німецькі не лоскочуть,
лягають в ліжку мовчазні.

І все тут крутиться навколо,
неначе в божевільнім сні;
а в нас життя мов захололо,
прибите цвяшком на стіні.

Здається, чую, як лунає
нічної варти милий спів;
то сторож голосно співає
під ніжні трелі солов'їв.

Мені було так гарно з ними
ходити в Шільду, у гайок,
я там сплітав прекрасні рими
ясної ночі між квіток.

5

Удосвіта

На Фобург Сан-Марсо лежав
густий туман сьогодні вранці,
імла осіння і важка,
до ночі білої подібна.

Блукаючи крізь білу ніч
я бачив, як ішла повз мене
жіноча постать, ніби в сні,
до сяйва місяця подібна.

Мов сяйво місяця, вона
ступала ніжно, легко, струнко.
Такої постаті в житті
я тут, у Франції, не бачив.

Чи може Люна то була,
що в ніжного Ендіміона
в „кватир-Лятен“ на довший час
в обіймах любих забарилась?

Як я вертався, то гадав:
Чого втекла вона від мене?
Чи не подумала вона,
що я правитель сонця Фебус?

6

Лицар Оляф

I

Перед собором два мужчини,
в червоних одягах обидва;
один із них — король народу,
а другий зветься просто катом.

І мовить так король до ката:
„По співу тих попів я знаю,
що вже скінчилося вінчання —
тримай готовою сокиру!“

Заграли дзвони і органи,
народ з собору вже виходить.
Барвистий похід, серед нього
ступає пара новоженців.

Бліда, мов труп, сумна, ступає
чарівна доня королева;
пан Оляф гордий і веселий,
усмішка на устах червоних.

Він усміхаючись говорить
до короля лихого сміло:
„Мій любий тестю! Добрий ранок!
Сьогодні ти мене скатуєш.

Я мушу вмерти — та дозволь хоч
мені прожити до півночі,
щоб хоч свій шлюб відсвяткувати
в таночку на гучнім бенкеті.

Дозволь дожити до того часу,
як вип'ю свій останній келех,
танок останній протанцюю —
дозволь прожити до півночі!“

І мовить так король до ката:
„Дамо ми зятеві речинцю
прожити в світі до півночі. —
Держи готовою сокиру!“

II

Пан Оляф святкує весілля своє,
пан Оляф останній свій келех п'є.
Дружина схилилась йому на плече,
з очей її слізний струмок тече, —
а кат вже стоїть за дверима.

Танок розпочався; пан Оляф схопивсь,
з дружиною дико в танку закрутивсь;
танцюють при світлі похідних свічок
у пахощах квітів останній танок,—
а кат вже стоїть за дверима.

Так весело грають і скрипка, і бас,
а фляйти так сумно зідхають весь час.
В гостей дороженьких аж душі тремтять,
як глянуть, що хутко хвилини летять,—
а кат вже стоїть за дверима.

А пара танцює в світлиці ясній;
пан Оляф шепоче дружині своїй:
„Ти знаєш, наскільки ти люба мені?
Так холодно, страшно в холодній землі!“ —
А кат вже стоїть за дверима.

III

Пан Оляф! Північ уже надійшла.
Життя твоє марно пропало,
за те, що так палко дочку короля
дурне твоє серце кохало.

Надгробну молитву шепочуть ченці,
а кат у червонім одінні
тримає блискучу сокиру в руці —
а під ешафотом гудіння.

Пан Оляф ступає на двір по східцях;
мечів і лучив ціле море,—
усмішка на лицарських смілих устах,
і з усміхом лицар говорить:

„Я сонце й місяць благословляю,
і в небі зорі блискучі,
і любих пташок, що в кожному гаю
складають оркестри співучі.

Я благословляю море і край
і квіти, дітей долини;
і синім фіялкам — останнє прощай!
В них очі моєї дружини!

Ви очі блакитні! мій вік молодий
пропав через вас, але зараз
я благословляю той куш дорогий,
де любка мені віддавалась“.

7

Русалки

До берега тихо вода хлюпотить,
і місяць пливе небесами;
на білому березі лицар лежить,
огорнутий мрійними снами.

Чарівні русалки виходять з води,
у білій, прозорій одежі;
і нишком підкрались вони аж сюди,
до лицаря на побережжі.

Одна з них цікаво торкнулась пера
на шапці красуня-героя;
а друга на ретязь його позира,
цікава їй лицарська зброя.

А третя сміється, на личку огонь,
із піхви меча добуває,
оперлась на нього, стоїть осторонь,
і втішно його оглядає.

Четверта танцює в таночку німім,
і нишком до нього зідхає:
„О, будь, мій красуне, коханком моїм!
тебе мое серце кохає!“

А п'ята з жагою і тугою враз
до рук поцілунком припала;
а шоста, що довго вагалась весь час,
в уста його поцілувала.

А лицар — не дурень; не думає він
одкрити повіки щасливі.
Лежить супокійно в півсні чарівнім,
хай німфи цілують вродливі!

8

Весна

У річці задумана хвиля біжить —
так любо кохати весною!
На березі гарна пастушка сидить,
сплітає вінки над рікою.

І квіти, і пахощі — втіха земна —
весною так любо кохати!
Пастушка так важко зідхає сумна:
„Кому ці вінки дарувати?“

Над річкою лицар на білім коні,
і втішно пастушку вітає.
І дивляться очі пастушки сумні,—
за ним її серце зідхає.

З сльозами пастушка пахучі вінки
пустила кудись за водою.
Про щастя кохання співають пташки,
так любо кохати весною!

Алі Бей

Алі Бей, — той лицах віри, —
у дівочих спить обіймах,
бо майбутню втіху раю
на землі Аллах дарує.

Одаліски, мов ті гур'ї,
звинні, гарні, мов газелі, —
нишком бороду кудовчуть,
та обличчя ніжно гладять.

Третя б'є по струнах лютні,
і співаючи танцює,
і цілує Бея в груди,
де блаженство аж палає...

Аж нараз надв'орі гамір,
брязкіт зброї, звуки сурми,
крики, вистріли з рушниць:
„Пане, франки наступають!“

Лицар кинувся до зброї,
в бій летить, неначе сонний,
в серці все йому здається,
що в обіймах він дівочих.

Франкам голови рубає,
по дванадцяти одразу,
і закохано сміється,
і всміхається так ніжно,

Псіхея

У руці блищить лямпядка,
в грудях полумінь горить.
Псіхе стала край постелі,
де красунь чарівний спить.

Бачить Псіхе голу вроду,
червоніє і тремтить.
Раптом голий бог кохання, —
стрепенувсь і зник умить.

Тисячлітня їй покута —
піст, поклони — так щодня!
бо на голого Амура
подивилася вона.

Незнайома

Ту красуню русокосу
зустрічаю я щоднини
у саду тьюлерійським
під каштанами рясними.

Там вона щодня гуляє,
з нею дві погані дами.
Може тітки це? Чи може
два драгуни у жіночім?

Я збентежений усами
двох товаришів красуні,
а до того власним серцем
я збентежений ще дужче.

Я не зважився ніколи,
їх минаючи, зідхнути,
ні очима мимоходом
зрадить полумінь душевну.

Аж сьогодні я дізнався,
що красуня зветься Лавра,
як вродлива провансалка,
що поета покохала.

Зветься Лавра! Я попався,
як колись поет Петрарка,
що красуню ту прославив
у канцонах та сонетах.

Лавра! Лавра! Як Петрарка,
так я марю платонічно
про дзвінке кохане ім'я —
далше й він ще не добрався!

12

Переміна

Ми з чорнявками скінчили!
Від недавнього часу —
знов люблю блакитні очі,
і русявеньку косу.

Та русявка, що кохаю, —
ніжна, тиха, золота.
Дати в ручку їй лілею,
буде справдішня свята.

На струнких і мрійних членах
мало тіла, більш чуття;
а любов — надія — віра —
ідеал її життя.

Запевняє, що не німка,
хоч не віриться мені!
Певне ти колись читала
райські Кльоппштока пісні?

13

Д о л я

Пані Доленько! Марні
вже пручання всі твої!
Я змаганням, боротьбою
візьму ласку в тебе з бою.

Ти пручаєшся, — дарма!
Не втечеш ти від ярма!
І складеш нарешті зброю,
хоч я сам заллюся кров'ю.

І червона кров стече
і життя мов втече, —
я вкінці простягну ноги
й згину після перемоги.

14

Скарга старонімецького юнака
Щасливий, хто досі ще чесно живе, —
нешасний, хто втратив цю змогу!
Мене, юнака, товариство лихе
звело на непевну дорогу.

За ними пропали всі гроші мої
при картах, кістках та гулянні;
давали розраду дівчатка мені
і їхні усмішечки п'яні.

А як напоїли дорешти мене,
обдерли штани при вечері,
льокаї гуртом осміяли мене
і вивели з криком за двері.

А як я ранесенько очі відкрив,
я так здивувався нарешті,
що я, нещасливий юнак, переспав
у Касель всю нічку в арешті.

15

Пані Метте

Пан Петер і Бендер сидять за вином.
Пан Бендер говорить щохвили:
„Хоч світ весь приборкає пісня твоя,
та жінки моєї не в силі!“

Пан Петер говорить: „Коня віддаю
за всіх твоїх псів, як не зможу!
Сьогодні опівночі жінку твою
я співом своїм приворожу“.

А як лиш північна хвилина прийшла,
пан Петер узявся співати;
і пісня його через ліс і поля
летіла до Бендера хати.

Заслухались сонні ялиці в той спів,
і річка забула шуміти,
і місяць на небі поблідлий тремтів,
заслухались зорі в блакиті.

І вмить пані Метте прокинулася:
„А хто там співає в коморі?“
Накинула плахту, виходить з двора,—
і йде за тим співом в покорі.

Іде через ліс, переходить ріку,
минає поля без упину;
бо чарами пісні пан Петер її
закликав у власну хатину.

А як вона вранці додому прийшла,
пан Бендер стояв на підсінні.
„Ти де, пані Метте, цю нічку була,
що в тебе роса на одінні?“

„Сьогодні вночі я була на ріці,
бо там русалки ворожили,
купались дівчата чарівні в воді,
сорочку мені заросили“.

„Над річкою, жінко, м'якенький пісок,
я знаю, — тернів там немає;
подряпані, бачу я, ноги твої
і кров по обличчі стікає“.

„Сьогодні вночі я в лісочку була,
де ельфи лісні танцювали,—
на зрубі колючі терни поросли,
що ноги мені позривали“.

„Та ж ельфи танцюють в той час, як цвітуть
і квіти, і трави шовкові;
тепер же не травень, а осінь прийшла,
і виють вітри по діброві“.

„Я в Петера Нільзена була всю ніч,
співав він так гарно всю нічку,
і пісня його потягнула мене
туди через ліс, через річку.

Могутня, мов смерть, його пісня страшна,
і кличе до ночі, до смерти.
І жар той співучий ще в серці горить.
Я знаю, що мушу померти“.

Обвішані чорним церковні східці,
і дзвони так жальбно дзвонять;
говорять ті дзвони про лихо, про смерть,
що вже пані Метте хоронять.

Пан Бендер над марами в смутку стоїть,
з глибин свого серця зідхає:
„Позбувсь я вродливої жінки навів,
і псів моїх вірних немає!“

16

Зустріч

Під липою музика зично гуде,
де молодь танцює сьогодні;
там пара одна, невідома — чужа —
обоє стрункі та шляхотні.

Вони закрутились в таночку чужім,
так дивно блищать у них очі,—
всміхаються разом і крутяться враз,
а панна тихенько шепоче:

„Чарівний молодче, на шапочці в вас
лілея, закохана в воду,—
росте вона тільки у морі на дні—
мабуть не людського ви роду!

Бо ви водяник, забажалося вам
людської дівочої згуби!
За поглядом першим пізнала я вас,
бо маєте риб'ячі зуби“.

І знов закрутились в таночку чуднім,
так дивно блищать у них очі;
всміхаються разом і крутяться враз,—
юнак до красуні шепоче:

„Прекрасна панно, скажіть мені,
чого ваші руки холодні?
Скажіть, чого мокрі подолки оці
на вашій одежі сьогодні?

За поглядом першим довідався я,
що в вас не дівоча косиця,
бо ви не дитина людська на землі—
а, певне, річна водяниця“.

Як музика втихла, скінчився танок,
вони стали грічно прощатись.
На жаль, вони надто знайомі собі,
не хочеться їм зустрічатись.

17

Король Гаральд Гарфагар

Король Гаральд Гарфагар в морі живе—
в підводній країні глибокій;
при нім його краля, русалка морська.
Століття триває їх спокій.

Від чарів русалки той Гаральд-король
не може ні жити, ні вмерти;
і двісті вже років триває той стан
щасливої мнимої смерти.

На грудях красуні його голова,
дивується він її вроді,
а очі так дивляться в личко її,
а серце не знає „годі“.

Посивів і волос його золотий,
обличчя його побіліло,
на щόках його показались кістки,
нарешті змарніло все тіло.

Та часом буває, що з любого сну
Король на хвилину проснеться,
бо води так дико вгорі зашумлять,
що замок скляний здригнеться.

І часом здається йому, що в вітрах
почув він голос: — Нормани!
І радісно здійметься вгору рука,
і знову безсило зів'яне.

А часом здається, що десь моряки
вгорі над водою співають,
вони короля Гаральд-Гарфагара
в геройських піснях величають.

І плаче, і хлипа, і стогне король,
як в серці тугу почує;
та схилиться хутко русалка над ним
і з сміхом в уста поцілує.

Невірна Люїза

З'явилась Люїза невірна
до Ульріха ніччю нечутно,
і ніжно йому щось шепоче,
а свічі горять так смутно.

Взялася його розважати
обіймами, жартами... „Боже!
як дуже ти, любий, змінився!
Мій Ульріх сміятись не може!“

Вона біля ніг його сіла,—
розмови провадить турботні...
„Мій боже! Які ж твої руки
змарнілі, сухі та холодні!“

І знов почала жартувати,
та знов перестать довелося...
„Мій боже! сиваве, мов попіл,
тепер твоє гарне волосся!“

Його в саме серце вразила
оця невесела розмова,—
невірну коханку цілує,
та їй не говорить ні слова.

З ПОЕТИЧНОЇ СПАДЩИНИ

1

Пр о щ а в а й!

Я тобі, мов пелікан,
пить давав своєї кровці,
а за те від тебе сам
дочекався тільки жовчі.

Ти ж робила не на злість, —
лоб веселий не мінився,
тільки мозок твій, на жаль,
забуватости напився.

То ж прощай! — Не бачиш ти,
як я в час розлуки плачу,
сóхрань бог тобі, дурна,
цю веселу, легку вдачу!

2

С е л і м е н а,

Не гадай, що я з глупоти
терплю всі ці примхи вічні,
та й не думай, що я пàn-біг,
що прощати вже привичний.

Всі ті каверзи й химери
я терпів що було сили, —
інші на мойому місці
вже давно б тебе доби́ли.

Хрест важкий! А все ж несу я,
і повік терпіти буду.
Жінко, знай! Тебе люблю я,
мов за гріх несу по́куту.

Ти чистилище для мене,
та спасе мене по смерті
з рук твоїх, лихих і дужих,
божа ласка й милосердя.

3

За примху серця я на карту
зухвало все життя поклав,
а що тепер я гру програв,
то серцю скаржитись неварто.

Саксонці кажуть: „Воля серця —
людині рай!“ — А я оддав
свое життя, але ж дождав,
що здійснив примху свого серця.

Те щастя, що сповняло груди,
тягнулось ледве кілька днів;
та хто з утіхи оп'янів,
той марних днів лічить не буде.

Блаженство — вічність є для нас.
Де всі вогні душі в хвилину
зіллються в полуміння єдину, —
то що там просторінь і час!

Лотос-квітка

Ми справді чудова пара,
це ж курйоз новий, —
коханка слаба на ноги,
коханець навіть кривий.

Вона хоровата кішка,
а він є хворий, як пес;
гадаю, обом їм дещо
бракує в головах теж.

„Я лотосу ніжна квітка!“
Так марить любка щодня,
а я — блідий товариш —
гадаю, що місяць я.

Розхилює лотос-квітка
до місяця келех свій,
та замість життя і плоду
дістався лиш віршик їй.

Все слова! Слова без діла!
Хоч би м'яса раз доволі!
Завжди дух, ні крихти тіла,
ні галушечки в розсолі.

Може сили поясниці
вже не в силі ти знести,
що ганя, мов блискавиці,
на коневі пристрасти.

Так боюся вже, дитинко,
що тебе ще зіб'є з ніг
дика пристрасна нагінка,
Амора steeple-chase — розбіг.

Здоровіш тобі, як видно,
хоровитий чоловік,
що, як муж, мені подібно,
ледве б членами волік.

6

Приходить смерть, — то скажу сміло,
що в серці вічно я ховав:
тебе, тебе я так кохав,
до тебе серце так горіло.

Труна готова, а з труною
я можу спокій свій знайти.
А ти, а ти, Маріє, ти
не раз ридатимеш за мною!

Ти й руки ломиш — надто рано!
О, заспокойсь на самоті!
Що краще й вище в цім житті,
те завжди скінчиться погано.

7

В соборі

Паламарева донечка
до церкви мене проводжала;
русява коса, постава гнучка,
а хустка з головки спала.

За пару шагів оглянув я
гроби, та хрести, та свічі —
і так запалала душа моя,
як глянув я Лізці в вічі.

І знову оглянув я залюбки
святі церковні монстранци.
Он, алилуя! — голі жінки
на вікнах танцюють танці.

Паламарева донечка
стоїть тут зо мною разом,
дивлюсь на очі, красу личка,
там бачу я все тим часом.

Паламарева донечка
із церкви мене проводжала,
пашів огонь з її личка,
а хустка з грудей упала.

8

Холодні серця

Як тебе зустрів я в світі
картонажнім, Ессіка,
грала ти в шовках і злоті,
гарна дочко Шейлока!

Чистий, зимний був твій голос,
чисте й зимне все обличчя.
Донно Кляро, ти в той вечір
була мов чарівний глетчер.

Та єврей дочки позбувся,
ти вже жінка христ'янина.
Бідний Шейлок, бідний Льюренц!
Аж на серці в мене зимно.

Як тебе я знов побачив
біля себе в тишині,
я тобі був дон Льюренцо,
ти ж за Єссіку мені.

Ти була коханням п'яна,
я в вині забувсь о світі,
цілував твої очиці,
ті холодні самоцвіти.

Враз відчув себе я мужем;
може з'їхав з глузду згодом?
Чи то може весь мій розум
біля тебе вкрився льодом?

До Сибіру, до Сибіру
наш весільний поїзд мчить, —
наче степ — весільне ложе,
сивий іней тут блищить.

Сам лежу я серед степу,
а мороз шмага по тілі;
чую — з холоду завили
всі пісні закоцюбілі.

Мушу подушку снігову
до грудей палких тулить,
дзеленчить Амур зубами,
Єссіка спиною спить.

А пісні, нещасні діти,
їй дотепи мої так само
родяться тепер у мене
всі з обмерзалими носами.

Муза нежиту нажилась, —
музи ніжні, люблять весну —
і благає: Любий Гайнріх,
відпусти, бо тут замерзну!

О, холодний храм кохання!
Ледве блима каганець,
чом показує мій компас
на бігун таких сердець?

9

Про дівчину гарну колись я снів,
що коси носила в заплічку.
Я в зелені липи з нею сидів
в блакитну літню нічку.

Кохалися ми, цілувалися ми,
голубились в щасті та в горі.
Здавалось, що заздрісно із вишини
на нас поглядали зорі.

Прокинувся я в нічній пільмі,
я сам у своєму горі, —
на небі високім байдужі й німі
блищали вічні зорі.

Пісня пісень

Жіноче тіло — гарний вірш,
що бог — найбільший геній —
в альбом природи записав,
як духом був надхнений.

Догідна хвилька надійшла
для божого екстазу,
майстерно він опанував
матеріал одразу.

Жіноче тіло — справді зміст
найкращої поеми;
чудесні строфки в пісні цій —
струнки, біленькі члени.

Яку ж ідею бог поклав
в блискучу шийку-струнку!
Голівку в кучерях на ній,
як найважливішу думку.

Рожеві пуп'янки грудців —
епіграматична фігура;
розкішно ділить груди ці
прекрасна строга цезура.

Зразочок плястики митця —
це паралелі-клуби;
між ними фіговий листок
так само куточок любий.

Це не абстрактна поема понять!
Цей вірш має м'ясо й зуби,
і руки, і ноги; цілунки й сміх —
і гарно зримовані губи.

Тут справжня дихає краса!
Що рух — то припада блаженства!
А на чолі поезії
печатка совершенства.

Я, боже, в поросі лежу,
і славлю твій твір чудесний!
Ми проти тебе — партачі,
великий поете небесний!

В твоєї пісні чарівній красі
душа втонуту хоче;
о, боже, я здавна вже присвятив
вивчанняю її дні і ночі.

Над твором твоїм сидітиму
від вечора до рання;
щось дуже худнуть ноги мої
від цього студіювання!

11

Дівчат ніколи я не зводив
словами злудної мани,
та й до жінок я не підходив,
як знав, що замужем вони.

Коли слова мої лукаві,
коли неправда в цьому все,
то хай же зникну з книги слави,
хай наплюють мені в лице!

12

Кохання я напився всмак,
я повний келех вляв зараз;
та трунок цей руйнує нас,
як полумінний пунш-коньяк.

То ж я хвалю тепленький трунок:
це дружба, — лік на наш одчай, —
він так приємно гріє шлунок,
як теплий і простенький чай.

13

Мізерере

Не заздрю я життю людсь,
що мають щасливу долю,
а заздрю тільки смерті їх,
що хутко гинуть без болю.

В розкішній одежі, в вінках сидять,
устами усмішка грає,
веселі п'ють на бенкеті життя
і раптом їх смерть хапає.

В святковім одінні, в квітках ясних,
самі, мов розкішні квіти,
у царство тінів сходять вони
фортуни фаворити.

І не змінилась від сухіт
в обличчі весела міна;
стрічає їх любо в своїм дворі
царівна Прозерпіна.

О, як я заздрю долі їх!
Сім років на смертному ложу
в нестерпних муках валяюсь я,
конаю, а вмерти не можу.

О, боже, муку мою вкороти,
спровадь мене вже до могили!
Ти ж знаєш, що я до всяких мук
не мав ні таланту, ні сили.

О, господи, непослідовний ти!
Дивуюсь, який ти заздрий.
Співцеві веселому ти зруйнував
тепер його гарний настрій.

Дотепність веселу вбив ти в мені,
меланхолії влив у каліцтво,
якщо не закінчиш цей жарт сумний,
то ще перейду в католицтво.

Нагавкаю повні вуха тобі,
як всі християни істі.
О, мізерере! Отак помре
найкращий із гумористів.

14

Нарешті полумінь любовна
підє до чорта, безумовно!
А як вона покине нас,
тоді настане кращий час
і хатній спокій буде в нас.
Людина визнає світ хороший,
що всім всміхається за гроші,
свій борщик грітиме в тиші
і смачно спатиме вночі.
Його дружина вірна прийме
в законні, лагідні обійми.

Що за злочин! Од гладкої
та вгодованої Ганни
ти звернувся до сухої
та худої Маріянни!

М'ясо — лакома потрава,
це ще вибачити можна,
але ж ця любов кістлява
до огиди вже безбожна.

То диявол насилає
думку пагубно-лукаву, —
ми гладеньку покидаєм
і берем собі кістляву.

Орфеїчно!

Кинджала впхав тобі до рук
злорадий дух в якусь годину люту,
не знаю, як той демон звався,
а тільки в рані чую вже отруту.

Не раз гадаю я вночі,
що з гробу ти прийти таки повинна,
і всі загадки розв'язать
і доказать, що в цьому ти невинна.

Я жду тебе — прихось мерщій!
А як не прийдеш, сам до пекла піду,
і під престолом Сатани
від тебе вимагатиму одвіту.

Я прийду, і як той Орфей
на прою з усіма демонами стану,
хоч як ти добре заховайсь,
а я тебе і в пеклі з дна достану.

І там, у царстві вічних мук,
де тільки зойки й скреготи зубовні, —
я з тебе зірву машкару —
великодушности брехливе зовні.

Вже знаю я, що знати так хотів, —
своєму вбивці зможу я прощати;
та не спиню отих чортів,
що будуть в вічі там тобі плювати.

П І С Н І

1

Що за ніжна рівномірність
членів, постаті стрункої!
На гнучкій, тоненькій шийці
та голівонька принадна!

І розкішне, і чарівне
те обличчя, де змішались
жінки погляди жагучі
і невинний сміх дитини.

Якби тут-то-там на плечах
не було у тебе плям,
що землею трошки пахнуть,
я б гадав, що ти Венера,

Ти богиня Афродита,
що з морської хвилі встала,
граціозна і вродлива,
розуміється, й обмита.

2

„Очі, смертні, гарні зорі!“
Так та пісенька звучала,
що над морем у Тоскані
гарна дівчина співала.

Те дівча плело мережі
і цікавими очами
споглядало, доки ротик
не закрив я їй устами.

Пісня, невід той і море
спали знов мені на думку, —
як тебе побачив, зоре,
прагну знову поцілунку.

3

Всі думки тай почування
обернулися в пісні.
Ах! то, певне, бог кохання
натворив це все мені.

Той маленький бог кохання
музикантом серця став,
всі думки і почування
він на музику поклав.

4

Ми мусимо враз розсміятись,
а потім замовкнуть в журбі;
що любо серцям кохатись,
а мислі не вірять собі.

Ти чуєш, маленька коханко,
як серце любовно щемить?
Головка кивнула й шепоче:
„Бог знає, для кого тремтить!“

5

З дурними дівками не раз я гадав:
нема що почати з дурними!
А як до розумних я згодом пристав,
ще гірше було мені з ними.

Розумних я надто розумних застав,
питаннями все набридали,
а як про важніше я їх питав,
сміялись вони й мовчали.

6

Це робить людину щасливим,
це мучить її щодня,
як маєш аж трьох коханок,
а ніг тільки пара одна.

За першою бігаю зранку,
до другої ввечері йду,
а третю коханку вполудня
щодня в своїй хаті жду.

Прощайте, три любки вродливі!
Не можу вже ніг волочить;
я хочу на лоні природи
хоч трошки відпочить.

ДЕ?

Де мандрівник невеселий
схилить голову свою?
Чи під пальмою в пустелі,
чи під липою в гаю?

Може де в степу чужому
поховають бідняка?
Чи на березі морському
я лежатиму в пісках?

Байдуже! Бо небо буде
наді мною там, як тут!
А лампади-зорі всюди
освітятимуть мій труп.

ПРИМІТКИ Й УВАГИ

До стор. 3. — „Я снів колись про любовщів огні“ — цим віршом починається перший розділ першого циклу Гайнівської ліричної творчості, зібраної в одну цілість — „Книгу пісень“. Ця поезія служить прекрасним епіграфом не тільки до „Сонних примар“, не тільки до цілого циклу „Юнацьких страждань“, а й до всієї книжки Гайневої любовної лірики. Адже вся його лірична творчість — це сердешна сповідь поетова, це „гіркі розмови“ про „солодкі губи“, це „сумних пісень мелодії сумні“, що єдині zostали після того, як сні кохання розвіялись, як поблідли образи дорогих поетовому серцю істот. Поезію цю написав Гайне пізніше, коли творчість його юнацьких десятих років (1817—1826) вже завершилась. Тому цей вірш такий відмінний від перших циклів Гайневих віршів. У нашому виданні поезія появляється по-українському вчетверте. Першим появився невдалий переклад, швидче вільний переспів. М. Старицького в ж. „Нива“, Львів, 1865, ст. 295 („Палкі мені снились вітання і муки“). В іншій, але ж не кращій, редакції вміщено цей переклад у виданні Л. В. Льницького „Поезії М. П. Старицького“, Київ, 1881 р., ст. 52 („Мені снились сльози й палкі поривання“). Другий український переклад поезії належить перу П. Куліша; вміщено його в „Позиченій кобзі“, а передруковано згодом у виданні „Руска письменність“ VI, 3 — „Твори Пантелеймона Куліша, том III. Видання товариства „Просвіта“ у Львові, 1909 р. між іншими перекладами „З поезій Гайного“ (стор. 503—518). Кулішів переклад теж досить вільний, хоч ритму в ньому нібито додержано („Колись про любовщі гарячі я мечтав“). Третій переклад появився вже за наших часів у виданні „Серп і Молот“: „Повний збірник творів Гайнріха Гайне“,

Київ, 1918 р., том I, кн. 1, ст. 15 („Я снів колись про пристрасть і любов“). Зараз, коли техніка українського перекладу пішла набагато вперед, я під час редагування цього видання мусів одкинути свій давній переклад і виготувати цілком новий, якого тут і вміщаю.

До стор. 3.—„Ніч на очах лежала“. Дехто з редакторів Гайне містить цього вірша наприкінці циклу „Ліричне Інтермеццо“, де його в останньому виданні за свого життя поставив і сам Гайне. Ми містимо його тут у циклі „Сонних примар“, де він і стояв у перших виданнях „Книги пісень“, бо ж тематично й хронологічно цей вірш належить сюди. Настрій і тон його спільний з усіма іншими поезіями першого періоду Гайневої ліричної творчості, де оспівано нещасне кохання поета до кузини Амалії Гайне, яка вийшла заміж, одкинувши залицяння бідного Гайнріха. Переживання нещасного коханця, що з горя задумує застрелитись, лягло в основу цієї поезії, найкращої може з усього циклу. Перший український переклад — М. Славинського в виданні „Всесвітні твори. Книга пісень Гейнріха Гайне. Переклади Лесі Українки та Максима Стависького. Львів 1892 р. З друкарні товариства ім. Шевченка“. Другий переклад — мій, у виданні „Гайнріх Гайне. Книга Пісень. Перше повне видання в перекладі Д. Загула й В. Кобилянського“. Частина I. Київ, 1918 р. Накладом видавництва „Серп і Молот“. Тут даю цей переклад в значно відмінній, виправленій редакції.

До стор. 5.—„Лежу і сплю... І в тих ім сні“. — Крім мого першого перекладу з 1919 р. інших в укр. перекладній літературі не було. Те саме й з наступною поезією „Я чарами слова з ночі...“ стор. 6.

До стор. 8.—„Пісні“. З цього розділу тільки дві речі появлялись в інших перекладах: ч. 4 — в перекладі М. К. („Дай ручку, до серця мені приложи“ — „Літерат.-Наук. Вістник“, 1905, кн. 11, ст. 182) і в перекладі В. Пачовського („Ой, любко, дай ручку на серце мені“ — „Світ“ 1906 р., ч. 4, стор. 56), а потім поезія ч. 8 — в перекладі Людмили Старицької-Черняхівської („Скільки раз казав я долі...“ — „Українська Муза“ 1908 р., ч. 7, ст. 666). Всі поезії цього розділу, друковані в 1918 р. в моєму перекладі, мають тут іншу редакцію.

До стор. 9.—„Гори“ — години по-грецькому.

До стор. 11.—Еріс, Еріда — богиня незгоди й розбрату в старовинних еллінів. За те, що її не покликано було на цілюбний бенкет Пелея, володаря Мірмідонів з морською богинею Тетідою, де зібра-

лися всі олімпійські боги, Еріда вирішила люто помститись. Вона вкинула між зібраних богинь „яблуко розбрату“ з написом на ньому: „найкращій“. Богиня неба — Гера, богиня мудрости — Паллада-Атена й богиня краси та кохання — Афродита кинулись разом до того яблука, бо кожна з них вважала себе за найкращу. Зевес — бог неба пораяв їм звернутися до царського пастуха на горі Іді — Париса, щоб той розсудив, котра з них найкраща. Гера обіцяла Парисові багатство і владу над Азією, Паллада — мудрість і військову славу, яка затьмила би всіх героїв, а Афродита пообіцяла дати йому жінку, що мало чим поступалась би своєю красою перед самою нею, богинею краси. Парис дав яблуко Афродиті, за що дістав від неї прекрасну Гелену, жінку царя Агамемнона, і втік з нею до Іліону або Трої. Ображені богині — Гера й Алена — підняли всіх еллінських царів і героїв на війну з Троєю, яка закінчилася розгромом троянців і спаленням Трої. Війна тривала десять років, знищила чимало багатств, спустошила всю державу троянську, забрала багато жертв-героїв. Це була помста ображеної Еріди. Так каже старовинна еллінська легенда, оспівана в безсмертній Гомеровій „Іліаді“.

Д о с т о р. 14.— „Р о м а н с и“ в українській літературі мало хто перекладав. Вперше переклав їх усіх В. Кобилянський, що його переклади вміщено в „Повному збірнику творів Гайнріха Гайне“ том I, кн. 1 (Київ, 1918 р. видання „Серп і Молот“). Леся Українка й М. Славинський випустили свій переклад „Книги пісень“ без них. Крім перекладів В. Кобилянського й моїх, що ввійшли до цього видання, маємо ще переклад романси „Бідний Петер“ (стор. 14) Ст. Чарнецького, надрукований в літературному додатку до „Діла“ — „Неділя“, Львів, 1911 р., № 40, ст. 3. Невідомо, чому Чарнецький „зукраїнізував“ цю романсу, змінивши імена Ганс і Гретхен на Іван та Касуня („Іван і Касуня гуляють аж гей!“).

Зі всіх романсів тільки „Г р е н а д и р и“ користувалися в українських поетів найбільшою увагою, так що маємо зараз аж п'ять перекладів цієї романси. Перший з них належить І. Франкові („Літературно-Науковий Вістник“, 1904 р., кн. 4, ст. 63—64), другий переклад, досить невдалий, виготував К. Лоський („З Гейне. Збірничок поезій. Переклав на українську мову Костянтин Лоський. Петроград 1917 р. Печатня видавн. тов. „Друкар“, стор. 1—31+0). Третій, відомий нам переклад належить Д. Ревуцькому (надрукований в журн. „Музика“ 1925 р. № 11—12, стор. 451). Четвертий, уже згаданий — В. Кобилянського, а п'ятий мій. — Романсу

„Звістка“ (стор. 17) перекладено в нас чотири рази. Перший переклад—О. Маковей, підписаний, правда, тільки літерою М..., але в статті самого О. Маковей п. з. „Про руські переклади поезій Г. Гайного“ („Зоря“ 1892 р., ч. 20, ст. 395) виразно сказано, що „Осип Маковей переклав романцу Die Botschaft — Післанець“ (у „Зорі“ 1885, ч. 22)“. Отже О. Маковей сам признався до авторства цього перекладу. А тим часом цей самий переклад, з тим самим заголовком і підписом, редактори творів Івана Франка у виданні „Книгоспілки“ помістили, як Франків (на стор. 157-ій XXVII-го тому (Харків 1929 р.)). Безперечно, вірити доводиться О. Маковееві, а не І. Лизанівському, бо ж Маковей не міг би приписати собі чужий переклад, та ще за життя й співробітництва в тому самому журналі І. Франка. Прикра помилка трапилась мабуть, через підпис М..., що його редактор Франкових творів зрозумів як скорочене „М(ирон)“ — звичайний псевдонім І. Франка, що трапляється під його перекладами досить часто. Другий переклад цієї романси належить В. Кобилянському; третій мій (Д. Загул, „Вибір німецьких балад“, Київ, 1928 р., стор. 24. В-во „Західня Україна“). В цьому виданні вміщаю свій новий переклад романси.

До стор. 16.—„Гренадири“.—Поет признається, що цього вірша написав, коли йому було всього 16 років, але таке його признання можна взяти під сумнів. Гайне довгий час захоплювався Наполеоном та його армією, сподіваючись, що його походи принесуть Німеччині волю. Цей пієтет до геніального полководця й ліг в основу романси „Гренадири“.

До стор. 24.—„Ліричне інтермеццо“.—Це випадковий заголовок цілого циклу ліричних поезій, що в 1823 р. появились разом з двома трагедіями „Альманзор“ та „Раткліф“ і тому, що вони були всередині між драматичними творами, Гайне й назвав їх „Ліричне інтермеццо“. З сімох десятків цього циклу я взяв до нашого видання лише 38 віршів — трохи більше за половину, вибравши лише ті поезії, що мають більшу художню вартість і є типовими для Гайневої лірики.—Крім Лесі Українки, Максима Славинського (М. Стависького, М. Головатого, С. Лавінського) і мене, над перекладами з „Ліричного інтермеццо“ працювали ще такі українські письменники: Александров В., Бугель В., (Степан ***), Голубець М., Грінченко Б. (В. Чайченко), Доорохольський О., Коваленко О., Кониський О. (Яковенко І), Коцюбинський М., Кримський А. (Хванько), Лоський К., М. К., Ревуць-

кий Д., Руданський С., Старицька-Черняхівська Л., Старицький М., Т. М., Франко І. (Мирон), Чарнецький С., Чубинський П. (Павло з України). Не можна сказати з певністю, чи цим список перекладачів „Ліричного інтермеццо“ вичерпано, чи може було їх ще більше. Та не всі поезії цього, найулюбленішого в українських перекладачів, циклу ліричних віршів Гайне користувались однаковим успіхом. В той час, як деякі поезії перекладено по десяткові разів (№ 2, 19), по сім, вісім разів (№ 8, 13, 21, 29, 31) і т. д., то деякі поезії я переклав уперше (№№ 15, 17).

До стор. 42.—„Поворотна батьківщина“—найбільший цикл у „Книзі пісень“. З сотні поезій я взяв до нашого видання теж тільки половину — 54. Цей цикл повстав у р.р. 1823—1824. Тема—те саме кохання поетове до Амалії, а потім до її сестрички Терези, що була дуже подібна до старшої, Амалії.—Крім мене з цього циклу перекладали ще: М. Славинський, Тит Б., Б. Грінченко, Ю. Федькович, Леся Українка, П. Чубинський, А. Кримський, В. Шашкевич, Б. Лепкий. М. Старицький, М. Голубець, С. Чарнецький, К. Лоський, О. Коваленко, Л. Старицька-Черняхівська, В. Масляк, О. Один, В. Кобилянський, В. Пачовський, Жабко-Потапович та ін.

До стор. 42.—„Не знаю, чого та й від чого“. Цю пісню про Льорелай перекладено по-українськи шість разів. „Льорелай“—це одна з райнських русалок. Але легенда про русалку, що причаровує пливців та рибалок своїм чарівним співом, відома всюди. В німецькій літературі маємо досить відому баладу Гете „Рибалка“, де бринить той самий мотив, що й у Гайне. З романтиків перший опрацював цю легенду Клеменс Брентано. Гайне взяв собі сюжет легенди від іншого поета — Лебена, що написав свою Льорелай в 1821 р. Надто поширена легенда давала привід деяким українським перекладачам переносити місце події на українську територію й змінити ім'я русалки. Так, Тит Б. в своєму перекладі („Русалка“—в „Зорі“ 1887 р. ст. 70) змінив річку Райн на Черемош. Те саме зробив і Ю. Федькович, назвавши Льорелай „Сокільською Княгинєю“, а з Райну зробивши Черемош (надруковано цю „Сокільську Княгиню“, в двох редакціях—„Зоря“ 1886, ст. 283 і „Зоря“ 1888, ст. 25). В своїй брошурці „В дорогу“ 1887 р. Франко так висловлюється про це перелицьовування Льорелай:

... Ось по лівій руці
сокільські дебри цікаві.

Сюди наш Федькович живцем переніс
 Гайнівську Льорелею,
 та так надоїв їй Федькович і ліс,
 що бовтнулась в вир під кручею.
 І як топелиця она тут жие,
 над бідними сплавами мститься, —
 Федькович із жалю перо верг своє, —
 отак слава світа кінчиться!...

До стор. 54.—„Гегеля вчить і санскрит читає“ — Георг Вільгельм Фрідріх Гегель (1770—1831) відомий основоположник гегеліянської школи в німецькій філософії, професор у Єні, Гайдельбергу й Берліні. Слідком за відомим „*cogito—ergo sum*“ — я думаю — отже я існую — Декарта, він дав формулу „буття й свідомість є тотожні“. За часів Гайне великим успіхом користувалися його лекції про естетику. Гайне слухав його на університеті в Берліні одночасно з лекціями санскритознавця Боппа. Гегель мав чималий вплив на історично-правничі праці самого Гайне.—Фукє—поет німецької романтичної школи Ля-Мот-Фукє, автор поеми „Ундіна“, яка мала в свій час великий успіх. Всі романтики дуже високо ставили цю баяду.—Бабуся Геката—це берлінський журнал, що його 1823 р. видавав письменник В. Мюльнер: „Геката, літературний журнал, за редакцією й примітками тіні Коцебу“ (Коцебу — письменник з часів німецької реакції, вбитий рукою студента Занда). В еллінській мітології — Геката є богиня жажливих таємничих примар.

До стор. 63.—„Тимавеш брильянти і перли“—перекладено по-українськи 9 разів. Крім того галицький поет В. Масляк (Вуйко Влодзьо) написав дуже влучну пародію на цей вірш „Тимавеш купони і льоси“ (друковано в „Зеркалі“ 1891 р. і в календарі „Зеркала“ з того ж самого року).

До стор. 67. „На бульварі в Саляманці“ — під Саляманським бульваром треба розуміти місце променад та прогулянок у місті Геттінгені.

До стор. 70.—Гадають, що сюжетом для „Донни Кляри“ послужила Гайне однойменна поезія Ля-Мот-Фукє. Але в листі до свого приятеля Мозера (1823 р.) Гайне каже про сюжет поемки таке: „В цьому вірші — сцена з мого власного життя; тільки берлінський Тіргартен обернуто тут на сад альжада, баронєсу на сеньйору, а я сам обернувся тут в св. Юрія чи навіть в Аполона. Це

лише перша частина трилогії; в другій частині герой бачить себе осміяним від свого власного сина, який його не впізнає; в третій частині цей синок, вже дорослий домініканець, замучує на смерть своїх рідних братів на тортурах... Але доки ще я напишу ці останні частини — мине не мало часу". Двох дальших частин трилогії Гайне так і не написав. По-укр. появились переклади Славинського й Кобилянського.

До стор. 74.—„А л ь м а н з о р".—Крім мене й В. Кобилянського, цю поемку переклав ще М. Славинський. Вона, як признається сам поет, має деякі автобіографічні риси.

До стор. 79.—„Пр о щ а до К е в л я р у". — В першому виданні Гайне дав до цього віршу таку примітку: „Сюжет цього віршу не цілком моя власність. Це плід моєї згадки за батьківщину. Коли я ще був малим хлопцем і вчився в Дюссельдорфській школі, то поруч зо мною сидів інший хлопчина, що нераз оповідав мені, як його мати брала його з собою до Кевляру, як вона там принесла за нього в жертву образіві воскову ногу і як від того загоїлась у нього хвора нога. З цим хлопцем я зустрівся знову в вищій класі ліцею і він, засміявшись, нагадав мені свої оповідання про чудо, але ж додав досить серйозно, що зараз поніс би божій матері воскове серце. Трохи згодом я довідався, що він тоді страждав од нещасного кохання. Далі він зовсім зник з мого овиду. Кілька років тому (Гайне це писав 1882 р.) під час прогулянки понад берегом Райна між Годесбергом та Бонном, я почув здалеку добре знайомі мені кевлярські пісні, а найкраща з них мала рефрен „Маріє, славим тебе!" — і коли процесія підійшла ближче, я заглянув між богомільцями могого шкільного товариша з його старенькою матір'ю. Вона вела його за руку, а він був дуже блідий і мав хоровитий вигляд". — В українській літературі маємо шість перекладів цього триптиху: Остапа Левицького („На прощу до Кевляра" — в календарі „Просвіти" на 1891 рік, ст. 43), переспів Ю. Федьковича („Прощі" — в „Правді", ч. 17, рік 1868), М. Славинського („Проща до Кевляру" — у виданні „Книга пісень Гейне" Львів, 1892 р.), В. Кобилянського („На прощу до Кевляру" — у виданні „Книги пісень" Київ, 1918 р.), Дм. Загула (читанка „Червоний Шлях", Харків 1925 р.) і останній мій переклад, що ввійшов до цього видання.

До стор. 82.—„П о д о р о ж на Г а р ц" — вибір віршів, уміщених 1826 року в однойменній книжці „Картин з подорожі". Крім перекладів Лесі Українки й моїх (у першому повному виданні з 1918 р.)

маємо ще переклад „прологу“ Аг. Кримського („Чорні фраки, білі груди“ — в „Пальмовому гіллі“, друге видання, Звенигородка на Київщині, 1902 р. між іншими перекладами „Із Гайневих пісень“, що містяться на стор. 105 — 120), та переклад поезії „На Брокені“ В. Милорадовича (в „Новій Громаді“ 1906 р. № 24, стор. 53 і в „Українській Музі“ 1908 р. № 10, стор. 1008).

До стор. 94. — Більшу частину розділу „Північне море“ Гайне написав 1825 року, перебуваючи на відпочинку на острові Гельго-лянді. — По-українськи появилось „Північне море“ вперше тільки 1906 р. в перекладі Б. Грінченка (ж. „Нова Громада“, 1906 р. № 2, стор. 45 — 62 і № 5, стор. 21 — 38). До того часу ми мали тільки переклад „Коронації“ з першого циклу, що виготовував М. Славинський і що вміщений в „Книзі Пісень Гейнриха Гейне“ (Львів, 1892 р.). В 1919 році вийшли переклади В. Кобилянського (перший цикл) і мої (другий цикл) у „Повному збірнику творів Гайнріха Гайне“, том I, кн. 2. В цьому виданні всі переклади мої, при чому другий цикл значно виправлено. З 23-х поезій „Північного моря“ ми містимо тут лише 16.

До стор. 96. — „Едда“ — (старша Едда й новіша Едда) два збірники старовинних казок, легенд, мітів, повір'їв та заклинань скандинавських, написаних старовинно-германськими значками-рунами.

До стор. 102. — „О, море! Мати краси, що зродилася в шумі!“ — Мати краси, бо з морської шуми вийшла богиня краси Афродита-Венера. Мати Афродити — Тетиди — богиня моря в еллінській мітології. — „Праматі кохання“, тому що Афродита народила від Ареса, бога війни — Ероса, бога кохання.

До стор. 106. — „Талатта“ — море по-грецьки. „Талатта! Талатта!“ — таким радісним вигуком зустріли море десять тисяч стародавніх еллінів, що під командою войовника, письменника й філософа Ксенофонта (жив 440 — 359 до нашої ери) пішли походом в Азію воювати з Киром молодшим проти царя перського. Проблукавши кілька років між ворожими племенами по малій Азії, цей відділ еллінського війська нарешті добився до берега Чорного моря, а море для греків — рідна стихія. Морем легко знайти дорогу до батьківщини — Еллади. Через те так радісно й зустріли греки море. Про цю мандрівку грецького війська розповідав сам Ксенофонт у своєму творі „Анабазис“ (Поворот).

До стор. 109. — „Океаніди“ — водяниці, морські жінки, що мають розкішне жіноче тіло й пташині голови. Походять вони від морського бога Океана.

До стор. 111.—„Срібнонога жінка Пелея“—це Тетида, дочка Нерей, морська богиня. „Срібноногою“ називається вона в „Іліяді“ Гомера. Тетида вміла перекидатися у різних тварин та в різні речі. Тут вона фігурує як птиця-океаніда. Це ж на її весілля не запрохано було Еріду, яка розгнівавшись за це на богів і людей, наробила стільки нещастя своїм яблуком розбрату (див. ст. 11).

До стор. 112.—„нещасна Ніоба“—дочка Тантала, що спокутував свої гордощі в Тартарі, проклятий богами на вічну спрагу й голод. Ніоба, дочка його, що жила щасливо в Тебах заможує за царем-співцем Амфіоном, була така ж горда як і її батько. Дружба з Летою, матір'ю Аполлона й Артеміді, дала їй привід чванитися своїм щастям і своїми сімома синами та сімома дочками. Вона називала себе щасливішою матір'ю від самої Лето. Богиня поскаржилась за це на неї своїм дітям—Аполлону й Артеміді, а ці в один день повбивали всіх її дітей, а її саму після довгого блукання в одчаї, обернули на кам'яну статую на руїнах батькового палацу під горою Сіпілою.—„Високий титан, що небесний огонь украв від богів і приніс його людям“—це Прометей (провидець), прикутий за цю провину до скелі на горах Кавказу, де щодня орел—птиця батька богів Зевеса—клювала йому серце.—„Олімп“—гора в Греції, на якій, за віруванням старовинних еллінів, жили найвищі грецькі боги—олімпійці.—Атлас або Атлант—силач, велетень, що тримає на своїх плачах небесне склепіння. Стоїть він на захід-сонця, на межі, за якою починається прекрасна країна Гесперід з її чарівними садами. Назви: „Атлаські гори“ в північній Африці, казкова країна „Атлантида“, що потонула в море, і „Атлантійський океан“—походять від імени цього Атланта.

До стор. 113—115.—В кількох своїх поезіях Гайне брався за теми вже досить опрацьовані в німецькій літературі, але трактував їх по-своєму. В поемці „Підземелля“ він з гумором підійшов до міту Прозерпіни, що її вкрив Плутон від матері землі Церери-Деметри. При цій нагоді Гайне трохи поглузував над поезією Шіллера на цю тему п. з. „Плач Церери“, навівши пародійно декілька строфок Шіллера. Подібним чином поставився він і до іншої балади Шіллера п. з. „Боги Еллади“, написавши на цю тему свою поезію з таким самим заголовком.—Кроніон, син бога Кроноса—Зевес, що дійняв небесного престолоа, вбивши свого рідного батька й закатавши та порозганявши своїх дядьків.—Гекатомби—криваві жертви, де ріжуть масами тварин чи людей на

славу богам. — Юпітер — латинська назва небесного бога Зевеса. — Парріціда — батьковбивця. — Юно, Юнона — латинська назва небесної богині Гери, жінки Зевесової, матері богів, що визначалася на небі своїми непомірними гордощами та заздрощами. — „Богом названа дівчина-жінка“ — це діва Марія, мати бога, яка в християнській релігії зайняла місце Юнони-Гери. — „Чудодійний божий син“ — Ісус Христос в християнській релігії. — Паллада-Атена — еллінська богиня премудрости й воєнного мистецтва. — Афродита, Венера — богиня кохання, яка нагадує поетові венеричну хворобу і через те він каже, що „з жаху загинув би я, коли б твоє тіло хотіло мене ошчасливити так, як колишніх героїв“. — Арес — бог війни, чоловік Афродити. — Фойбос Аполло — Феб Аполлон, бог сонця й поезії. — Гэфайстос, Гефест — латинський бог Вулкан, бог вогню й техніки ковальської. Він кульгавий, бо Зевес одного разу скинув його з Олімпу і Гефест зламав собі ногу, як падав. — Геба прислужувала богам на їх Олімпійських бенкетах.

До стор. 116. — Фенікс — чарівна птиця з грецької мітології, що згорівши знову з попелу воскресав. Тут під феніксом треба розуміти символ кохання.

До стор. 118. — Бремен — вільне місто в Німеччині. — Мікркосмос — малий світ, як зменшений відбиток всього всесвіту — макрокосмосу. — Гегель — дивись примітку до стор. 54. — Едуард Ганс, учень Гегеля, що мав до нього велику симпатію. Разом з Леопольдом Цупцом і Мойсеем Мозером та іншими товаришами Ганс заснував у Берліні 1819 року „Спілку для єврейської культури й науки“, до якої прилучився й Гайне, а згодом Вольвіллен та Людвіг Маркус. — „Роза шира зька“ — коханка соловейкова, що її оспівав у своїх ліричних віршах стародавній перський поет Гафіз. — „Рожасаронська“, до якої порівнював стародавній єврейський цар Соломон свою коханку Суламіту в „Пісні пісень“. — „Рожальоху під ратушею в Бремені“ — мабуть якась дівчина на ім'я Роза, що розвеселяла гостей у шинку під бременською ратушею.

До стор. 119. — „Левітисвятині“ — старо-єврейське кастове плем'я левітів, що прислужувало богові на чолі з первосвященником Аароном, і жило виключно з цього, не маючи жадного наділу між іншими колінами Ізраїля. — „Бет-ель“ і „Геброн“ — місцевості в південній Палестині, в Юдеї.

До стор. 121.—Окремі розділи „Нових поезій“ належать до різних періодів ліричної творчості Гайне. „Нова весна“ появилась у першому томі „Картини з подорожі“ ще 1831 р. „Різні вірші“ вийшли здебільшого 1834 року в третьому томі „Салону“. Там же згодом було вміщено й поезії циклу „Катерина“ та деякі романси (1840 р.). „Нові поезії“ появились окремим збірником аж в 1844 році. В нашому виданні не вміщуємо 83-х віршів з різних циклів, а беремо тільки 106 віршів та крім того ще 16 поезій з поетичної спадщини Гайне. Деякі розділи зовсім не ввійшли до нашого видання („Гортензія“, „Женні“, „Пісні про сотворення світу“, „Фрідеріка“ й „Підземелля“).

До стор. 123.—„Нова весна“. Крім моїх перекладів, що вміщені в „Повному збірнику творів Гейнріха Гайне“ (Київ, 1919 р., том II, кн. 1.) мені відомі ще такі перекладачі „Нової весни“: П. Куліш переклав 18 поезій, що надруковані в „Позиченій Кобзі“ п. з. „З поезій Гайного“, а деякі в „Нашій долі“ (Стрий 1896 р. № 2, стор. 19—20); А. Кримський переклав 4 поезії, надруковані в „Пальмовому гиллі“; Вас. Бугель (Степан ***) переклав два вірші; А. Навроцький, М. Славинський, Л. Старицька-Черняхівська, В. Щурат і Б. Грінченко — переклали лише по одній поезії. Крім Куліша, до наших часів укр. перекладачі не брались систематично перекладати „Нову весну“, бо ці вірші за нашої тодішньої перекладної техніки ставляли перед ними чималі труднощі; своїм точним розміром та економією вислову вони не давали простору для вільного розквічування оригіналу зайвими словами та звичними для тодішнього етапу українського віршування ритмічними ходами. А все таки, в порівнянні з іншими розділами „Нових поезій“ „Нову весну“ в нас перекладали ще найповніше. З 44-х поезій, що складають цей перший розділ „Нових поезій“, до наших часів було перекладено 24 — більш половини. Деякі поезії цього розділу перекладено досі по декілька разів (№ 2 перекладено 4 рази, а три поезії по тричі).

До стор. 137. — „Як увечорі блукаю“. Досі відомі такі переклади: 1) Куліш („Наша доля“ Стрий, 1895 р., № 2, стор. 20); 2) В. Кобилянський („Гайнріх Гайне. Нові Поезії“. Перше повне видання в перекладі Д. Загула й В. Кобилянського, Київ 1919. в-во „Серп і молот“, стор. 35); 3). В. Кобилянський („Мій дар“, Київ, 1920 р. в-во „Друкар“, стор. 91).

До стор. 137. — „На спокійний берег моря“ перекладено тричі; переклали: П. Куліш, Б. Грінченко та В. Кобилянський.

- До стор. 138. — „Що ти мене кохаєш“ — переклали П. Куліш і В. Кобилянський.
- До стор. 139. — „Вона мов сарна боязка“. — Досі було три переклади: Ост. Левицького („Як та серна, оттак вона“ — в „Зорі“ 1888 р. № 21, ст. 351); А. Кримського („Пальмове гилля“) і В. Кобилянського.
- До стор. 141. — „Над морем панна тужить“. — Крім В. Кобилянського, мавмо ще переклад В. Пачовського („Мадам стоїть над морем“ — у журн. „Світ“ 1906 р., ч. 4, ст. 55).
- До стор. 142. — „На чорних вітрилах мій корабель“. Крім перекладу Кобилянського, є ще переклад Л. Старицької-Черняхівської („Укр. Муза“ 1908 р., ч. 7) та Б. Грінченка („Літ.-Наук. Вістник“, 1900 р., кн. VI. ст. 310).
- До стор. 143. — „Рунічний камінь у морі звис“. — Це єдиний вірш цього розділу, перекладений досі чотири рази: П. Чубинський, Ост. Левицький, Л. Старицька-Черняхівська й В. Кобилянський. Мій переклад п'ятий. — Рунічний — списаний таємними письменами, „писаний камінь“.
- До стор. 143. — „На сонці море так ряхтить“. — Крім перекладів Кобилянського і мого, є ще надто невдалий переспів М. Старицького („Брати мої рідні! як сонце сідає...“, надрукований вперше в „Ниві“ 1865 р. стор. 313, а потім майже без змін вміщений в „Поезіях М. П. Старицького“, Київ 1881 р.).
- До стор. 144. — „Анжеліка“. — Крім Кобилянського й мене, що працювали над перекладом цього розділу вкупі, досі не було інших укр. перекладачів, що зацікавились би поезіями з „Анжеліка“.
- До стор. 147. — „Там ставлять чорта-Роберта“. Це „Robert-le-Diable“ — колись дуже популярна в Парижі опера композитора Маєрбера за лібретом Скріба. Гайне особисто познайомився з Маєрбером у Парижі 1832 р., де часто зустрічався й з іншими, славетнішими музикантами — Россіні, Лістом, Шопеном та Мендельсоном. До творчости Маєрбера Гайне ставився досить таки негативно, про що свідчить пасквіль його на цього композитора п. з. „Пеан“, де поет недвозначно натякає, що Маєрбер сам собі зробив славу не так своїми талановитими творами, як „durch politische Gespinnste und die feinsten Rechenkünste“ тобто: „політичним інтриганством та якнайтоншим розрахунком“. На ювілей Маєрбера Гайне склав ще один пасквіль на ювілянта п. з. „Гимн“ („Festgedicht“), де так само його ушіплює висміяв.

- До стор. 149.— „Діяна“. Крім перекладів, зроблених мною спільно з В. Кобилянським, інших в нашій перекладній літературі немає. Так само в розділах „Кляриса“, „Йолянта й Марія“, „Емма“ і „Кітті“.
- До стор. 157.— „Так довго страждав Багірата“ — За староіндуською легендою синів Сагура, царя Індії, обернуто за злочини їх в попіл. Щоб наново їх оживити, Сагурів правнук Багірата поклав сам на себе тисячолітню покуту. Нарешті бог Шіва змилосердився над ним і воскресив Сагурових синів.— „Брама“ — найвищий бог в індусів-браманістів. — Ганг — свята річка в Індії.
- До стор. 160.— Темза — річка, що на ній лежить Лондон.— „West-End“ та Сіті — найбільш залюднені частини Лондона.
- До стор. 161. — „Катерина“. З цього розділу до 1919 року був у нас лише переклад єдиного віршу, який не ввійшов до цього видання. Переклад належить Л. Старицькій-Черняхівській.
- До стор. 162.— Мерлін — чарівник в старовинній британській легенді.
- До стор. 167.— Єреміти, капуцини — ченці двох чернечих орденів католицьких. — Магдалина — Марія з Магдали, за євангелією, велика грішниця, якій Христос простив її гріхи, бо вона дуже багато кохала.
- До стор. 169. — „На чужині“ частково перекладав А. Кримський (№ 5) та М. Старицький (№ 3).
- До стор. 173.— „На гробі їх липа стоїть...“ — Крім мого перекладу, є ще дуже далекий від німецького тексту переспів В. Александрова (п. з. „Таємна журба“ — „Над двома гробами липа зеленіє“ (надруковано в альб. „Складка“ 1893 р. стор. 56).
- До стор. 174. — „Романси“. — Крім моїх перекладів з 1919 року, є ще переклади К. Лоського („Жінка“), Б. Дідицького („Жена“ — але це майже російською мовою перекладено — „Зоря Галицкая“ 1853 р., ч. 5), М. Славинського („Лицар Олаф“ у виданні „Гайнріх Гайне“. Атта Троль, Раткліф, Баллада. Переклади Лесі Українки і Максима Славинського. Видання редакції „Літературно-Наукового Вістника“ Львів, 1903 р.), Ом. Левицького („Русалка“ — Die Nixen — в ж. „Зоря“ 1882 р., ст. 132), цілком невдалий переспів якогось Голки (п. з. „Моя мила“ — Die Unbekannte — друк. в „Зеркалі“ 1883 р. ч. 10) та ще два переклади Славинського („Пані Метта“ і „Король Гаральд Гарфагар“ — в згаданому вже вище виданні „Літ.-Наук. Вістника“). Вол. Кобилянський переклав

- „Свято весни“, що не ввійшло до цього нашого видання (див. „Мій дар“, Київ 1920 р., стор. 95).
- До стор. 175. — Поезію „Року 1829“ (Аппо 1829) Гайне написав у Гамбургу.
- До стор. 177 і 178. — „Фобург Сан-Марсо“ і „квартир-Лятен“ — це місця в Парижі. Згаданий „латинський квартал“ у Парижі мав за часів Гайне багато льохів, шинків та будинків розпусти. — Люна — богиня-місяць у римлян. — Ендіміон — коханець Люни (селени) в грецькій мітології.
- До стор. 180. — „мечів і лучив ціле море“; лучиво — смолоскип, факля.
- До стор. 183. — Одаліски — наложниці перських та арабських вельмож; гурії — жінки-янголи в магометанському раю; франками називали араби і маври всіх європейців, хоч франки — це старовинне германське плем'я, яке дало імя країні Франції.
- До стор. 184. — Псіхея, Псіхе — душа по-грецьки.
- До стор. 186. — „райські Кльоппштока пісні“ — Фрідріх Готліб Кльоппшток (1724 — 1803 р.) німецький поет-клясик, що перший порвав із сліпим наслідуванням французької псевдокласики в Німеччині. Він написав багато од, гімнів та пісень релігійного змісту, а також релігійну епопею „Месіяду“.
- До стор. 188. — Ельфи — лісові хлопці й дівчата, мавки й фавни.
- До стор. 190. — Король Гарольд Гарфагар — легендарний золотоволосий герой норманів.
- До стор. 193. — Досі в українському перекладі не було жадного твору з цього розділу, так що тут український читач має нагоду познайомитися з ним уперше.
- До стор. 195. — Поезію „Лотос-квітка“ присвятив поет „Мушці“, дівчині швабці, Камілі Зельден, що доглядала й розважала поета в останні роки його життя. Вона читала йому, перекладала, і взагалі була в той час для нього незамінною.
- До стор. 202. — „Мізерере“ — „помилуй!“ по-латинськи. Це перше слово католицької церковної пісні, що її співають в Римі під час папської меси на страстному тижні. Найкраща музика до цієї пісні італійського композитора Аллегрі. — Фаворити Фортуні — пестунчики долі. — Царівна Прозерпіна — дружина підземного бога Плутона, дочка Церери — богині землі.
- До стор. 206. — „Пісні“. Крім моїх перекладів більше по-українськи не було. В цьому виданні їх трохи переробив, наблизивши більше до оригіналу.

ЗМІСТ

Слово від редактора-перекладача	V
Гайнріх Гайне	XI
Життя й творчість Гайнріха Гайне	XXV

КНИГА ПІСЕНЬ

Юнацькі страждання

П р и м а р и с н і в

1. Я снів колись про любощів огні	3
2. Ніч на очах лежала	—
3. Лежу і сплю... І в тихім сні	5
4. Я чарами слова з ночі	6

П і с н і

1. Вранці я встаю й гадаю	8
2. Женусь сюди, женусь туди	—
3. Попід деревами блукав я	9
4. Кохана, дай ручку на серце моє	—
5. Ти страждань моїх колиско	10
6. Постривай, моряче буйний	11
7. Заглядають замки й скелі	—
8. Спершу думав я, що болів	12
9. Тепер помиримся знову	—
10. Знов давня мужність взяла мене	13
11. День і ніч писав я вірші	—
12. <u>Що</u> я люблю тебе, музику	—

Р о м а н с и

Бідний Петер	14
Пісня в'язня	15
Гренадири	16
Звістка	17
Дон Раміро	18

Ліричне інтермеццо

1. Як був чарівний місяць май	24
2. Із сліз моїх зродилось	—
3. Я хочу в келех лілеї	25
4. Стоять неповоротно	—
5. На крилах пісні, коханко	—
6. Лякає лотос-квітку	26
7. У Райні, в ріці прозорій	27
8. Той світ дурний, той світ сліпий	—
9. Хоч тепер признайся, квітко	—
10. Ніби з піни хвиль народжена	28
11. Нещасна ти.., тому мій гнів мовчить	—
12. Ой, що ж то за сурми й труби?	29
13. А як малі квіти знали б	—
14. Через віщо ж це ті рожі бліді?	30
15. Тобі розповіли чимало	—
16. Я в небо вже не вірю	31
17. Ти найдовше була мені вірна	—
18. І сині фіялки її оченят	32
19. Самітний кедр півночі	—
20. Картини забутих років	—
21. Юнак кохає дівчатко	33
22. З великого свого страждання	—
23. Філістри в недільних шатах	34
24. Як тільки вчую пісню	—
25. Так дивляться тужно всі квіти	35
26. З казок старих киває	—
27. Блискучого ранку влітку	36
28. Вони мене мучили й злили	—
29. Лежить гаряче літо	37
30. Коли розлучаються двоє	—
31. В піснях моїх лють отрути	—
32. Стою на високій скелі	38
33. Ввісні я гірко плакав	—
34. Оце ж то буря та злива	39
35. Осінній вітер хитає	—
36. У північ зимну та німу	40
37. Ховають самогубців	—
38. Де б не був я, очі гнітять	—
39. Старі пісні, лукаві	41

Поворот на батьківщину

1. Не знаю чого́ та й від чого	42
2. Чогось так серце тужить	43
3. Блукаю в гаї й ридаю	44

4. Ніч вогка та й бурхлива	44
5. Як я випадково в дорозі	45
6. Рибалонько вродлива	46
7. Вже вирнув місяць-мрійник	—
8. Ось вихор надяга штани	47
9. До танцю буря свище	—
10. Вечірній час надходе	48
11. Як ранком повз твого дому	49
12. На обрію далекім	—
13. Велике, мрійне місто	50
14. Як можеш ти спать спокійно?	—
15. Стою в неясних мріях	51
16. Роки ідуть і відходять	—
17. Чого ж тій слізці самотній?	52
18. Оце ж то раз негода	—
19. Гадають, що з кохання	53
20. Кожний палець твій лілейний	—
21. Гукнув я чорта, і він з'явивсь	54
22. Не глузуй, людино, з чорта	55
23. Тягар на серці, — мимоволі	—
24. Мов той місяць, що свій промінь	—
25. Ввісні я бачив коханку	56
26. Тепер пора вже вигнати з дум	57
27. Серце, серце, кинь журбою	58
28. Як я лежу в постелі	—
29. Дівча з ротиком рожевим	—
30. Інші моляться Мадонні	59
31. Хіба ж обличчя мов бліде	—
32. Друже, знов ти закохавсь	60
33. Я в тебе хотів зостатись	—
34. Шафіри — віченька твої	—
35. Я любовними словами	61
36. Уривчасте дуже життя всього світу	—
37. Я довго голову морочив	62
38. Сьогодні в них гості й вечірка	—
39. Я хтів би, щоб всі мої болі	—
40. Ти мавш брильянти і перли	63
41. Хто кохав в перший раз	—
42. Ми їхали вдвох у темній	64
43. Бозна, де тепер шалена	—
44. Стоять, мов темні примари	65
45. Як станеш ти шлюбна жона мені	—
46. На твої білосніжні плечі	66
47. Засурили сині гусари	—
48. Ви мене не розуміли	—
49. Кастрати ж нарікали	67
50. На бульварі в Саляманці	—
51. Поруч мене дон Генрікез	68
52. Гарна, господарна дама	—

53. У смерті прохолодна ніч	69
54. Де ж твоя вродлива любка?	—

Донна Кляра

По садочку звечорілім	70
---------------------------------	----

Альманзор

1. В Кордуанському соборі	74
2. Хутко вийшов він з собору	75
3. В гордім замку в Альколеї	77

Проща до Кевляру

1. В вікні стояла мати	79
2. У Кевлярі божа мати	80
3. Матуся з хворим сином	81

Подорож на Гарц

I. Пролог	82
II. На Гарденбергу	83
III. Гірська ідилія	84
IV. Пастух	91
V. Ільза	92

Північне море

Перший цикл

1. Коронація	94
2. Вечірній сутінок	95
3. Ніч на побережжі	96
4. Признання	98
5. Вночі в каюті	99
6. Шторм	102
7. Штиль	103
8. Очищення	104

Другий цикл

1. Привіт морю	106
2. Катастрофа	108
3. Спів океанід	109
4. Боги Еллади	113

5. Питання	116
6. Фенікс	—
7. В гавані	118
8. Епілог	120

НОВІ ПОЕЗІЇ

Нова весна

1. Ти під деревом розквітлим	123
2. В лісі все зазеленіло	124
3. Кохаю я квітку, а котру — не знаю	—
4. Вже май прийшов привітний	—
5. Кожну мить в душі бринить	125
6. Задзвонили всі дерева	—
7. Весняна, тепла нічка вже	126
8. Постигло лихо, дзвонять дзвони	—
9. Ах, я прагну сліз кохання	—
10. Весни блакитні очі	127
11. Як проходиш ти повз мене	—
12. В воді струнка лілея	128
13. Як ти блакитні очі	—
14. Серце знову покорилося	—
15. Блукаю між квітками	129
16. Святий союз заклали	—
17. Дишуть запахом гвоздики	130
18. Знову давнє щастя сниться	—
19. Поцілунки ті, якими	131
20. Жив-був король понурий	—
21. Пр'яні в місячнім промінні	132
22. Лісом в місячному сяйві	—
23. Вранці шлю тобі фіялки	133
24. Листа, що ти прислала	—
25. Не турбуйсь, що це кохання	134
26. Зорі з ясними лапками	—
27. Цвітуть палкі бажання	135
28. Мов обличчя діда кисле	—
29. В душі нудьга і серце похолело	—
30. Пізня осінь. Мла на полі	136
31. Небо сіре і буденне	—

Різні поезії

Серафима

1. Як увечері блукаю	137
2. На спокійний берег моря	—
3. То певне біленька чайка	138

4. Що ти мене кохавш	138
5. О, як цікаво та чайка	139
6. Вона, мов сарна боязка	—
7. Сива ніч лежить на морі	140
8. Сми-цілунки, сон-кохання	141
9. Над морем панна тужить	—
10. На чорних вітрилах мій корабель	142
11. Як підло ти зробила	—
12. Пливуть десь розбурхані хвилі	—
13. Рунічний камінь у море звис	143
14. На сонці море так ряхтить	—

А н ж е л і к а

1. В день, як бог мені сприяє	144
2. Хоч ти так хутко промайнула	—
3. Не повірю, юна вродо	145
4. Ах, яка ж бо ти чарівна	—
5. Я затуляю очі їй	146
6. Не лякайся, люба крале	—
7. Так, ти ідеал мій, зоря ясна	147
8. Не одганяй, хоч любий сок	—
9. Буйна масниця кохання	148

Д і я н а

1. Колосальні, пишні члени	149
2. Вона в затоці Біскайській	—
3. Часом, донно ви моя	150

К л я р и с а

1. Що б чортяки твою маму	151
2. Дарунок весільний весна принесла	—
3. О, не дай вам бог клопоту	152
4. Як ти плачеш, як смівся	—
5. Занадто пізно ці усмішки	—

Й о л я н т а й М а р і я

1. Як поета вшанувати	154
2. Котру ж із двох мені кохати?	—
3. Груди—у трибарвних квітах	155
4. Порожні пляшки, був гарний бенкет	—
5. Смілі-рухи замінили	156

Е м м а

1. Стоїть він міцно, мов стовбур 157
2. Ні єдиного щілуку —
3. Еммо, розкажи по правді 158
4. Вже в своїх найгірших шатах —

К і т т і

1. Блищить так гарно на заході сонце 159
2. Як ніжно, як любовно —
3. Несе на хвилях барку 160
4. Вчорашнє щастя, мов у сні —

Мішані вірші

К а т е р и н а

1. „Хочете? З нею я вас познайомлю“ 161
2. Як Мерлін у власнім колі 162
3. Весь день і вечір я гарно провів 163
4. В моїх обіймах ти люблю —
5. Нашим душам залишилось 164
6. Люблю такі біленькі члени —
7. Весна стояла за дверми 165
8. Кітті вмере! Її обличчя 166
9. Тремтить позовкля листя —
10. Вчора снів я, що гуляти 167

Н а ч у ж и н і

1. Снуєшся тут, снуєшся там 169
2. Той поет зачарував нас —
3. Приснилось чарівне дівчя мені 170
4. Сьогодні я такий скорботний —
5. Я мав колись прекрасний, рідний край 171

Т р а г е д і я

1. Втечи зо мною й будь моя 172
2. Та впав з неба іней у нічку весняну —
3. На гробі їх липа стоїть кріслата 173

Романси

1. Жінка 174
2. Заклинання 175
3. Року 1829 —

4. Року 1839	176
5. Удосвіта	177
6. Лицар Оляф	178
7. Русалки	181
8. Весна	182
9. Алі Бей	183
10. Псіхея	184
11. Незнайома	—
12. Переміна	185
13. Доля	186
14. Скарга старонімецького юнака	—
15. Пані Метте	187
16. Зустріч	189
17. Король Гаральд Гарфагар	190
18. Невірна Люїза	192

З поетичної спадщини

1. Прощай!	193
2. Селімена	—
3. За примху серця я на карту	194
4. Лотос-квітка	195
5. Все слова! Слова без діла	—
6. Приходить смерть,—то скажу сміло	196
7. В соборі	—
8. Холодні серця	197
9. Про дівчину гарну колись я снів	199
10. Пісня пісень	200
11. Дівчат ніколи я не зводив	201
12. Кохання я напився всмак	—
13. Мізерере	202
14. Нарешті полумінь любовна	203
15. Що за злочин! Од гладкої	204
16. Орфейчно	—

Пісні

1. Що за ніжна рівномірність	206
2. „Очі, смертні, гарні зорі“	207
3. Всі думки та й почування	—
4. Ми мусимо враз розсміятись	—
5. З дурними дівками не раз я гадав	208
6. Це робить людину щасливим	—
7. Де?	209

Примітки й уваги	211
----------------------------	-----

Ціна 2 крб. (

Пап'юры - 60

Папка - 25 к.

